

SZARMATA TEMETKEZÉSEK A BÜKKÁBRÁNYI LIGNITBÁNYA TERÜLETÉN Bükkábrány-Bánya, XI/A lelőhely szarmata sírjai

K. Tutkovics Eszter

Herman Ottó Múzeum, Miskolc

Absztrakt: A bükkábrányi bánya területén a beruházáshoz kapcsolódóan 2007 óta folynak megelőző régészeti feltárások a Herman Ottó Múzeum vezetésével. 2011-ben a bányászati tevékenység az egykori Csincse-patakot nyugati irányból kísérő magasparthoz érkezett, ahol az előzetes terepbejárások alkalmával 25,56 hektár nagyságú területen azonosították Bükkábrány-Bánya, XI. lelőhelyet. A feltárások 2012 júliusától 2014 márciusáig tartottak, amelyek során 130000 m² felületen közel 3700 objektumot találtunk.

A XI. lelőhely déli részén, egy kisebb homokdombon egy 27 sírből álló, a 2–3. század fordulójára keltezhető szarmata temetőt tártunk fel. A temetkezések közül három sírt négyzetes alakú, kettőt pedig kör alakú, nyitott árokkerettel jelöltek. A temetőn belül igen magas, közel 81 %-os volt a rablottság aránya, ennek ellenére három női, egy férfi és egy gyermek temetkezés érintetlen maradt. A női sírok esetében megemlíthetjük a kettős fibulaviseletet és a gyöngyök változatos felhasználását; megfigyeltünk gyöngy nyakláncokat, karékeket, illetve a láb környékét díszítő egybefüggő vagy elkülönülő gyöngyös viseletet. A férfi síroknál egy bronzhuzal karperec párt és egy bronz késnyelet emelhetünk ki.

A beruházás sajátos jellege miatt nagyméretű, összefüggő területek kutatására nyílik lehetőségünk az évek folyamán. A temető közvetlen szomszédságában feltárt szarmata település, illetve a közelében talált három további temető és újabb települések feldolgozása után teljesebb képet kaphatunk a Csincse-patak egyik, eddig kutatatlan régiójának császárkori történetét illetően.

Kulcsszavak: római császárkor – szarmata, 2–3. század fordulója, árokkeretes temetkezések

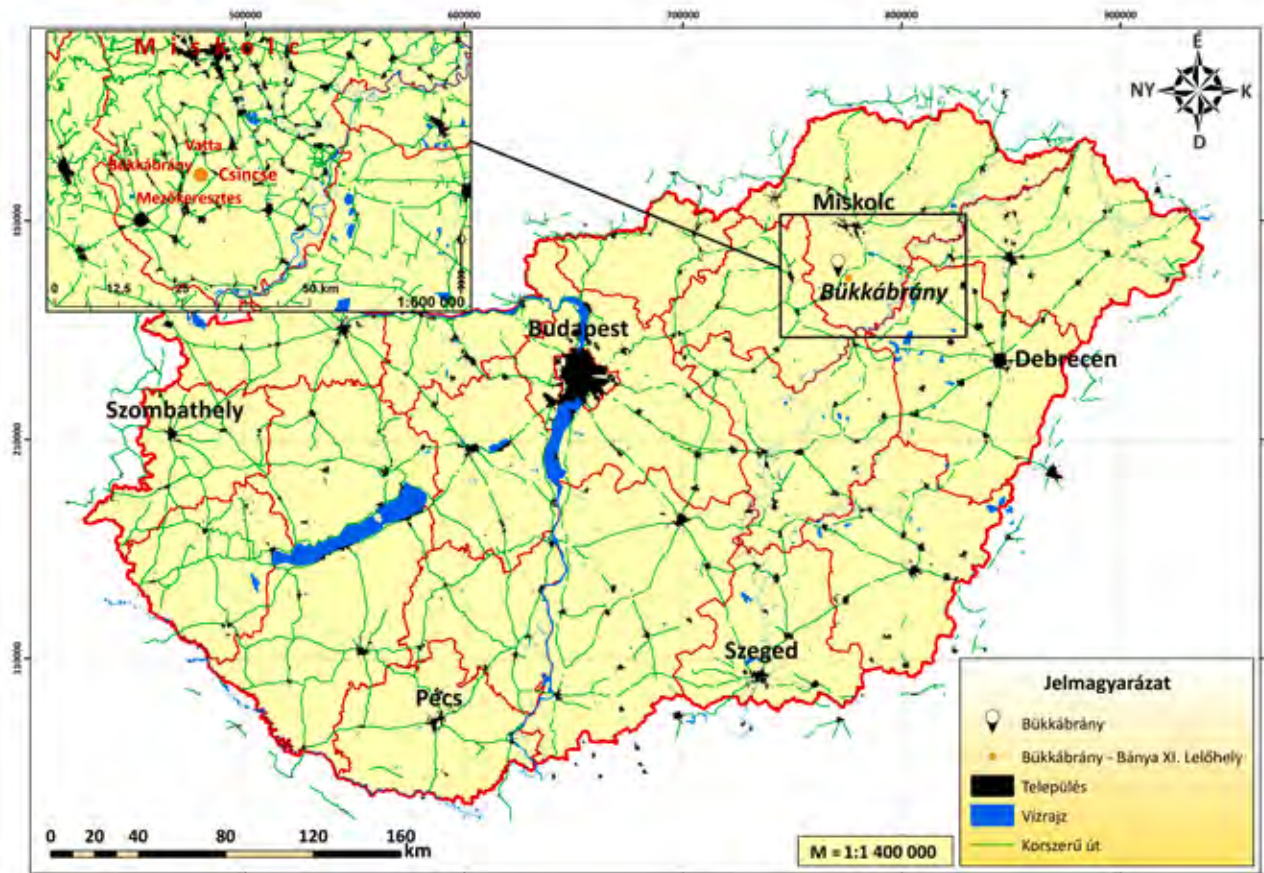
BEVEZETÉS

Bükkábrány község Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a 3. sz. főút mentén található Vatta, Csincse és Mezőkeresztes települések szomszédságában (1. kép). Ezen a területen az 1960-as években folytatott kutatások óta jelentős méretű lignittelepek ismertek, amelyekből számottevő mennyiségű, több százmillió tonna lignit termelhető ki. A bükkábrányi bánya 1985 óta működik, ellátva a visontai erőművet a villamos energia előállításához szükséges lignit egy részével, illetve kielégítve a környék lakosságának felhasználási igényeit is. A bükkábrányi bánya a Mátrai Erőmű Zrt. két külszíni fejtésű bányája közül a kisebbik méretű. A külszíni fejtés során a lignittepelek felett található rétegeket eltávolítják, a kitermelt meddőanyagokat pedig visszatöltik a bányatérsgébe. Ahogy a külfejtés kimerül, a bánya továbbhalad, és újabb rétegeket termel le, amelyeket visszatölt az előző terület gödrébe.¹

A beruházáshoz kapcsolódó megelőző régészeti feltárások 2007 óta folynak a bükkábrányi bánya területén a miskolci Herman Ottó Múzeum vezetésével. A feltárások megkezdése óta egyetlen év sem telhetett el régészeti munkálatok nélkül a területen. A 2011. évben egy szűkebb, jól körülhatárolható terület feltérképezésére kerülhetett sor, ekkor közelítette meg ugyanis a bányászati kitermelés az egykori Csincse-patak régióját. A területen 2011 áprilisában P. Fischl Klára vezetésével és a Miskolci Egyetem hallgatóinak részvételével történt terepbejárás, amelynek során 25,56 hektáron azonosították a Bükkábrány-Bánya, XI. lelőhelyet.² Már a terepbejárás során igen intenzív megtelepedésre lehetett következtetni több régészeti korszakból is. A lelőhely a Csincse-patakot nyugati irányból kísérő és a környezetéből 5–6 méterrel kiemelkedő magasparton helyezkedett el. A régészeti feltárások 2012 júliusában kezdődtek meg, és 2014 márciusáig tartottak.

1 Forrás: www.mert.hu

2 HOM RégAd 4996-11.

1. kép. Bükkábrány és a lelőhely elhelyezkedése

Fig. 1. Bükkábrány and the location of the site

A különböző munkaterületeken több mint 130000 m² felületen közel 3700 objektum került feltáráásra. A régészeti korszakok között három középső neolitikus települést, a kora rézkori tiszapolgári kultúra hat sírját, a középső rézkori bodrogkeresztúri kultúra sírjait két temetőben, a középső rézkori Hunyadihalom-kultúra kettő, különálló települését, egy késő vaskori kelta települést, legalább három különálló római császárkori szarmata települést és kettő szarmata temetőt tártunk fel, illetve megkutattuk a Csörsz-árok szakaszát két különálló részen is. Jelen közlésben a XI/A elnevezésű munkaterület szarmata sírjait mutatjuk be.

A XI/A munkaterület a XI. lelőhely déli részén helyezkedett el (2. kép). A területen egy nagyméretű, a középső neolitikus AVK időszakhoz tartozó települést, egy nagyméretű szarmata települést, illetve annak részeként egy kovácsműhely részletét és egy kisebb méretű, 27 sírből álló szarmata temetőt tártunk fel. A szarmata sírok egy homokdombon helyezkedtek el a munkaterület ÉK-i sarkában, a Csörsz-árok ismert vonalától kb. 500 méterre, déli irányban (GARAM–PATAY–SOPRONI 2003, 33). A területet ez irányból kutatóárokokkal megvizsgáltuk, de nem kerültek elő további temetkezések.

Úgy tűnik, hogy a szarmata temetőt minden irányból körbehatároltuk és nagy bizonyossággal nem maradtak további, feltáratlan sírok.

A TEMETKEZÉSEK ÉS A LELETEK LEÍRÁSA

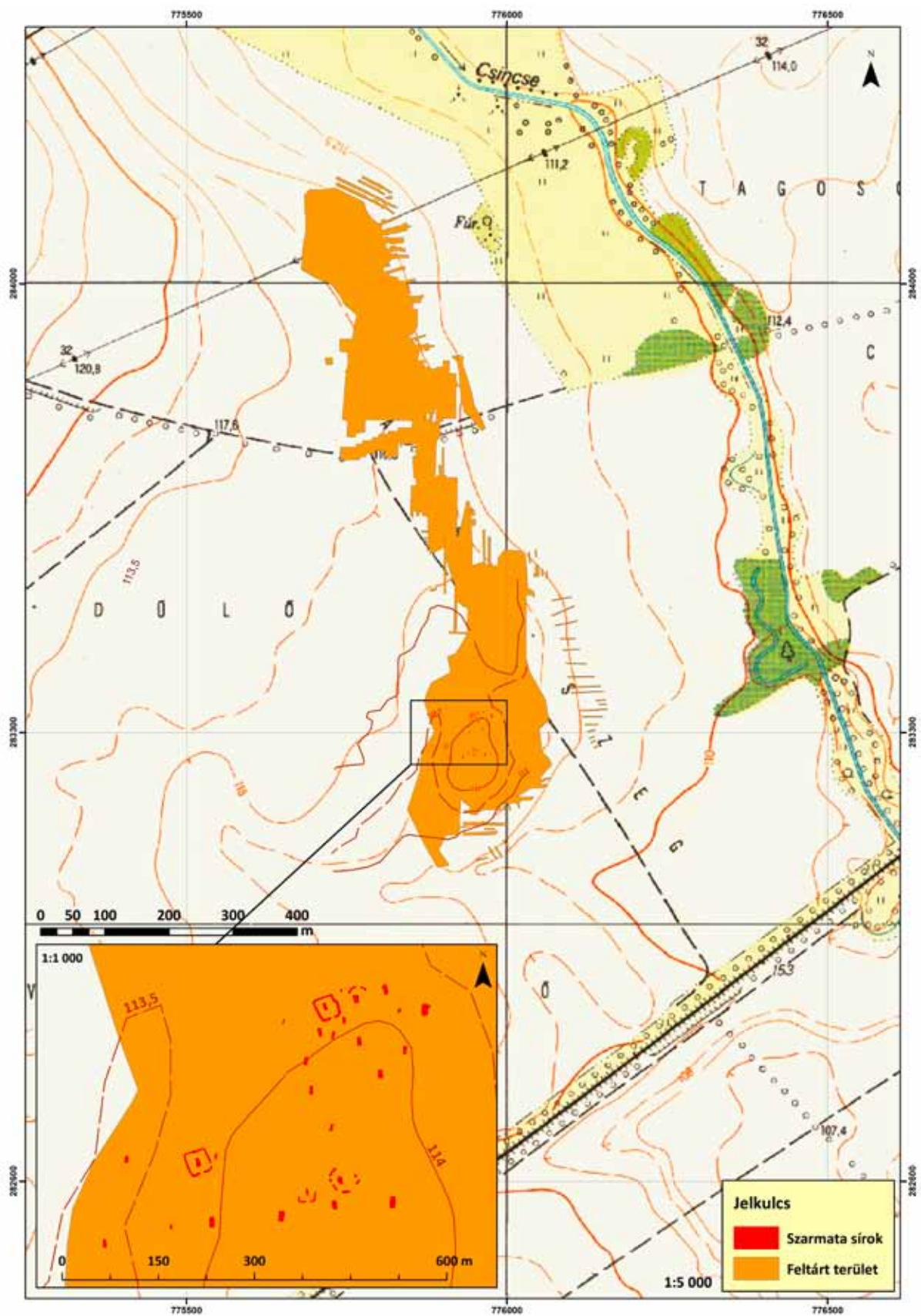
S:2 (1. tábla)

A temetkezést a szkréperláda találta, így erősen sérült.

Négyszögletes, rövid oldalain íves, déli felén enyhén nyolcas alakú, enyhén szűkülő oldalalú, déli irányban enyhén lejtő aljú, sekély sírgödör.

Háton fekvő, nyújtott vázas temetkezés. A váz hiányos. A koponyát a szkréper kifordította, bordák és csigolyák nincsenek, a bal kar és a medence is hiányzik. A csontok rossz megtartásúak. A megmaradt csontok anatómiai rendben kerültek elő. A jobb kar a testtel párhuzamosan nyugszik. A combcsontok párhuzamosan helyezkednek el. A lábszárak az edénymelléklet irányába mutatnak, a lábfejek összeérhetnek.

A sírgödör mérete: 265 cm x 100–120 cm. Relatív m.: 5–13 cm. Tájolása: DK–ÉNy 170°.

2. kép. Bükkábrány-Bánya, XI. lelőhely és a XI/A munkaterület szarmata sírjai
 Fig. 2. The site Bükkábrány-Bánya XI and the Sarmatian graves located in the area XI/A

A sírban mért vázhossz: kb. 160 cm. Tájolása: DK–ÉNy 170°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (30–40 éves), nem meghatározható nemű egyén.

Neme a mellékletek alapján: nő.

Leletanyag:

1. Gyöngyök a nyak körül (1. tábla 1).

1 db fehér, hordó alakú üvegyöngy. Mé.: 1,00 x 1,10 cm (1. tábla 1.10).

1 db színtelen, nagyméretű, kissé nyomott gömbös üvegyöngy. Mé.: 0,80 x 0,55 cm, további egy üvegyöngy töredékei (1. tábla 1.2).

13 db hatszög alapú hasábos karneolgyöngy. Mé.: 0,70 x 0,80 cm – 0,60 x 1,10 cm, V: 0,30–0,40 cm (1. tábla 1.3–1.4).

1 db sokszögű karneolgyöngy. Mé.: 0,60 x 0,80 cm, V: 0,40 cm (1. tábla 1.9).

2 db zöld, szabályos hatszög alapú hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,90 cm és 0,60 x 1,10 cm (1. tábla 1.6).

1 db zöld, lecsapott sarkú hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,65 x 0,75 cm.

2 db fehér, nagyobb hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,55 x 0,75 cm és 0,65 x 0,80 cm (1. tábla 1.8).

1 db fehér, kisebb hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,50 cm (1. tábla 1.7).

1 db fekete, lapos, korong alakú üvegyöngy. Mé.: 1,25 x 1,35 cm, V: 0,40 cm (1. tábla 1.5).

1 db szürkésfekete, lapos, korong alakú, sárga beakással díszített üvegyöngy. Mé.: 1,25 x 1,45 cm, V: 0,30 cm (1. tábla 1.1).

2. A medence környékén bronz karika töredéke. Mé.: 2,4 cm, V: 0,35 cm, átm.: 3,00 cm (1. tábla 2), továbbá gyöngyök.

1 db színtelen, nyomott gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 0,85 x 1,5 cm (1. tábla 2.2).

1 db fekete, nagyméretű, nyomott gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 1,40 x 1,90 cm (1. tábla 2.1).

1 db zöld, lecsapott sarkú hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,55 cm.

3. Gyöngyök a láb környékén (1. tábla 3).

1 db nyomott gömb alakú borostyángyöngy. Törött.

2 db fehér, hordó alakú üvegyöngy. Kopottak. Mé.: 0,70 x 0,70 cm és 0,80 x 0,80 cm (1. tábla 3.11).

1 db kék, nagyméretű, hordó alakú üvegyöngy. Mé.: 0,80 x 1,00 cm (1. tábla 3.10).

3 db lila, 87 db piros, 73 db zöld, 7 db fehér, 1 db kék, 29 db narancsszínű, lecsapott sarkú hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,5 x 0,5 – 0,65 x 0,90 cm (1. tábla 3.3).

5 db lila, 22 db piros, 40 db zöld, 1 db fehér hólyagos üvegyöngy. Mé.: 0,45 x 0,70 cm (1. tábla 3.4).

4 db piros, 4 db zöld, 8 db kék kásagyöngy. Mé.: 0,30 x 0,40 cm (1. tábla 3.5).

7 db kék, nagyméretű, nyomott gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 0,70 x 1,00 cm (1. tábla 3.1).

14 db fehér, 7 db kék nyomott gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (1. tábla 3.2).

2 db piros, 6 db kék, 31 db fehér, 1 db narancsszínű, kisebb méretű hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,40 x 0,55 – 0,45 x 0,75 cm (1. tábla 3.13).

11 db fehér, 2 db kék nagyméretű, hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,65 x 0,90 – 0,75 x 0,90 cm (1. tábla 3.7).

16 db piros, 18 db narancsszínű hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,40 x 0,50 – 0,45 x 0,60 cm (1. tábla 3.12).

1 db fehér és 1 db piros csövecske alakú üvegyöngy. Mé.: 0,35 x 0,80 cm és 0,45 x 1,5 cm (1. tábla 3.9).

1 db fehér, 1 db kék korong alakú üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 1,0 cm (1. tábla 3.8).

5 db fehér, hosszúkás gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,45 – 0,60 x 0,60 cm (1. tábla 3.6).

4. A lábfejeknél halvány barnásvörös, lassúkorongon készült, homokkal, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, kónikus alsótestű, profilált talpgyűrűs edény alsó része. Az edény alsó része és a talpgyűrű között egy keskeny borda fut körbe. M: 4,80 cm, talpgyűrű átm.: 5,00 cm (1. tábla 4).

5. Az állkapcsen belül bronz lemezke. Kör alakú, erősen töredezett, középen szabályos lyukasztás (fel függesztés helye), felette egy szabálytalan alakú, kisebb méretű lyuk. Mé.: 1,85 x 1,75 cm, V: 0,5 mm (1. tábla 5). Alatta nagyméretű borostyángyöngy töredékei, illetve egy színtelen, nagyméretű, nyomott gömb alakú üvegyöngy, aszimmetrikus lyukasztással. Átm.: 1,80 cm, V: 0,55 cm (1. tábla 5.1).

6. A jobb medencelapáton egy szürkésfekete, kisméretű, kettőskúpos, korongolatlan agyag orsógomb. Mé.: 1,95 x 3,00 cm (1. tábla 6).

S:63 (2. tábla 1–4)

A temetkezés a humuszolásnál sérült.

Lekerekített sarkú téglalap alakú, sekély, egyenes falú, egyenes aljú sírgödör.

Eredetileg nyújtott helyzetben, háton fekvő, rossz állapotú és erősen hiányos csontvázas temetkezés. A csontok rossz megtartásúak, csak a lábszárak maradtak meg anatómiai helyzetben.

A sírgödör mérete: 154 cm x 55 cm. Relatív m.: 15 cm. Tájolása: DK–ÉNy 170°.

A sírban mért vázhossz: 65 cm. Tájolása: DK–ÉNy 170°.

Antropológiai vizsgálat: nem meghatározható nemű és korú egyén.

Neme a mellékletek alapján: nő.

Leletanyag:

1. A lábfejtől északra halvány téglavörös, lassúkorongon készített, homokkal, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, kihajló peremű, ívelt nyakú, profilált vállú, lekerekített hasú, kettős kúpos alsótestű, egyenes talpú korsó, füle hiányzik. A fül helyét feltételezhetően utólag eldolgolták. M: 12,10 cm, Szá.: 8,15 cm, Fá.: 5,65 cm (2. tábla 1).

2. A jobb lábfejtől keletre szürkésbarna, nagyméretű, kettőskúpos, kissé aszimmetrikus testű, korongolatlan agyag orsógomb. Mé.: 2,35 x 4,30 cm (2. tábla 2).

3. Gyöngyök a lábfejkénél (2. tábla 3).

24 db hasábos mézskő gyöngy. Mé.: 0,50 x 0,40 – 0,6 x 0,8 cm (2. tábla 3.2).

3 db hasábos korallgyöngy. Mé.: 0,30 x 0,45 cm, 0,40 x 0,80 cm és 0,55 x 0,70 cm (2. tábla 3.10) és 1 db gúla alakú korallgyöngy. Mé.: 0,65 x 0,90 cm (2. tábla 3.9).

134 db piros, 59 db zöld, 2 db fehér, 10 db kék, 39 db narancsszínű, lecsapott sarkú hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,45 x 0,60 – 0,50 x 0,70 cm (2. tábla 3.4).

1 db lila, 5 db piros, 1 db fehér, 1 db narancsszínű hólyagos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (2. tábla 3.11).

1 db lila, 136 db piros, 107 db zöld, 126 db narancsszínű, 2 db fehér és 6 db kék kásagyöngy. Mé.: 0,30 x 0,40 cm (2. tábla 3.3).

2 db zöld, 1 db fehér, 1 db narancsszínű, kisebb hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,45 x 0,45 cm (2. tábla 3.1).

59 db piros, 5 db narancsszínű, kisebb hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,50 cm (2. tábla 3.6).

25 db piros, 2 db narancsszínű, nagyobb hasábos üveggyöngy. Erősen kopottak. Mé.: 0,40 x 0,65 cm – 0,50 x 0,70 cm (2. tábla 3.5).

1 db zöld üveg ikergyöngy. Mé.: 0,60 x 0,40 cm.

1 db piros, csövecské alakú üveggyöngy. Mé.: 0,30 x 0,60 cm.

1 db narancsszínű, lapos korong alakú üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,50 cm (2. tábla 3.8).

1 db gömb alakú karneolgyöngy, a lyuk nem középen található. Mé.: 0,85 x 0,90 cm (2. tábla 3.7).

4. Vastárgy töredéke az 1. sz. melléklet alatt. Mé.: 2,8 cm, V: 0,25 cm (2. tábla 4).

S:86 (3. tábla)

A temetkezést északnyugati irányból elmetszette az S:85 sz. objektum, de a csontvázat nem bolygatta.

Nagyméretű, lekerekített sarkú, téglalap alakú, enyhén szűkülő oldalfalú, egyenes aljú sírgödör, északkeleti sarkában a sír aljából enyhén kiemelkedő, egyenes aljú, enyhén szűkülő oldalfalú padkával.

Nyújtott helyzetben hátton fekvő, csontvázaz temetkezés. A váz erősen hiányos, rablógödör nem volt megfigyelhető, de a csontok alapján feltételezhető rablás a mellkasi részen. A csontok közepesen rossz megtartásúak, csak a hosszúcsontok és a koponya maradtak fenn. A koponya a bal oldalára billent, a karok a test mellett, a lábak egymással párhuzamosak.

A sírgödör mérete: 308 cm x 105–107 cm. Relatív m.: 30–34 cm. Tájolása: ÉNy–DK 339°.

A sírban mért vázhossz: 165 cm. Tájolása: ÉNy–DK 339°.

Antropológiai vizsgálat: maturus korú (40–50 éves) férfi.

Leletanyag:

1. A jobb kézfejnél erősen korrodált vastárgy töredéke. Mé.: 5,2 x 2,35 cm, V: 0,40 cm (3. tábla 1).

2. A jobb kézfejtől délnyugatra feltehetően egy vaskés kisméretű töredéke, szegeccsel és pánttal megerősítve. Mé.: 2,0 x 4,7 cm, V: 0,35–0,70 cm (3. tábla 2).

3. A jobb combcsont belső oldalánál rossz állapotú, töredékes vascsat. A csatfej egy része hiányzik, téglalap alakú. Kettős lemezes szíjszorítója négyzetes, az egyik lemez vége kissé lekerekített, a másik szögletes. A szíj rögzítését négy szegecs szolgálta, egy hiányzik ezekből. Csátfej mé.: 2,00 x 3,10 cm, V: 0,40 cm. Szíjszorító mé.: 3,20 x 3,30 cm (3. tábla 3).

4. A bal combcsont felső része alatt egyenes élű, kissé ívelt hátú vaskés össze nem illő töredékei. Mé.: 6,70 x 2,25 cm, V: 0,40 cm és mé.: 4,15 x 2,10 cm, V: 0,25 cm (3. tábla 4).

5. A bal combcsont mellett, attól keletre bronztű, ellaposodó befűző résszel, hosszúkás lyukkal. Mé.: 7,20 cm, V: 0,15 cm (3. tábla 5).

6. A bal combcsonton római denarius, Antoninus Pius, Róma 143–144 (RIC III 39/111), előlap: ANTONIVS AVG PIVS PP TR P COS III, hátlap: IMPERATOR II (3. tábla 6).

Bontásból: vastárgy össze nem illő töredékei. Mé.: 2,20 x 1,20 cm, V: 0,20 cm és mé.: 1,70 x 1,35 cm, V: 0,20 cm (3. tábla 7).

S:95 (4–5. tábla)

Nagyméretű, mély, szabályos téglalap alakú, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör, délnyugati sarkánál kissé kifelé ívelődik. A temetkezést körbevette az S:94 sz. négyzetes alakú, sekély mélységű, keskeny, teknős aljú, V-átmetszetű árokkeret, amely déli szakaszán bejáratszerűen megszakad, keleti szakaszán egy kis részen kikopott. Az árok betöltéséből középső neolitikus kerámia-töredékek kerültek elő.

Nyújtott helyzetben háton fekvő, csontvázaz temetkezés. A váz viszonylag jó állapotú és teljes. A csontok nagy része megmaradt és anatómiai rendben került elő, viszonylag jó állapotúak és jó megtartásúak. A karok szorosan a test mellett, a lábszárcsontok szintén egymáshoz szorosan közel helyezkednek el. A koponya összeroppant, és a jobb oldalára billent. A bordák nem maradtak meg. A kéz- és lábfejek nagyon rossz megtartásúak, csak morzsalék formájában maradtak fenn. A kulcsontok, a lapockák, a csigolyák és a medence rossz megtartásúak, rosszabbak a hosszúcsontoknál.

A sírgödör mérete: 290 cm x 105 cm (észak) – 118 cm (dél). Relatív m.: 60 cm. Tájolása: ÉNy–DK 355°.

Az árokkeret mérete: 745 x 765 cm. Relatív m.: 5–21 cm. A bejárat mérete: 110 cm.

A sírban mért vázhossz: 170 cm. Tájolása: ÉNy–DK 358°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (30–40 éves) férfi.

Leletanyag:

1. A mellkas középső, jobb oldali részén bronz számszerű fibula, fejrészen erősen kopott, bekarcolt vonalakkal tagolt, lábán egy gombbal díszített. Tüje és rugószerkezete hiányzik. Alatta kisméretű textilnyomat és vastöredékek találhatóak. Mé.: 2,00 x 4,20 cm (4. tábla 1).

2. A medence bal oldalán vékony, egyenes oldalú vaslemez töredéke kisméretű vasszegeccsel a szélén. Mé.: 5,00 x 5,50 cm, V: 0,20 cm (4. tábla 2).

3. A jobb kézfejen bronz huzalkarperec, négyzetes átmetszetű, kissé ovális alakú. Mé.: 5,80 x 7,00 cm, átmetszet: 0,40 cm (4. tábla 3).

4. A medence tájkán ívelt hátú, felső nyélállású, egyenes pengéjű vaskés. Mé.: 15,90 x 2,45 cm, V: 1,0 cm (5. tábla 1).

5. A 4. sz. melléklet alatt, attól kissé délre öntött bronz, trapéz alakú csat, hiányzó pecekkel. A pecek felőli, rövidebb oldal vasból készült, a hosszabbik oldalon kisméretű bevésés szolgál a pecek számára. Oldalai hatszög átmetszetűek. Mé.: 2,20 x 5,15 cm (4. tábla 5).

6. A jobb combcsont belső oldalán kisméretű, egytagú vascsat. A csattest szögletes, kettős lemezes szíjszorítója erősen lekerekített végű. A csattest és a szíjszorító nem különül el élesen. Mé.: 2,30 x 5,30 cm, V: 0,75 cm (5. tábla 6).

7. A lábfejektől délre halvány téglavörös, homokkal és kavicszúzalékkal soványított, gyorskorongon készült, kihajló peremű, hengeres nyakú, ívelt oldalú, kónikus aljú, talpgyűrűs, besímitott díszítésű pohár. M: 9,85 cm, Szá.: 7,30 cm, talpgyűrű átm.: 3,80 cm, Há.: 6,60 cm (4. tábla 6).

8. Vastárgy töredéke, bontásnál elmozdult. Mé.: 1,5 x 5,9 cm, V: 0,8 cm (5. tábla 5).

9. A jobb kézfejen, a 3. sz. melléklet alatt öntött bronz karperec, négyzetes átmetszetű, kissé ovális alakú. Mé.: 5,9 x 7,0 cm, átm.: 0,4 cm (4. tábla 4).

10. Felszedésnél vaskarika töredéke a mellkas csontjai között. Átm.: 4,90 cm.

Bontásból: vas fibula fej-, rugórész- és kengyeltöredéke, Mé.: 2,25 x 3,15 cm (5. tábla 2). Vaslemez töredékei, 2 db szegeccsel. Mé.: 2,0 x 3,3 cm, V: 0,15 cm (5. tábla 3). 3 db kisméretű vastöredék (5. tábla 4).

S:100 (2. tábla 5–7)

Sekély, keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú, egyenes oldalfalú és egyenes aljú sírgödör.

Nyújtott helyzetben háton fekvő, csontvázaz temetkezés. A váz nagyon rossz állapotú, erősen hiányos, a temetkezést a sírgödör északi irányából kirabolták. A csontok nagyon rossz megtartásúak, az agyagosodott löszös altalajban csak törmelékek maradtak fenn belőlük. Anatómiai helyzetben csak a koponya alsó része, a karcsonok, a bal medencelapát bal combcsont felőli része és a lábcsonok találhatóak.

A sírgödör mérete: 223 cm x 80 cm. Relatív m.: 14 cm. Tájolása: ÉNy–DK 337°.

A sírban mért vázhossz: 132 cm. Tájolása: ÉNy–DK 335°.

Antropológiai vizsgálat: neme nem megállapítható. Neme a mellékletek alapján: férfi.

Leletanyag:

1. A jobb vállnál bronz, egytagú, aláhajtott lábú fibula töredékei. A rugó és a tű eltörött, a lábész hiányzik. Mé.: 4,85 x 2,00 cm (2. tábla 5).

2. Az egykori medence bal oldalán enyhén trapéz alakú, hatszög átmetszetű, öntött bronzcsat. Rövidebb oldala kör átmetszetű, végein plasztikus dísz található. A hosszabb oldal közepén négyzetes bevésés szolgál a csatpecek számára. A csatpecek vastag bronzlemezről hajlított, vége háromszögben kihegyesedik, a csatfej rövidebb oldalára van hajtogatva. Mé.: 2,00 x 3,70 cm, V: 0,45 cm. Továbbá egy hosszúkás, téglalap alakú bronz veret, két végén egy-egy kisméretű lyukkal a szegecsek számára. Az egyik szegecs hiányzik. Mé.: 1,65 x 3,00 cm, V: 0,10 cm (2. tábla 6).

3. A lábfejek között halvány téglavörös, lassúkorongon készített, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, S-profilú, kihajló peremű, magas nyakú, egyenes talpú edény, füle hiányzik. A fül eredetileg a perem alatt indult, és a hasvonalra támaszkodott. M: 11,10 cm, Szá.: 8,20 cm, Fá.: 5,10 cm (2. tábla 7).

S:108 (5. tábla 7)

Nagyméretű, mély, lekerekített sarkú téglalap alakú, egyenes falú és aljú sírgödör.

Teljesen kirabolták, a rablás a sír egészét érintette, egyetlen csont sem maradt fenn. Az S:120 sz. rablógödör északi, északkeleti irányból kapcsolódik a sírgödörhöz, a nyugati részen beleesik sírfoltba.

A sírgödör mérete: 320 cm x 174 cm. Relatív m.: 35 cm. Tájolása: ÉNy–DK 348°/DK–ÉNy 168°.

Leletanyag:

A betöltésből 1 db kék, nagyobb hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,80 x 0,85 cm (5. tábla 7), egy dèbitagefordító szilánk proximális-mezialis töredéke (5. tábla 8). Nyersanyaga hidrokvarcit apró, barna zárványokkal. Mé.: 24 x 17 x 2 mm (dèbitage); 28 x 18 x 3 mm (max.). Disztális végén languette-típusú (nyelv alakú) törés látható. A jobb él enyhén csorbult. Bázisa ép. A talon sima (2 x 6 mm). Egy ütési pont látszik. A leválasztást perem-preparációval készítették elő. Hátlapján hullámfodrok és szálkák jelzik a leválasztás irányát.

S:112 (6. tábla 1–5)

Szabályos téglalap alakú, nagyméretű, függőleges falú és egyenes aljú sírgödör. Az erősen rablott temetkezést az S:114 sz. rablógödörrel bolygatták, amit a halott felsőtestére ástak rá.

Eredetileg nyújtott helyzetű, háton fekvő, csontvázaz temetkezés. A váz rossz megtartású, erősen hiányos. A koponya erősen töredékes. A bal kar alsó része és hiányosan a lábsontok maradtak meg. A csontok helyzete alapján a váz valószínűleg koporsóban volt, ugyanis a bontás során a bal lábtól keletre annak maradványait lehetett megfigyelni sötét elszíneződésként.

A sírgödör mérete: 253 cm x 100 cm. Relatív m.: 35 cm. Tájolása: ÉNy–DK 350°.

A sírban mért vázhossz: 144 cm. Tájolása: ÉNy–DK 358°.

Antropológiai vizsgálat: adultus-maturus korú (35–45 éves) nő.

Leletanyag:

1. Az egykori mellkas környékén 1 db nagyméretű, nyomott gömb alakú kalcedongyöngy. Mé.: 1,30 x 2,00 cm (6. tábla 4).

2. A bal csuklónál bronz pántkarperec három, össze nem illő töredéke. Végei erőteljesen elvékonyodnak, sematikus kígyófejben végződik. A végeken kb. 1 cm-es távolságban 3–3 beütött pontszerű díszítés. Átm.: nem meghatározható, sz.: 0,40–0,90 cm (6. tábla 3).

3. Az egykori medencétől jobbra barnásfekete, kettőskúpos, aszimmetrikus, korongolatlan agyag orsógömb töredékei. M: 3,60 cm (6. tábla 2).

4. Gyöngyök a lábknál két rétegben (6. tábla 5).

1. réteg:

1 db lila, 23 db piros, 5 db zöld, 3 db fehér és 2 db kék, lecsapott sarkú hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,60 cm – 0,60 x 0,80 cm (6. tábla 5.1).

14 db lila, 38 db piros, 49 db zöld és 1 db fehér, hólyagos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (6. tábla 5.2).

4 db piros kásagyöngy. Mé.: 0,30 x 0,40 cm (6. tábla 5.3).

1 db fehér, nyomott gömb alakú üveggyöngy. Mé.: 0,65 x 0,65 cm (6. tábla 5.4).

3 db fehér, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,60 x 0,85 cm.

27 db lila, 21 db piros, 27 db zöld, 1 db fehér, 1 db kék, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,45 x 0,50 – 0,60 x 0,80 cm (6. tábla 5.5).

2. réteg:

1 db lila, 102 db piros, 62 db zöld, 6 db fehér, 39 db kék, 7 db narancsszínű, lecsapott sarkú hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,45 x 0,55 cm – 0,65 x 0,75 cm.

9 db lila, 54 db piros, 39 db zöld, 1 db fehér, 2 db kék, 1 db narancsszínű, hólyagos üveggyöngy. Mé.: 0,40 x 0,60 cm – 0,50 x 0,70 cm.

3 db piros, 1 db zöld kásagyöngy. Mé.: 0,30 x 0,45 cm.

2 db piros, 4 db fehér, kisebb méretű hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (6. tábla 5.6).

1 db fehér, nagyobb méretű, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,70 x 0,85 cm (6. tábla 5.7).

20 db lila, 23 db piros, 18 db zöld, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,60 cm.

5. A lábfejektől délre szürkésbarna, kézzel formált, kavicssal, homokkal és kerámiázulalékkal soványított, tojásdad testű, kissé kihajló peremű, egyenes talpú fazék. M: 10,20 cm, Szá.: 9,10 cm, Fá.: 7,10 cm (6. tábla 1).

S:116 (6. tábla 6)

Kisméretű, sekély, északi részén lekerekített sarkú, déli részén íves téglalap alakú sírgödör. Közepén kerültek elő a rendszertelenül elhelyezkedő emberi fogak és csonttöredékek, amelyek rossz megtartású koponyacsont darabok és tejfogak voltak. Valószínűleg kisgyermek temetkezése, amelyből csak a koponya egy része maradt meg.

A sírgödör mérete: 130 cm x 63 cm. Relatív m.: 12 cm. Tájolása: ÉNy–DK 355°.

Antropológiai vizsgálat: infans I. korú (0,5–1,5 éves) gyermek.

Leletanyag:

1. A sírgödör középső részén, az egykori koponya tájékán ezüsthuzalból hajlított, mindkét végén hurkos záródású féltorques. Átm.: 8,0 cm (6. tábla 6).

S:130 (7. tábla 1–5)

Szabályos téglalap alakú, nagyméretű, mély, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör. A temetkezéshez tartozik az S:131 sz., U-átmetszetű, íves oldalú és aljú, kör alakú árokkeret, amelynek kettő szakasza északi irányból veszi körbe a sírt.

A sírgödör alján, a nyugati falnál, nagyjából a koponya tetejének szintjén kemény, fekete-sötétbarna, vékony humuszréteg található, amely az edénymellékletektől nyugatra, a sírgödör délnyugati sarkán is megfigyelhető foltokban. Ez feltehetően csupán talajjelenség. A temetkezést a felsőtest csontjainak hiánya és a szegényes mellékletek alapján kirabolták, a rablógödört pontosan ráásták a sírgödörre.

Nyújtott helyzetű, háton fekvő, csontvázas temetkezés. A váz erősen hiányos. A jó megtartású és állapotú koponya a bal oldalán fekszik. A hosszúcsontok közül csak a kar felsőrészei maradtak meg.

A sírgödör mérete: 235 cm x 148 cm. Relatív m.: 45 cm. Tájolása: ÉNy–DK 350°.

Az északnyugati körárok szakasz szélessége: 56 cm, relatív m.: 18 cm. Az északkeleti körárok szakasz sz.: 58 cm, relatív m.: 8 cm.

A sírban mért vázhossz: 110 cm, feltételezhető hossz: 160 cm. Tájolása: ÉNy–DK 344°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–35 éves) nő. Leletanyag:

1. A bal combcsont felső részénél szürkésfekete, kettőskónikus, korongolatlan agyag orsógomb. Mé.: 3,30 x 3,80 cm (7. tábla 1).

2. Az egykori lábfejek környékén gyöngyök (7. tábla 4).

2 db lila, 50 db piros, 5 db zöld, 2 db fehér, 4 db kék és 9 db narancsszínű, lecsapott sarkú hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,45 x 0,55 cm – 0,60 x 0,70 cm (7. tábla 4.1).

4 db lila, 2 db piros, 13 db zöld, hólyagos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,65 cm (7. tábla 4.2).

12 db piros, 3 db fehér, kisméretű, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,40 x 0,70 – 0,60 x 0,80 cm (7. tábla 4.3).

13 db piros, nagyméretű, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,65 x 0,90 cm (7. tábla 4.4).

21 db piros, 2 db zöld, 17 db narancsszínű, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,40 x 0,50 – 0,50 x 0,70 cm (7. tábla 4.5).

3. A 2. sz. melléklettől délre szürke, gyorskorongon készült, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, egyenes talpú, kónikus alsótestű edény, talán pohár alsó része. Felsőteste hiányzik. M: 3,70 cm, Fá.: 2,80 cm, Há.: 6,40 cm (7. tábla 3).

4. A 3. sz. melléklet mellett közvetlenül, attól kissé délkeleti irányban téglavörös, gyorskorongon készült, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, kihajló peremű, kissé ívelt, kettőskónikus testű, alacsony hasvonalú, talpgyűrűs korsó. Füle hiányzik. A fül eredetileg a perem alatt indult, a hasvonalra támaszkodott. Felsőtestén függőleges, párhuzamos besímitott díszítés található. M: 10,00 cm, Szá.: 7,00 cm, Fá.: 4,90 cm (7. tábla 2).

5. A koponya tisztítása során 1 db hatszög alapú, hasábos karneolgyöngy került elő. Mé.: 0,60 x 0,85 cm (7. tábla 5).

S:132 (7. tábla 6–7)

Lekerekített sarkú téglalap alakú, sekély, nagyméretű, nyugat felé kissé lejtős aljú sírgödör, amelyet körbevett az S:133 sz., U-átmetszetű, viszonylag mély, íves aljú, négyzetes alakú árokkeret, melynek bejárata a dél-délkeleti irányban található. A bejáratnál nyugatra egy lókoponya, az árok betöltéséből pedig középső neolitikus kerámia került elő.

Nyújtott helyzetű, háton fekvő, csontvázas temetkezés. A váz erősen hiányos, a sírgödört nyugat-északnyugati irányból rabolták ki. A megmaradt csontok anatómiai helyzetben vannak, de töredékesek és rossz megtartásúak. A vázból csak a koponya, a két karcsont, a két combcsont és a bal láb egyik alsó csontja maradt meg. A koponya összeroppant, de megfigyelhető volt, hogy kissé a bal oldalára billent. A sírgödör alján rengeteg állatjáratot észleltünk.

A sírgödör mérete: 230 cm x 95 cm. Relatív m.: 32 cm (nyugat) – 16 cm (kelet). Tájolása: ÉNy–DK 340°.

Az árokkeret mérete: 735 x 745 cm. Relatív m.: 5–28 cm. A bejárat mérete: 104 cm.

A sírban mért vázhossz: 152 cm. Tájolása: ÉNy–DK 338°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (20–30 éves) nő. Leletanyag:

1. A sírgödör déli végében, a lábaktól délre, az egykori jobb lábfej közelében halvány téglavörös, lassúkorongon készített, homokkal és kerámiazúzalékkal soványított, kissé behúzott peremű, ívelt nyakú, alacsony hasvonalú, enyhén profilált talpú pohár. M: 7,20 cm, Szá.: 7,40 cm, Fá.: 4,00 cm (7. tábla 7).

2. A jobb combcsont medence felőli végénél, részben a két láb között kisméretű vaskés össze nem illő penge- és nyéltöredéke famaradványokkal. A penge ívelt hátú, éle egyenes, a nyéltüske feltehetően középső állású. Penge mérete: 5,00 x 1,20 cm, V: 0,40 cm (7. tábla 6).

S:135 (9. tábla 1)

Sekély, északi végén íves, déli végén lekerekített sarkú téglalap alakú, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör.

Nyújtott helyzetű, háton fekvő, csontvázás temetkezés. A váz rossz állapotú és hiányos, a temetkezést észak-északnyugati irányból kirabolták. A megmaradt csontok anatómiai rendben helyezkednek el. A vázból a koponya, a jobb kar, a jobb medencelapát maradványa, valamint a lábak maradtak meg. A koponya a humuszoláznál sérült, eredetileg jobbra billent. A kar a test mellett található, a lábak szorosan egymás mellett. Feltehetően gyermek váz.

A sírgödör mérete: 169 cm x 63 cm. Relatív m.: 9 cm. Tájolása: ÉNy–DK 347°.

A sírban mért vázhossz: 110 cm. Tájolása: ÉNy–DK 352°.

Antropológiai vizsgálat: infans II. korú (kb. 11 éves) gyermek.

Leletanyag:

1. A lábfejektől dél-délkeleti irányban barnásszürke, kézzel formált, homokkal, kerámia- és kavicszúzalékkal soványított, kissé nyúlánk, tojásdad alakú, kihajló peremű, egyenes talpú fazék. M: 12,40 cm, Szá.: 8,50 cm, Fá.: 6,80 cm (9. tábla 1).

S:137 (8. tábla)

Szabályos téglalap alakú, nagyméretű, függőleges oldalú, egyenes aljú sírgödör, nyugati oldalán és északi rövid oldalán a sír aljából alig kiemelkedő kis padkával.

Nyújtott helyzetben, háton fektetett, csontvázás temetkezés. A váz majdnem teljesen ép, a csontok anatómiai rendben helyezkednek el, jó állapotúak és jó megtartásúak. A koponya kissé jobbra billent. A karok szorosan a test mellett, a lábak szorosan összehúzva. A kézfejek a medencén és a combcsonton nyugszanak. A lábfejek nem maradtak meg.

A sírgödör mérete: 240 cm x 95 cm. Relatív m.: 34 cm. Tájolása: É–D (pontosan) 0°.

A sírban mért vázhossz: 140 cm. Tájolása: É–D 0°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–35 éves) nő.

Leletanyag:

1. A koponya mellett, a nyaki részen gyöngyök (8. tábla 4).

1 db fekete, korong alakú üveggyöngy. Mé.: 1,85 x 1,90 m, V: 0,40 cm (8. tábla 4.4).

1 db kisebb méretű, hengeres mésző gyöngy a kulcsont tájékán. Mé.: 0,70 x 1,00 cm (8. tábla 4.6).

1 db fehér, kisméretű, hengeres üveggyöngy az állkapocs alatt. Mé.: 0,75 x 1,00 cm (8. tábla 4.8).

3 db fehér, hengeres üveggyöngy a bal oldali lapocka környékén. Mé.: 0,50 x 0,70 – 0,60 x 0,90 cm (8. tábla 4.1).

1 db fekete, korong alakú üveggyöngy a kulcsont környékén. Mé.: 1,70 x 1,75 x 0,45 cm (8. tábla 4.11).

1 db hatszög alapú, hasábos karneolgyöngy a kulcsont környékén. Mé.: 0,75 x 1,05 x 0,35 cm (8. tábla 4.10).

1 db hatszög alapú, hasábos karneolgyöngy. Mé.: 0,70 x 0,75 x 0,45 cm (8. tábla 4.12).

1 db fekete, korong alakú üveggyöngy a felszedéskor. Mé.: 1,85 x 1,85 x 0,40 cm (8. tábla 4.13).

1 db kettőskónikus kalcedongyöngy az állkapocs alatt, felszedéskor. Mé.: 0,90 x 1,30 cm (8. tábla 4.14).

1 db fehér, hatszög alapú, hasábos üveggyöngy az állkapocs alatt, a felszedéskor. Mé.: 0,85 x 1,25 x 0,50 cm (8. tábla 4.15).

1 db korong alakú borostyángyöngy a koponya tisztítása során. Mé.: 0,30 x 0,85 cm (8. tábla 4.3).

2. A bal váll környékén öntött, bronz fibula. Félkörös fejlapú, ívelt, téglalap átmetszetű kengyellel, hosszú rugótekerccsel. A vas rugótekerccset vastag bronzlemez fedi tejes egészében, erre ráhajtogatva egy kisebb méretű, granulált és tremolírozott díszű ezüstlemez. A fejlapon egy körkörös, rovátkolt díszű, félhold alakú, vékony ezüstlemezke volt eredetileg, mely erősen sérült. A fejlapot körben egy rovátkolt díszű, három ezüstdrót-tal ellátott lemezke vette körül, amelyet granulációval díszítettek. A fibula lábának végén lépcsőszerű tagolás található, tője hiányzik. Mé.: 2,40 x 3,20; rugótekerccs sz.: 3,60 cm (8. tábla 1).

3. A bal oldali kulcsont tájékán ezüst lunula, hiányos. Filigrán technikával készített, három rovátkolt díszű ezüsthuzalból hajlítva, majd egy vékony ezüstlemezre rögzítve. A rovátkolt díszek között néhol fennmaradt a granulált díszítés. Három bordával tagolt, kör alakú függesztő füle az alsó ezüstlemezről van kihajlítva. Mé.: 2,75 x 2,90 cm + 0,75 cm függesztő fül, V: 0,20 cm (8. tábla 2).

4. Az áll és a kulcsont között öntött, bronz térd-fibula. Félkörös fejlapú, a fejlap és a kengyel találkozásánál lépcsőszerű tagolással. A láb trapéz átmetszetű, kissé ívelt. A lábvég félkörösen kiszélesedik, legvégén kisméretű gomb. A tütartó keskeny, viszonylag hosszú. A bronz rugószerkezet és a tű teljesen ép. Mé.: 2,30 x 3,70 cm, M: 2,20 cm (8. tábla 3).

5. Gyöngyök a mellkas közepén (8. tábla 4).

1 db nagyméretű, hordó alakú mésző gyöngy. Mé.: 2,21 x 3,15 cm (8. tábla 4.2).

1 db nagyméretű, hengeres mésző gyöngy. Mé.: 1,35 x 1,70 cm (8. tábla 4.5).

1 db nyomott gömb alakú kalcedongyöngy. Mé.: 1,50 x 1,90 cm (8. tábla 4.7).

6. A mellkas közepén kisméretű, ovális átmetszetű bronzkarika, egyik része enyhén elvékonyodik. Mé.: 1,6 x 1,7 cm, V: 0,3 cm (8. tábla 7).

7. Gyöngyök a medence környékén (8. tábla 5).

1 db piros, kettőskónikus üvegyöngy. Mé.: 0,60 x 1,00 cm (8. tábla 5.1).

4 db fehér, kisméretű, hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,40 x 0,40 cm – 0,50 x 0,70 cm (8. tábla 5.6, 5.8).

1 db kék üvegyöngy, törött (8. tábla 5.10).

2 db fehér, kisméretű, nyomott gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 0,30 x 0,50 cm (8. tábla 5.7).

2 db zöld, hólyagos üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,55 cm.

1 db fehér, nagyméretű, nyomott gömb alakú üvegyöngy, törött.

1 db kék, nagyméretű üvegyöngy, törött.

2 db zöldeslila, hatszög alapú, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,35 x 0,35 cm és 1,50 x 2,00 x 0,75 cm (8. tábla 5.3).

1 db fehér, lecsapott sarkú, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,60 x 0,60 cm (8. tábla 5.9).

1 db kisméretű, hengeres korallgyöngy, felszedéskor a bal kar alatt. Mé.: 0,45 x 0,90 cm (8. tábla 5.2).

1 db zöldeslila, nagyméretű, hatszög alapú, hasábos üvegyöngy a jobb kar alatt. Mé.: 1,35 x 1,80 x 0,70 cm (8. tábla 5.5).

1 db nyomott gömb alakú borostyángyöngy a csigolyák alatt. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (8. tábla 5.4).

8. Gyöngyök a lábszárak között (8. tábla 8).

5 db lila, 2 db piros, 15 db zöld, 3 db fehér, 12 db kék, lecsapott sarkú, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,55 x 0,65 cm – 0,50 x 0,70 cm (8. tábla 8.1).

4 db lila, 8 db piros, 10 db zöld, hólyagos üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,60 cm – 0,55 x 0,70 cm (8. tábla 8.2).

3 db narancsszínű kásagyöngy. Mé.: 0,30 x 0,45 cm (8. tábla 8.3).

2 db lila, 4 db piros, 7 db zöld, 3 db kék, nyomott gömb alakú üvegyöngy. Mé.: 0,35 x 0,50 cm (8. tábla 8.4).

1 db zöld, hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,55 x 0,65 cm (8. tábla 8.5).

3 db fehér, 1 db kék, kisméretű, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,60 cm (8. tábla 8.6).

2 db fehér, nagyméretű, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,80 x 0,90 cm (8. tábla 8.7).

4 db piros, 4 db narancsszínű, korong alakú üvegyöngy. Mé.: 0,10 x 0,40 cm – 0,35 x 0,45 cm (8. tábla 8.8).

9. Nagyméretű, ovális átmetszetű vaskarika, egyik része erősen elvékonyodik. Kis részen textillenymattal. Mé.: 4,4 x 5,0 cm, V: 0,95 cm (8. tábla 6).

S:138

Téglalap alakú, nagyméretű, mély, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör északi és keleti részén egy sekély padkával.

Teljesen kirabolt csontvázas sír. A vázból csak kevés csont és egy fog maradt meg.

A sírgödör mérete: 260 cm x 126 cm. Relatív m.: 40 cm. Tájolása: ÉNy–DK 355°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (20–39 éves), nem meghatározható nemű egyén.

Leletanyag: nincs.

S:139 (9. tábla 2–4)

Sekély, északi végén íves, déli végén lekerekített sarkú téglalap alakú, nagyméretű, keskeny, déli vége felé enyhén lejtő aljú sírgödör.

Nyújtott helyzetű, háton fektetett, csontvázas temetkezés. A váz hiányos. A megmaradt csontok anatómiai helyzetben kerültek elő, viszonylag jó állapotúak. A koponya – illeszkedve a sírgödör észak-déli lejtéséhez – magasan helyezkedett el, összeroppant, és a humuszolátnál sérült. A jobb karcsontok, a bordák, a csigolyák, a medence nagy része és a kéz-, illetve lábujjcsontok hiányoznak. A bal karcsontok szorosan a test mellett elhelyezve, a lábak szorosan összehúzva nyugszanak.

A sírgödör mérete: 248 cm x 74 cm. Relatív m.: északi részen a koponyánál 6 cm, déli részen a lábaknál 13 cm. Tájolása: ÉK–DNy 15°.

A sírban mért vázhossz: 160 cm. Tájolása: ÉK–DNy 10°.

Antropológiai vizsgálat: férfi.

Leletanyag:

1. Közvetlenül a bal combcsont medence felőli végénél, a két láb között erősen korrodált állapotú, töredékes, kéttagú vascsat. A csatfej D- vagy félkör alakú, felső része hiányos, a pecek is hiányzik. Mé.: 2,90 x 3,30 cm, V: 0,45 cm. Ehhez egy téglalap alakú, kissé kiszélesedő végű és lekerekített sarkú, töredékes vas szíjszorító kapcsolódik. Mé.: 2,70 x 4,05 cm, V: 0,35 cm (9. tábla 3).

2. A jobb combcsont felső részénél a két láb között vaskés kettő össze nem illő töredéke. A penge enyhén ívelt hátú, az éle egyenes, feltehetően középső nyélalású. Mé.: 1,55 x 5,90 cm és 2,05 x 3,20 cm, V: 1,50 cm (9. tábla 4).

3. Közvetlenül a 2. sz. mellékleten római ezüst denarius, Hadrianus, Róma 117 (RIC II, 340/11), előlap: IMP CAES TRAIAN HADRIANO AVG DIVI TRA, hátlap: PARTH F DIVI NER NEP PM TR P COS (9. tábla 2).

S:140 (10. tábla 1–3)

Nagyméretű, lekerekített sarkú, téglalap alakú, függőleges falú sírgödör északi és keleti részén kis padkával. Alja északi irányban enyhén lejt.

Háton fekvő, nyújtott csontvázas temetkezés. A váz hiányos, a sírgödört dél-délnyugati irányból rabolták ki. A megmaradt csontok anatómiai rendben helyezkednek el. A bordák, a csigolyák, a jobb kéz ujjsontjai és a medence hiányoznak. A fennmaradt csontok jó megtartásúak.

A sírgödör mérete: 260 cm x 107 cm. Relatív m.: 45 cm (dél) – 55 cm (észak). Tájolása: ÉNy–DK 347°.

A sírban mért vázhossz: 190 cm. Tájolása: ÉNy–DK 336°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–30 éves) férfi.

Leletanyag:

1. A jobb medencecsontnál öntött bronz, hengeres késnyél, a felső rész irányában megvastagodik, és egy gombszerű végződéssel záródik, amely hosszában átfúrt. Ez szolgálhatott felfüggesztésként. Az eszköz felőli vége négyszögletes átmetszetű. A nyélhez egy kisméretű, négyszögletes, vékony vastárgy (kisméretű kés vagy ár) töredéke kapcsolódik, amelyen faborítás (tok) nyomai találhatóak. Mé.: 0,75–1,55 x 5,75 cm, vastárgy: 0,45 x 2,10 cm (10. tábla 1).

2. Egyirányú, kihasznált magkő az 1. sz. melléklettől északra (10. tábla 5). Nyersanyaga áttetsző, világosbarna hidrokvarcit. A dèbitage-felszín alsó részén balról jobbra futó negatív részlet arra utal, hogy a magkövet legalább kétszer, egymástól független műveltsorokban is használták. Mé.: 32 x 28 x 25 cm (max.).

3. Bipoláris magkő dèbitage-felszínét megújító szilánk disztális töredéke az 1. sz. melléklettől délre (10. tábla 4). Nyersanyaga fehér/barna hidrokvarcit. Mé.: 22 x 23 x 10 cm (dèbitage); 22 x 30 x 10 cm (max.). Kevés kortex látható rajta (13 x 15 mm).

4. Vaskés pengéjének két, össze nem illő, kisméretű töredéke. Mé.: 1,55 x 3,6 cm és 1,5 x 1,4 cm, V: 0,40 cm (10. tábla 2).

5. Erősen töredékes vastárgy, feltehetően vaskés töredéke. Mé.: 1,0 x 3,6 cm, V: 1,0 cm (10. tábla 3).

Az 1., 4. és 5. sz. leletek összetartoznak.

S:146 (10. tábla 4–6)

Közvetlenül az altalajra, a sárga homokra fektetett csontvázas temetkezés. Mivel a humusz-szubhumuszba mélyítették, a sírfolt nem volt megfigyelhető.

Nyújtott helyzetben háton fekvő, csontvázas temetkezés. A váz hiányos, de a megmaradt csontok anatómiai rendben helyezkednek el. A csontok rossz megtartásúak.

A koponya alsó része, a jobb kar csontjai, a bal kar alsó csontjai, valamint a két láb hosszúcsontjai maradtak meg. A koponya felső részét és valószínűleg az állkapcsot a humuszos elpusztította. A jobb kar csontjai a testtel párhuzamosan, a bal kar alsó csontjai a medence felé hajlítva nyugszanak. A medence, a csigolyák, a bordák, a kéz- és a lábujj csontjai hiányoznak.

A sírban mért vázhossz: 150 cm. Tájolása: ÉK–DNy 7°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (30–40 éves) férfi.

Leletanyag:

1. Rossz állapotú vascsat töredéke a bal kézfejnél. A téglalap alakú, hatszög átmetszetű csattest szíjszorító felőli vége hiányzik. A kettős lemezes szíjszorító szintén töredékes, eredetileg téglalap alakú lehetett. A szíjat rögzítő szegecsek egy kivételével hiányoznak. Csattest mé.: 2,35 x 4,7 cm, V: 0,50 cm. Szíjszorító mé.: 1,85 x 3,70 cm és 2,10 x 3,00 cm, V: 0,30 cm (10. tábla 11).

2. A jobb combcsont felső végénél, a medencénél kisméretű vaskés három össze nem illő töredéke. A penge egyenes, az éle kissé ívelt, felső nyélállású. Mé.: 1,00 x 5,60 cm és 1,15 x 2,95 cm, V: 0,40 cm és 0,75 x 2,30 cm (10. tábla 13).

3. Háromszög alakú vastárgy töredéke. Mé.: 1,25 x 2,75 cm. További vastöredékek. Mé.: 1,20 x 1,85 cm és 0,80 x 1,20 cm (10. tábla 12).

4. Az egykori medence jobb oldalán pattintott kövek.

Ép szilánk (10. tábla 8). Nyersanyaga áttetsző, világosszürke obszidián, sötét sávok nélkül (K1?). Mé.: 11 x 18 x 2 mm (dèbitage) és 17 x 18 x 2 mm (max.). Bázisa ép, bulbusa nagy, felülete kopott, élei erősen csorbultak. A magkőről kemény ütővel választották le. Előlapja 15–20%-ban kortexes.

Szilánk disztális töredéke (10. tábla 6). Nyersanyaga áttetsző, fehér hidrokvarcit. Mé.: 19 x 30 x 5 mm (dèbitage); 22 x 32 x 7 mm (max.). Hátlapján hullámfodrok és szálkák jelzik a leválasztás irányát. A törési felület languette-típusú törés negatívja. A disztális végen lévő keresztélen 13 mm hosszan húzódó „gyöngyretus” valószínűleg a szilánk használata közben keletkezett.

Ép szilánk (10. tábla 10). Nyersanyaga áttetsző, világosbarna hidrokvarcit. Mé.: 15 x 16 x 5 mm (dèbitage) és 18 x 16 x 6 mm (max.). Előlapján közel 90%-ban vas-oxidos felületi szennyeződés. Bázisa ép. A talon sima (6 x 8 mm). Egy ütési pont látszik. A bulbusa lapos.

Ép szilánk (10. tábla 7). Nyersanyaga barna hidrokvarcit. Mé.: 20 x 25 x 9 mm. Előlapja teljes felületen patinás. Hátlapja sérült. A talon nagy, sima (9 x 22 mm).

Szilánk proximális töredéke (10. tábla 9). Nyersanyaga zöldesszürke/fehér opál/hidrokvarcit. Mé.: 25 x 18 x 10 mm (dèbitage); 25 x 21 x 11 mm (max.). Élei erősen csorbultak. A bázisnál a paleolit vakarókhoz hasonló munkaél-kidolgozás (atipikus!). Elő- és hátlapján nagy felületen vas-oxidos szennyeződés látszik.

S:194 (11. tábla 1–2)

Nagyméretű, mély, függőleges falú, egyenes aljú, szabályos téglalap alakú sírgödör. Már a bontás kezdete előtt látszódott, hogy a sír erősen bolygatott, északi-északkeleti irányból kapcsolódik hozzá a rablógödör (S:239). Metszetre bontásakor már szinte csak az üres sírgödör jelentkezett. A bontás során csupán egy-két meghatározhatatlan csonttöredék került elő.

A sírgödör mérete: 290 cm x 125 cm. Relatív m.: 55 cm. Tájolása: feltehetően ÉNy–DK 350°.

Antropológiai vizsgálat: maturus korú (40–59 éves), nem meghatározható nemű egyén.

Neme a mellékletek alapján: nő.

Leletanyag:

1. A sírgödör északnyugati részén egy szürke, kettőskúpú, korongolatlan agyag orsógomb töredéke. M: 2,10 cm (11. tábla 1).

2. A sír északi részén gyöngyök (11. tábla 2).

Nagyméretű, nyomott gömb alakú, szintelen üvegyöngy. Mé.: 1,20 x 1,20 cm (11. tábla 2.1).

Nagyméretű, nyomott gömb alakú, kék üvegyöngy, oldalán irdalt díszítéssel. Mé.: 1,7 x 1,6 cm (11. tábla 2.2).

2 db sokszögű karneolgyöngy. Mé.: 0,65 x 1,0 cm és 0,6 x 0,80 cm (11. tábla 2.3).

1 db nagyméretű, nyomott gömb alakú, szintelen üvegyöngy. Mé.: 1,25 x 1,35 cm (11. tábla 2.4).

1 db narancsszínű, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,35 x 0,45 cm (11. tábla 2.5).

1 db sokszögű karneolgyöngy. Mé.: 0,75 x 0,95 cm (11. tábla 2.6).

S:195 (12. tábla)

Nagyméretű, téglalap alakú, északi részén enyhén kiszélesedő, kissé rézsűs oldalú, egyenletes aljú sírgödör.

Háton fekvő, nyújtott helyzetű, csontvázas temetkezés, a halott lábai felhúzott állapotban. A koponya elbillent, teljesen elfordult a sírgödör déli fala felé, a koponyatető a sírgödör alján helyezkedik el (feltehetőleg állatjárat bolygatta). A mellkas ugyancsak bolygatott kissé, néhány csigolya és borda kimozdult a helyéről. A karok nyújtott pozíciójuk, de a kézfejeket a medence alá helyezték. A lábakat a test jobb oldalára hajlították: a combcsontok a medencével kis szöveget zárnak be

(főként a bal combcsont), de a lábszárak szinte nyújtott helyzetűek. A lábfejek csontjai kissé hiányosak.

A sírgödör mérete: 215 cm x 81–94 cm. Relatív m.: 40 cm. Tájolása: DNy–ÉK 185°.

A sírban mért vázhossz: 180 cm.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–35 éves) nő. Leletanyag:

1. A nyaki és mellkasi részen gyöngy nyaklánc, mely bolygatatlanul fennmaradt (12. tábla 1). A gyöngyök a felszedés sorrendjében a következők:

1–13. Korong alakú borostyángyöngyök. Mé.: 0,25 x 0,80 – 0,55 x 0,85 cm (12. tábla 1.1).

13. és 14. között, felszedéskor: korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,40 x 0,90 cm.

14–16. Korong alakú borostyángyöngyök. Mé.: 0,40 x 1,10 – 0,60 x 0,80 cm.

17. Hengeres borostyángyöngy. Mé.: 0,80 x 0,85 cm (12. tábla 1.2).

18–19. Korong alakú borostyángyöngyök. Mé.: 0,45 x 1,00 és 0,40 x 1,20 cm.

20. Amorf korallgyöngy. Mé.: 0,50 x 1,20 cm (12. tábla 1.5).

21. Hordó alakú mészkő gyöngy. Mé.: 1,10 x 1,40 cm.

22. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,50 x 1,00 cm.

23. Csövecske alakú korallgyöngy. Mé.: 0,40 x 2,30 cm (12. tábla 1.4).

24. Zöld, nagyméretű, hatszög alapú, hasábos üvegyöngy. Mé.: 2,20 x 1,40 x 0,70 cm (12. tábla 1.10).

25. Fehér, nagyméretű, hengeres üvegyöngy. Mé.: 1,05 x 1,70 cm (12. tábla 14).

26. Amorf korallgyöngy. Mé.: 0,50 x 2,00 cm.

27. Bronzlemezke kisméretű töredékei.

28. Kisméretű, hengeres korallgyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm.

29. Kisméretű bronzkarika. Átm.: 0,80 cm, V: 0,15 cm (12. tábla 1.19).

30. Amorf korallgyöngy. Mé.: 0,90 x 1,70 cm.

31–32. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,55 x 1,05 cm és 0,50 x 1,10 cm.

33. Hordó alakú mészkő gyöngy. Mé.: 1,25 x 1,85 cm (12. tábla 1.11).

34. Korong alakú borostyángyöngy, törött. Mé.: 0,65 x 1,10 cm.

35–36. Zöld, nagyméretű, hatszög alapú, hasábos üvegyöngy. Mé.: 2,30 x 1,30 x 0,75 cm és 2,30 x 1,35 x 0,75 cm (12. tábla 1.10).

37. Nagyméretű, amorf korallgyöngy. Mé.: 1,70 x 3,30 cm (12. tábla 1.6).

38. Nagyméretű, korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,50 x 1,80 cm (12. tábla 1.3).

39. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,40 x 1,05 cm.
40. Nagyméretű, korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,65 x 2,30 cm (12. tábla 1.3).
- 41–42. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,60 x 1,10 cm és 0,55 x 1,00 cm.
43. Amorf korallgyöngy. Mé.: 1,20 x 1,65 cm.
- 44–45. Csövecske alakú korallgyöngy. Mé.: 0,40 x 1,05 cm és 0,35 x 2,30 cm.
46. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,50 x 1,05 cm.
47. Kisméretű, hengeres mészkő gyöngy. Mé.: 0,45 x 0,70 cm (12. tábla 1.9).
- 48–49. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,60 x 0,80 cm és 0,50 x 1,05 cm.
50. Korong alakú borostyángyöngy töredéke.
51. Fehér üveggyöngy töredékei.
52. Lila, sokszögű üveggyöngy. Mé.: 0,65 x 0,90 cm (12. tábla 1.16).
53. Fehér, hordó alakú üveggyöngy. Mé.: 1,10 x 2,00 cm (12. tábla 1.13).
54. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,50 x 0,30 cm.
55. Megsemmisült.
56. Csövecske alakú korallgyöngy. Mé.: 0,45 x 1,85 cm.
- 57–58. Korong alakú borostyángyöngyök. Mé.: 0,50 x 0,85 cm és 0,45 x 0,90 cm.
59. Amorf korallgyöngy. Mé.: 0,60 x 1,80 cm.
60. Amorf korallgyöngy töredéke és egy csövecske alakú korallgyöngy. Mé.: 0,30 x 0,75 cm.
61. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,20 x 0,80 cm.
62. Hatszög alapú, hasábos karneolgyöngy. Mé.: 0,95 x 0,70 x 0,30 cm (12. tábla 1.12).
63. Borostyángyöngy töredéke.
64. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,20 x 0,70 cm.
65. Hengeres mészkő gyöngy. Mé.: 1,55 x 1,40 cm (12. tábla 1.7).
- 66–70. Nagyméretű, korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,60 x 1,85 – 0,80 x 1,80 cm.
71. Hordó alakú mészkő gyöngy. Mé.: 1,10 x 1,30 cm (12. tábla 1.8).
72. 2 db korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,40 x 0,85 és 0,55 x 0,80 cm. 1 db zöld, hatszög alapú, hasábos üveggyöngy. Mé.: 1,05 x 0,80 x 0,50 cm.
- 73–74. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,40 x 0,80 cm és 0,65 x 1,00 cm.
75. Hengeres korallgyöngy. Mé.: 0,85 x 1,70 cm.
76. Nagyméretű, korong alakú borostyángyöngy töredékei.
- 77–78. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,50 x 1,10 cm és 0,75 x 1,25 cm.
79. Kisméretű, hengeres bronztárgy töredékei.
80. Sokszögű karneolgyöngy. Mé.: 0,85 x 0,60 x 0,45 cm és kisméretű bronztárgy töredékei.
81. Narancsszínű, korong alakú üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (12. tábla 1.15).
82. Korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,45 x 0,90 cm.
- A nyaklánchoz tartozó, de elmozdult gyöngyök:
2 db korong alakú borostyángyöngy az állkapocs alatt, Mé.: 0,85 x 0,50 cm és 0,45 x 0,90 cm és 1 db fehér, kisméretű, hengeres üveggyöngy, Mé.: 0,55 x 0,60 cm (12. tábla 1.18).
- 1 db zöld, nagyméretű, hatszögű alapú, hasábos üveggyöngy a jobb lapocka alatt. Mé.: 2,05 x 1,25 x 0,70 cm. 1 db zöld, kisméretű, hatszög alapú, hasábos üveggyöngy. Mé.: 1,00 x 0,80 x 0,55 cm (12. tábla 1.17). 1 db lila, sokszögű üveggyöngy, mé.: 0,65 x 0,90 cm; 1 db zöld, nagyméretű, hatszög alapú, hasábos üveggyöngy, mé.: 2,40 x 1,40 x 0,80 cm. 3 db korong alakú borostyángyöngy az állkapocstól jobbra, mé.: 0,35 x 1,00 – 0,45 x 0,95 cm; 2 db csövecske alakú korallgyöngy, mé.: 0,35 x 1,15 cm és 0,50 x 0,90 cm. 1 db amorf korallgyöngy, mé.: 0,50 x 0,65 cm; 1 db sokszögű karneolgyöngy, mé.: 0,40 x 0,95 cm. Kisméretű, bronzkarika. Átm.: 0,80, V: 0,20 cm; vastárgy töredéke, mé.: 1,55 x 2,10 cm.
2. A jobb kulcsont környékén öntött bronz számszeríjfibula. A fej- és kengyelrész találkozásánál 1-1 bordával és mélyedéssel tagolt. A kengyel háromszög átmetszetű. A láb tűtartó felőli része ugyancsak 1-1 bordával tagolt. A láb két darab kettőskónikus gombban végződik. Mé.: 2,65 x 3,50 cm (12. tábla 2).
3. A jobb kézfejnél enyhén kiszélesedő végű bronz pántkarperec. Végein háromszög alakban tremolírozott díszítés, amely a karperec felső részén rombusz alakban folytatódik. Átm.: 5,25 x 5,95 cm (12. tábla 3).
4. A bal kar mellett egy vörösseszürke, kettőskúpos, aszimmetrikus, korongolatlan agyag orsógomb töredéke. Mé.: 3,20 cm (12. tábla 4).
5. Gyöngyök a bal kézfejnél (12. tábla 5).
1 db hengeres korallgyöngy, törött. (12. tábla 5.1).
3 db fehér, nyomott gömb alakú üveggyöngy. Mé.: 0,70 x 0,70 cm (12. tábla 5.2).
3 db fehér, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,60 – 0,60 x 0,70 cm (12. tábla 5.3).
6. Gyöngyök a jobb kézfejnél (12. tábla 6).
2 db hengeres korallgyöngy. Mé.: 0,50 x 1,20 cm (12. tábla 6.3).

1 db piros és 1 db zöld, nagyméretű, lecsapott sarkú, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,75 x 1,50 cm – 0,80 x 1,20 cm (12. tábla 6.5).

1 db nyomott gömb alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,70 x 1,00 cm (12. tábla 6.6).

2 db fehér, nagyobb, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,60 x 0,80 cm és 0,75 x 0,90 cm (12. tábla 6.1).

4 db fehér, kisméretű, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,45 x 0,55 cm és 0,45 x 0,80 cm (12. tábla 6.2, 6.4).

6. A medence jobb oldalán vastárgy töredéke. Mé.: 0,35 x 2,15 cm (12. tábla 7).

7. Gyöngyök a láb környékén (12. tábla 8).

1 db korong alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,50 x 0,80 cm (12. tábla 8.4).

1 db korallgyöngy, törött. Mé.: 0,20 x 0,50 cm.

45 db lila, 125 db piros, 194 db zöld, 88 db narancsszínű, lecsapott sarkú, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,55 – 0,65 x 1,00 cm (12. tábla 8.1).

84 db lila, 23 db piros, 29 db zöld, 1 db narancsszínű, hólyagos üveggyöngy. Mé.: 0,50 x 0,70 cm (12. tábla 8.2).

13 db fehér, nyomott gömb alakú üveggyöngy. Mé.: 0,40 x 0,60 cm (12. tábla 8.5).

12 db fehér és 1 db piros, kisméretű, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,55 x 0,60 cm (12. tábla 8.6).

1 db fehér, nagyméretű, hengeres üveggyöngy. Mé.: 0,75 x 0,80 cm.

1 db piros és 1 db fehér, kisméretű, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,40 x 0,50 cm (12. tábla 8.7).

1 db piros, csövecske alakú üveggyöngy. Mé.: 0,35 x 1,10 cm (12. tábla 8.8).

1 db lila és 1 db zöld, hatszög alapú, hasábos üveggyöngy. Mé.: 0,40 x 0,75 cm.

2 db fehér, alakatlan üveggyöngy. Mé.: 0,75 x 1,0 cm és 0,60 x 0,70 cm (12. tábla 8.9).

S:196 (11. tábla 3)

Szabályos téglalap alakú, nagyméretű, keskeny, egyenes oldalfalú, egyenes aljú sírgödör.

Erősen bolygatott csontvázas temetkezés. A csontok nagyon hiányosak, anatómiai rend nem figyelhető meg, csupán a hosszúcsontok egy része és a koponya darabjai maradtak fenn. Bontás során nem volt dokumentálható rablógödör, de állatjáratokkal erősen bolygatott volt a sír betöltése.

A sírgödör mérete: 250 cm x 70 cm. Relatív m.: 32 cm. Tájolása: ÉK–DNy 6°.

Antropológiai vizsgálat: maturus korú (40–59 éves), nem meghatározható nemű egyén.

Neme a mellékletek alapján: nem meghatározható.

Leletanyag:

1. A sírgödör középső részén egyenes hátú vaskés nyélrészre és annak fa borítása. Mé.: 0,90 x 5,10 cm (11. tábla 3).

S:197 (11. tábla 4–6)

Szabályos téglalap alakú, nagyméretű, mély, egyenes falú, egyenletes aljú sírgödör, amelyhez a rablógödör (S:219) nyugati irányból kapcsolódott. A sír keleti oldalát állatjárat bolygatta.

A váz részei nagyon hiányosak, anatómiai rend sehol sem figyelhető meg. A láb hosszúcsontjait a sír déli felébe dobálták vissza, közöttük helyezkedik el a töredékes koponya. A sír középső részén a medencecsont darabjai, illetve a felső végtagok töredékes részei találhatóak. A sír északi felén ugyancsak kisebb csonttöredékek vannak. A sír déli részén a csontok már a nyesési szinten jelentkeztek, míg az északon 30–45 cm mélységben.

A sírgödör mérete: 255 cm x 100 cm. Relatív m.: 60 cm. Tájolása: DNy–ÉK 182°.

Feltehetően a váz tájolása is D–É-i irányú volt.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (30–40 éves), nem meghatározható nemű egyén.

Leletanyag:

1. A sír északi részén kék üveggyöngy töredékei, bontáskor széttörött.

2. A sír középső részén, az egykori medence tájékán kisméretű vaskés. A penge ívelt hátú, az éle egyenes, középső nyélállású, nyél felőli részén egy szegecs található. Mé.: 1,55 x 9,0 cm, V: 0,30 cm (11. tábla 4).

3. A sír középső részén, az egykori medence tájékán vas fibula kengyeltöredéke. Mé.: 0,45 x 3,75 cm (11. tábla 6).

4. Felszedés közben két ezüstdrótból csavart torques kisméretű töredéke, hurkos záródással. Mé.: 0,20 x 4,95 cm (11. tábla 5).

S:218 (13. tábla)

Nagyméretű, téglalap alakú, meglehetősen mély, egyenes falú, egyenletes aljú sírgödör.

Erősen bolygatott temetkezés, egyetlen vázrész sem található anatómiai helyen. A csontok rendkívül töredékesek, meghatározhatatlanok; több szinten helyezkednek el. A sír északi részén csigolyák darabjai, illetve néhány bordatöredék, a sír közepén fogak találhatóak.

A sírgödör mérete: 315 cm x 162 cm. Relatív m.: 90 cm. Tájolása: ÉK–DNy 1°.

Antropológiai vizsgálat: adultus-maturus korú (35–45 éves) férfi.

Leletanyag:

1. A sír középső részén ezüst szíjvég. Viszonylag nagyobb méretű, lapos, mindkét vége enyhén kiszélesedik, két vége enyhén facettált díszű bevéséssel. Egyik végén kis ezüstszegecs található. Mé.: 1,20 x 5,40 cm, V: 0,15 cm (13. tábla 3).

2. A sír középső részén vas késhegy töredéke. Mé.: 1,45 x 2,20 cm, V: 0,45 cm (13. tábla 5).

3. A sír keleti falánál, a középső részen vastárgy töredéke. Mé.: 0,70 x 2,50 cm

4. A sír középső részén vaskés töredéke, középső nyélállású. Mé.: 2,05 x 4,60 cm, V: 0,60 cm.

5. A sír középső, déli részén római ezüst denarius, Domitianus, Róma 93–94, (RIC II (1962), 174). Előlap: IMP CAES DOMIT AVG GERM PM TR P XIII, hátlap: IMP XXII COS XVI CENS P P P (13. tábla 6).

6. A sír középső részén kisméretű, téglalap alakú, egytagú, facettált ezüstcsat töredéke. A csattest enyhén trapéz alakú, a szíjszorító nem különül el. A csattest hosszabbik oldalán egy négyzetes bevésés szolgál a pecek számára, ennek két oldalán egy-egy M-alakú bevésés található. A pecek a szíjszorító felső részén lévő ovális lyukhoz kapcsolódik. A szíjszorító hosszabbik, pecekhez közeli oldalain egy-egy háromszög alakú bevésés, illetve ezek közeléből kiindulva, a hosszanti oldalakkal párhuzamosan egy-egy bekarcolt, nem túl mély vonaldísz található. Mé.: 1,45 x 2,65 cm (13. tábla 2).

7. A sír nyugati falánál, a középső részen egy téglalap átmeteszettű, ácskapocs alakú koporsókapocs. Mé.: 5,40 x 17, 10 cm, V: 0,50 cm (13. tábla 9).

8. A sír déli, középső részén vastárgy kisméretű töredéke. Mé.: 1,10 x 1,20 cm.

9. A sír déli részén karikás vas csiholó, téglalap átmeteszettű, vége felé enyhén kiszélesedik. Mé.: 1,20 x 8,70 cm, V: 0,75 cm (13. tábla 7).

10. Bontáskor kimozdult: a 6. sz. melléklettel mind díszítésében, mind kialakításában teljesen megegyező ezüstcsat töredéke, viszonylag jó állapotú. A szíjbefogó vége szintén facettálással díszített; egy kisméretű ezüstszegecs rögzítette a szíjat. Mé.: 1,40 x 4,30 cm. Ehhez egy szíjvég tartozott, amelynek díszítése megegyezik az 1. sz. melléklet díszítésével. Mé.: 0,85 x 4,40 cm, V: 0,10 cm (13. tábla 1).

Az 1., 6. és 10. sz. mellékletek egy ezüstgarnitúra részei.

11. Felszedéskor hengeres vastárgy töredéke famaradványokkal. Mé.: 0,45 x 2,80 cm (13. tábla 4).

S:223 (14. tábla 1–7)

Nagyméretű, téglalap alakú, enyhén rézsűs oldalú, egyenletes aljú sírgödör.

Háton fekvő, nyújtott pozícióban elhelyezett felnőtt nő csontvázas temetkezése. A váz teljes és jó állapotú. A csontok jó megtartásúak. A koponya enyhén jobbra billent, az állkapocs kimozdult. A jobb alkar enyhén behajlítva, a kéz a medence közepére elhelyezve. A bal kar már a váll felől enyhén behajlított, de a kézfejet a medence felé helyezték.

A sírgödör mérete: 230 cm x 70 cm. Relatív m.: 23 cm. Tájolása: ÉK–DNy 9°.

A sírban mért vázhossz: 160 cm. Tájolása: ÉK–DNy 3°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–30 éves) nő. Leletanyag:

1. A koponya bal oldalán ezüst hurkos-kampós záródású fülbevaló, ovális alakú hurokkal, a hurok visszahajtása után háromszoros tekerccseléssel. Mé.: 2,20 x 2,20 cm (14. tábla 1).

2. A nyak bal oldalán öntött bronz fibula, a láb részen három bekarcolt vonallal. A tűtartó külső részén nagyon halványan pontszerű bevésések sorokba elrendezve. A tűtartó alsó része eltörött. Mé.: 2,25 x 4,40 cm, rugó szélessége: 2,25 cm (14. tábla 2).

3. A nyak bal oldalán gyöngyök (14. tábla 7).

3 db nyomott gömb alakú borostyángyöngy. Mé.: 0,40 x 0,70 cm és 0,60 x 0,90 cm.

1 db csövecske alakú korallgyöngy. Mé.: 0,30 x 1,15 cm.

1 db kisméretű, nyomott gömb alakú, fehér üvegyöngy. Mé.: 0,40 x 0,60 cm.

1 db gömb alakú, fehér üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,60 cm.

1 db sokszögű, fehér üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,55 cm.

4. Az állkapocs alatt ezüsthuzalból hajlított, sodrott végű lunula. A huzal átmeteszete rombusz alakú, végei erősen elvékonyodnak. Függesztő fülnek nincs nyoma. Mé.: 1,75 x 2,65 (14. tábla 3).

5. A lábaktól délre szürkésbarna, kettőskúpos, korongolatlan agyag orsógomb, felületén apró benyomkodásokkal. Mé.: 2,50 x 3,45 cm (14. tábla 6).

6. Az állkapocs felszedése után vékony, ezüstlemezből hajlított, félkör alakú, kisméretű pánt; végei erősen kiszélesednek, teljes felszínén négy bekarcolt vonal. Mé.: 0,80 x 1,0 cm (14. tábla 4).

7. Az állkapocs felszedése után öntött bronz fibula, mindkét végén egy-egy gombbal. A kengyel fej felőli része, a gomb mögött kettő bordával, a tűtartó felőli vége szintén kettő bordával, a láb gomb felőli része három bekarcolt vonallal tagolt. A tüje eltörött, és a húr is hiányzik. Mé.: 1,5 x 3,5 cm, a rugó szélessége: 2,85 cm (14. tábla 5).

S: 270 (14. tábla 8–10)

Eredetileg téglalap alakú, déli részén lekerekített sarkú, viszonylag mély, egyenes falú sírgödör, amelyhez északi irányból kapcsolódott a kerek alakú rablógödör (S:249).

A sírgödörnek csak a déli része volt követhető, az is erősen állatjáratos.

A váz csontjai közül csak egyetlen fog maradt fenn; a sírgödör déli végében, másodlagos helyzetben került elő.

A sírgödör dokumentálható mérete: 127 cm x 147 cm (+150 cm). Relatív m.: 67 cm. Tájolása: ÉNy–DK 350°.

A rablógödör (S:249) mérete: 145 cm x 160 cm, relatív m.: 67 cm (megegyezik a sír mélységével).

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (30–40 éves) férfi.

Leletanyag:

1. A sírgödör déli részében vastárgy töredéke. Mé.: 0,60 x 2,95 cm (14. tábla 8).

2. A sírgödör déli részében gyöngyök (14. tábla 9).

1 db hatszög alapú, hasábos karneolgyöngy. Mé.: 0,70 x 0,90 cm.

1 db fehér, sokszögű üvegyöngy töredéke. Mé.: 0,55 x 0,65 cm.

1 db kék, sokszögű üvegyöngy töredéke.

2 db kék kásagyöngy töredéke.

3. A sír déli részében szürkésbarna, kettőskúpos, korongolatlan orsógomb kisméretű töredéke (14. tábla 10).

4. A sír déli részében dèbitage-fordító szilánk disztális töredéke (14. tábla 11). Nyersanyaga áttetsző, piszkosfehér hidrokvarcit apró, barna zárványokkal. Mé.: 13 x 14 x 3 mm (dèbitage); 13 x 17 x 4 mm (max.). Hátlapján hullámfodrok és szálkák jelzik a leválasztás irányát.

S:275 (14. tábla 11)

Nagyméretű, mély, szabályos téglalap alakú, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör.

Erősen bolygatott, hiányos csontvázas temetkezés. A halottat a hátára fektették, egyedül a bal alsó lábszár és a jobb lábfej maradt a helyén. A váz többi része másodlagos helyzetben került elő, több szinten. A sírgödör déli részén, egy kelet-nyugati szakaszon, valamint ugyanitt a keleti falnál egy rövidebb, észak-déli irányú szakaszon, illetve az északi végén, észak-déli irányú szakaszon koporsómaradványok jelentkeztek fehér színű foltként. A sírgödör déli részén rablógödör (S:276). A sírgödör dokumentálható mérete: 315 x 153 cm. Relatív m.: 54 cm. Tájolása: ÉNy–DK 335°.

A váz tájolása: ÉNy–DK 336°.

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–35 éves), nem meghatározható nemű egyén, inkább férfias jellegű.

Leletanyag:

1. Az állkapocs mellől, a sír középső részén vas félkarika, végei erősen ellaposodnak. Mé.: 1,20 x 1,35 cm (14. tábla 12).

S:303 (9. tábla 5)

Közepesen nagyméretű, szabályos téglalap alakú, nagyon sekély, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör, a nyelési szinten üvegyöngyök jelentkeztek. Rablógödör foltja nem látszott.

Csontok alig kerültek elő, csupán egyetlen csigolya. A sír feltehetően teljesen megsemmisült a szkréperes humuszolás során, csak az alsó szintje maradt fenn néhány gyönggyel.

A sír körül négyzetes alakú árokkeret részlete volt megfigyelhető (S:304). A déli irányból nyitott árokkeret keskeny, viszonylag sekély, íves aljú volt, az északi része teljesen kikopott.

A sírgödör mérete: 153 cm x 78 cm. Relatív m.: 8 cm. Tájolás: ÉNy–DK 355°.

Az árokkeret dokumentálható mérete: 342 x 520 cm, az árkok szélessége: 24–46 cm, relatív m.: 3–19 cm.

Antropológiai vizsgálat: nem meghatározható nemű és életkorú egyén.

Neme a mellékletek alapján: nő.

Leletanyag:

A sír déli részén, feltehetően a lábfejek környékén gyöngyök (9. tábla 5).

2 db zöld, lecsapott sarkú, hasábos üvegyöngy. Mé.: 0,50 x 0,65 cm és 0,60 x 0,70 cm (9. tábla 5.1).

6 db lila és 2 db zöld, hólyagos üvegyöngy. Mé.: 0,45 x 0,70 cm (9. tábla 5.2).

6 db lila, 54 db piros, 25 db zöld, 6 db kék kásagyöngy. Mé.: 0,40 x 0,50 cm (9. tábla 5.3).

2 db lila és 5 db fehér, hengeres üvegyöngy. Mé.: 0,40 x 0,60 – 0,40 x 0,90 cm (9. tábla 5.5).

2 db piros, korong alakú üvegyöngy. Mé.: 0,40 x 0,10 cm (9. tábla 5.4).

S:324

Nagyméretű, mély, szabályos téglalap alakú, függőleges falú, egyenes aljú sírgödör, teljesen kirabolva. Az állatjáratos altalajban alig követhető sírgödörben egyetlen csontot sem találtunk. A sírgödör szélén, inkább azon kívül került elő a koponya maradványa, más egyéb része nem maradt fenn. A sírgödörre feltehetően ÉNy–DK-i irányban egy rablógödört nyitottak (S:339).

A sírt körbevette az S:325 sz. kör alakú árokkeret, amelynek főként nyugati és keleti része volt azonosítható, északi része egy vízelvezető árok létesítése során

megsemmisült. A sekély, íves aljú, U-átmetszetű, keskeny körárok déli irányból volt nyitott.

A sírgödör dokumentálható mérete: 194 x 80 cm. Relatív m.: 75 cm. Tájolása: ÉK–DNy 8°/DNy–ÉK 192°.

A körárok dokumentálható szélessége: 650 x 880 cm, bejárat: 155 cm, m.: 10–20 cm.

Antropológiai vizsgálat: Infans I. korú (1–7 éves) gyermek.

Leletanyag: nincs.

S:349 (15. tábla)

Nagyméretű, mély, egyenletes aljú, téglalap alakú, egyenes oldalú sírgödör, északi végében sekély padkával. A sír nyugati részén koporsónyomok is előkerültek, dél-délnyugati irányból rablógödör csatlakozott hozzá (S:372).

Erősen bolygatott emberi váz maradványai. A csontok nagy része hiányzik, a sírban hagyottak nincsenek anatómiai rendben, illetve erősen sérültek, töredékesek. Csupán néhány laposcsont töredéke (borda), néhány csigolya és a hosszúcsontok egy része maradt fenn, valamint az állkapocs töredéke a sír középső részén.

A sírgödör mérete: 355 cm x 258 cm. Relatív m.: 72 cm. Tájolása: ÉK–DNy 15° vagy DNy–ÉK 195° (nem megállapítható a csontok helyzete alapján).

Antropológiai vizsgálat: adultus korú (25–35 éves) nő.
Leletanyag:

1. A sír déli, középső részén ácskapocs alakú vas koporsókapocs töredéke. Mé.: 1,15 x 13,60 cm, V: 0,35 cm (15. tábla 10).

2. A sírgödör délkeleti sarkában ácskapocs alakú vas koporsókapocs töredéke. Mé.: 1,20 x 5,70 cm, V: 0,50 cm (15. tábla 11).

3. A sírgödör délkeleti falánál vastárgy, valószínűleg koporsókapocs töredékei. Mé.: 0,90 x 3,05 cm, V: 0,40 cm; Mé.: 0,80 x 2,35 cm, V: 0,50 cm.

4. A sírgödör délkeleti falánál ácskapocs alakú vas koporsókapocs töredéke. Mé.: 1,10 x 16,70 cm, V: 0,55 cm (15. tábla 8).

5. A sír keleti falánál, középen vékony bronzlemez töredékek, a nagyobbik darabon kisméretű lyukkal és egy félgömbös fejű szegecs lenyomatával. Mé.: 2,40 x 3,50 cm (15. tábla 7).

6. A sír keleti falánál vékony bronzlemez töredék. Mé.: 1,75 x 3,00 cm.

7. A sír északnyugati falánál ácskapocs alakú vas koporsókapocs. Mé.: 1,25 x 16,5 cm, V: 0,60 cm (15. tábla 9).

8. A sír keleti falánál 1 db nagyméretű, hengeres korallgyöngy, mé.: 0,7 x 3,0 cm; 1 db kisméretű, hengeres mészkő gyöngy, mé.: 0,50 x 0,65 cm; 1 db lecsapott

sarkú, hasábos karneolgyöngy, mé.: 0,55 x 0,80 cm, V: 0,40 cm (15. tábla 5).

9. Bronztárgy töredékei a sír keleti falánál.

2 db félgömbös fejű bronz szegecs, bronzlemez töredékhez rögzítve, továbbá egy lapos fejű bronz szegecs bronzlemez töredékkel. Félgömbös fejű bronz szegecs, átm.: 1 cm. 3 db kisméretű bronztöredék, mé.: 0,3 x 1,4 cm; 0,3 x 1,4 cm; 0,3 x 1,2 cm. Kisméretű bronzlemez töredék, mé.: 0,5 x 1,3 cm (15. tábla 1).

Bontás közben préselt díszű arany fólia töredék, átm.: 1 cm; illetve vassalak, mé.: 2,30 x 3,0 cm.

A sírhoz kapcsolódó, S:372 sz. rablógödörből (15. tábla):

Ácskapocs alakú vas koporsókapocs. Mé.: 2,20 x 4,30 cm, V: 0,25 cm (15. tábla 4).

Ácskapocs alakú vas koporsókapocs töredéke. Mé.: 4,70 x 11,90 cm, V: 0,65 cm (15. tábla 3).

Kisméretű bronz pityke töredéke arany fóliával. Mé.: 0,5 x 0,90 cm.

Kisméretű, kerek bronz pityke, erre préselt díszű arany fólia hajtogatva. Mé.: 0,70 x 0,90 cm (15. tábla 6).

Préselt díszű arany fólia töredékek.

Bronzlemezke töredékek. Mé.: 0,25 x 1,35 cm; 0,30 x 1,30 cm; 0,70 x 1,1 cm (15. tábla 2).

A TEMETKEZÉSEK ELEMZÉSE

A TEMETŐ SZERKEZETE (3. kép és 1. táblázat)

A temető térképének vizsgálatakor elsőként a sírok elhelyezkedését kell kiemelni. Feltűnik ugyanis, hogy a temetőt a lelőhely legkiemelkedőbb részén létesítették, vagyis a sírokat egy, a környezetükből kimagasló homokdombon helyezték el. Szembetűnő továbbá, hogy a sírok kettő, jól elkülönülő csoportba rendeződnek (3. kép). Sajnos az antropológiai elemzés során nem minden esetben volt lehetséges a halott nemének megállapítása, és négy alkalommal a mellékletek alapján sem következtethetünk arra, hogy az eltemetett nő vagy férfi volt, így az ezzel kapcsolatos megállapítások nem feltétlenül helytállóak.

Az északabbra elhelyezkedő csoportot 15 temetkezés alkotta, egyértelmű sorokat nem lehet megállapítani. Az ezen a részen feltárt négy, meghatározhatatlan nemű egyén ellenére mégis feltűnő, hogy a csoport – és így a temető – északkeleti sarkába inkább nőket temettek, továbbá a három gyermektemetkezésből kettő szintén itt található. A csoporthoz egy négyzetes alakú és egy kör alakú árokkeretes sír tartozott. Jól látható, hogy a temetőt északi irányból ezek a temetkezések határolták le. A sírok javarészt ÉNy–DK-i tájolásúak, kivéve az

S:195 sz., DNy–ÉK-i irányú női temetkezést, illetve az S:197 sz. erősen rabolt temetkezést, amely ugyancsak DNy–ÉK-i tájolású volt. A csoport sírjaiból ezeken felül az S:196 sz. meghatározhatatlan nemű, erősen rabolt egyén és az S:146 sz. férfi temetkezés ÉNy–DK-i tájolású sírjai tűntek ki, utóbbi ráadásul sírgödör nélkül, már a humusz rétegben jelentkezett.

A délebbre elhelyezkedő csoport mind a 11 halottjának meghatározható volt a neme. Az északnyugati – illetve a temető középső, nyugati – sarkában csak férfiak sírjai kaptak helyet, míg a délnyugati sarokban kettő női temetkezés került elő. Utóbbiak azért is érdekesekek, mert DK–ÉNy-i tájolásuk eltér a csoport többi sírjának ÉNy–DK-i vagy ÉK–DNy-i irányától. A csoportban két temetkezés négyzetes alakú árokkezzel, egy pedig kör alakú árokkal volt megjelölve, ezek egymástól viszonylag kis távolságban helyezkednek el a középső területen, ami a temető legmagasabb részét képviseli. Szembetűnő továbbá, hogy ezt a csoportot és egyben az egész temetőt déli irányból egy hat sírből (S:2, S:63, S:275, S:218, S:249, S:349) álló, nagyjából Ny–K-i irányú sor zárja. Az eltérő tájolású S:2 és S:63 sz. temetkezéseket leszámítva ezek a temető leginkább rablott sírjaihoz tartoznak. Végül a legfeltűnőbb, hogy a két sírcsoport között az S:223 sz. rabolatlan női temetkezés helyezkedett el magányosan.

A sírok tájolása viszonylag egységesnek mondható a temetőben, mint fentebb is láthattuk; az ÉK–DNy-i, illetve ÉNy–DK-i irányítás tekinthető az uralkodónak. Négy sírt azonban ellentétesen tájoltak (kettő DK–ÉNy és kettő ÉNy–DK), kettő esetében – S:108 és S:349 – pedig az irányítás nem volt eldönthető a rablás miatt. A négy sír közül kettő, az S:2 és S:63 sz. női temetkezés, ahogy már láthattuk, a temető délnyugati sarkában található, az S:195 és S:197 sz. sírok pedig az északi csoportban. A S:197 sz. temetkezés halottjának nemét nem tudtuk megállapítani, de feltűnő, hogy a másik három biztosan női sír volt. Az S:195 sz. temetkezés ezen felül a leletanyagát és a halott pozícióját tekintve is kiemelkedik a többi sír közül. A kutatás az É–D-i tájolású sírok esetében megemlíti egy, a szarmata Barbaricum északi határán, a későbbi Csörsz-árok vonalán koncentráció csoportot, amelynek tagjai viszonylag kisszámú, idegen elemként értékelhetőek. Temetőikben elvéve találkozhatunk az ellentétes tájolással is (KULCSÁR 1998, 19–20).

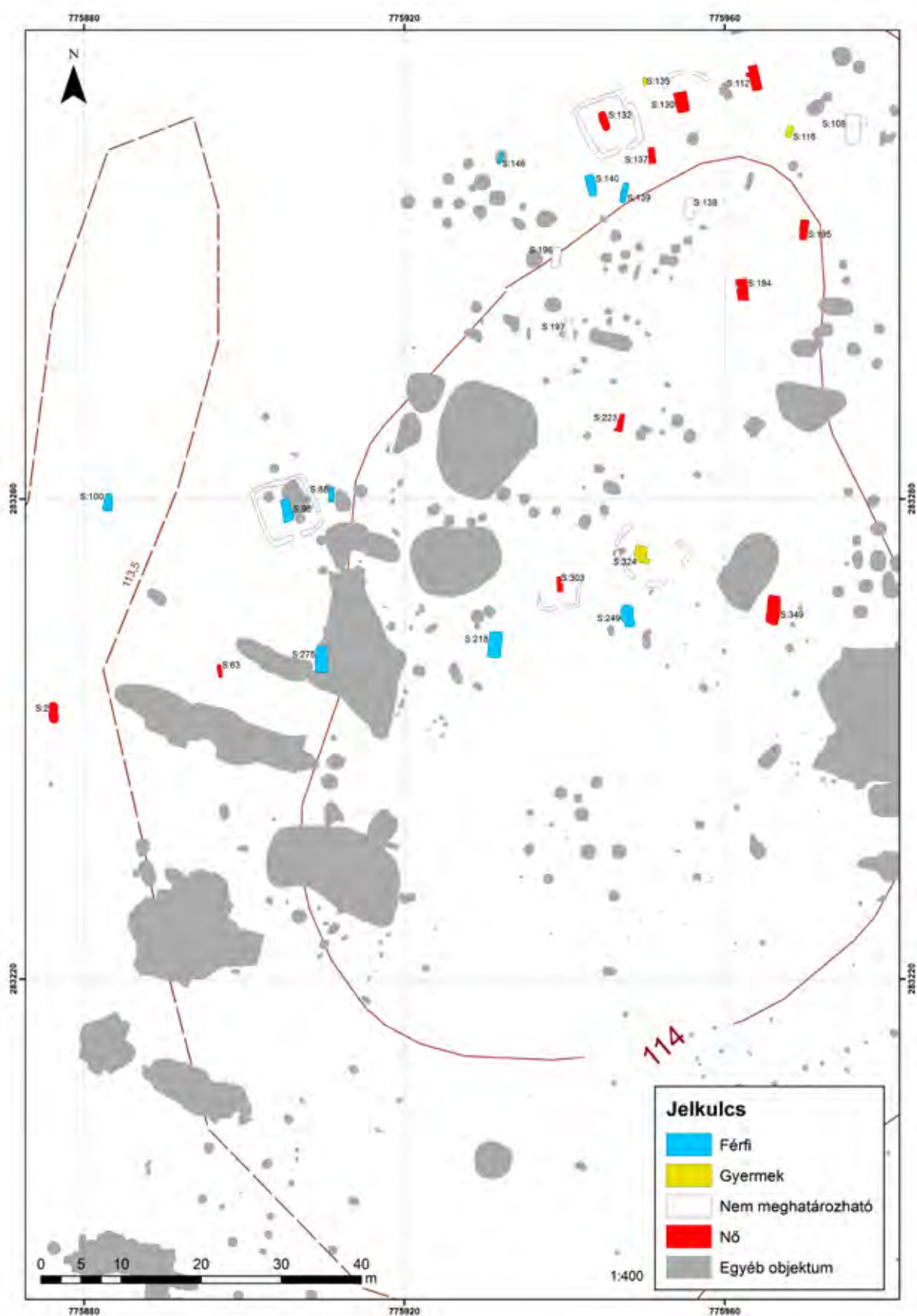
A SÍRGÖDRÖK MÉRETE ÉS FORMÁJA

A temető 27 sírjából egy, az S:146 sz. temetkezés esetében nem figyelhetünk meg sírgödört, továbbá az S:63 és S:270 sz. temetkezések bolygatottsága nem tette

lehetővé a pontos meghatározást. A sírok mélysége 5 és 90 cm között váltakozik, legsekélyebbnek az S:116 és S:135 sz. gyermektemetkezések tekinthetőek, ha nem számítjuk az S:2 és S:303 sz. bolygatott sírokat. Az öt, árokkal jelölt sírből három – S: 95, S:130, S:324 – mindenképpen a mélyebb sírgödrök közé sorolható; a legmélyebb sírgödrök – S:218, S:324, S:349 – erősen rablottak voltak. A férfiak és a nők sírjainak mélysége között nem lehet számottevő különbséget tenni.

A sírgödrök méretarányait a kutatás által alkalmazott hosszúság és szélesség adatok hányadosa alapján 24 sír esetében vizsgálhatjuk (ISTVÁNOVITS 1991, 35; NAGY M. 2014, 119), eszerint átlagosan 2,39 az index-érték. A férfiak 2,55, a nők 2,24, míg a gyermek sírok 2,38 értékűek. Az index-értékek alapján jellemzően a sírok téglalap vagy hosszúkás téglalap alakúak voltak, ritkán lekerekített sarokkal; kivételt képez az S:2 sz. sír északi vége felé erősen kikerekedő sírgödre. A négyzeteshez közelebb állóak – S:108, S:130, S:138, S:218, S:275, S:349 – a legtöbbször erősen rablottak voltak, nem kizárható, hogy a rablás során bővítették a sírgödört a rövidebb irányba. A gyermek sírok közül csak az S:116 sz. temetkezés sírgödre áll közelebb a négyzetes formához.

A sírgödrök alapterületét vizsgálva három nagyobb csoportot különíthetünk el. A legkisebb alapterületűek nem haladják meg a 2 m²-t. Ezek közé tartoznak az S:196 sz. meghatározhatatlan nemű egyén, az S:116, S:135 és S:324 sz. gyermek, az S:223 és S:303 sz. női, valamint az S:100 és S:139 sz. férfi sírok. A 2–5 m² nagyságúak képviselik a legnagyobb arányt 13 sírral. Ezek túlnyomó része – S:2, S:112, S:130, S:132, S:137, S:194, S:195 – a női, négy a férfi (S:86, S:95, S:140 és S:275) temetkezések közé tartozik, kettő pedig meghatározhatatlan nemű egyén (S:138 és S:197). A legnagyobb méretű három sír alapterülete 5 m² feletti. Ezek közül az S:349 sz. női temetkezés meghaladja a 9 m²-t, míg az S:108 sz. meghatározhatatlan nemű egyén sírja és az S:218 sz. férfi sír alig haladja meg az 5 m²-t. Mindhárom a leginkább rabolt sírok csoportjához tartozik, de az S:218 és S:349 sz. temetkezésekben fennmaradt leletek alapján következtethetünk egykori gazdagságukra. Ha elfogadjuk, hogy a sírok alapterülete társadalmi rangot jelöl (NAGY M. 2014, 120), továbbá kiegészítjük ezt a mélység adatokkal is, akkor mindenképpen a közösség két legelőkelőbb és leginkább megbecsült tagjával számolhatunk esetükben. Az árokkal ellátott sírok közül az S:95 sz. sír emelkedik ki sírgödörének alapterületével (3,42 m²), de a temető sírjai között egyáltalán nem feltűnő. A más temetők esetében megfigyelhető szokás,

3. kép. A szarmata sírok elhelyezkedése Bükkábrány-Bánya, XI/A munkaterületen
 Fig. 3. The location of the Sarmatian graves in the area of Bükkábrány-Bánya XI/A

SE SZÁMA	SÍRGÖDÖR TÁJOLÁSA	SÍRGÖDÖR MÉRETE (CM)	SÍRGÖDÖR MÉLYSÉGE (CM)	INDEX ÉS ALAPTERÜLET (m ²)	HALOTT NEME	RABLÁS/ BOLYGATÁS	EGYÉB
2	DK-ÉNy 170°	265 x 100-120	5-13	2,2 és 3,18	nő	bolygatott	
63	DK-ÉNy 170°	154 x 55	15	nem megh.	nő	bolygatott	
86	ÉNy-DK 339°	308 x 105-107	30-34	2,87 és 3,29	férfi	rabolt	
95	ÉNy-DK 355°	290 x 105-118	60	2,45 és 3,42	férfi	nincs	négyzetes árokkeret
100	ÉNy-DK 337°	223 x 80	14	2,78 és 1,78	férfi	rabolt	
108	ÉNy-DK 348°/ DK-ÉNy 168°	320 x 174	35	1,8 és 5,56	nem megh.	rabolt	
112	ÉNy-DK 350°	253 x 100	35	2,53 és 2,53	nő	rabolt	koporsó
116	ÉNy-DK 355°	130 x 63	12	2,06 és 0,81	gyermek	nincs	
130	ÉNy-DK 350°	235 x 148	45	1,58 és 3,47	nő	rabolt	körárok
132	ÉNy-DK 340°	230 x 95	16-32	2,42 és 2,18	nő	rabolt	négyzetes árokkeret
135	ÉNy-DK 347°	169 x 63	9	2,68 és 1,06	gyermek	rabolt	
137	É-D 0°	240 x 95	34	2,52 és 2,28	nő	nincs	
138	ÉNy-DK 355°	260 x 126	40	2,06 és 3,27	nem megh.	rabolt	
139	ÉK-DNy 15°	248 x 74	6-13	3,35 és 1,83	férfi	rabolt	
140	ÉNy-DK 347°	260 x 107	45-55	2,42 és 2,78	férfi	rabolt	
146	ÉK-DNy 7° (váz)	nincs	nincs	nem megh.	férfi	bolygatott	
194	ÉNy-DK 350°	290 x 125	55	2,32 és 3,62	nő	rabolt	
195	DNy-ÉK 185°	215 x 81-94	40	2,28 és 2,02	nő	nincs	
196	ÉK-DNy 6°	250 x 70	32	3,57 és 1,75	nem megh.	rabolt	
197	DNy-ÉK 182°	255 x 100	60	2,55 és 2,55	nem megh.	rabolt	
218	ÉK-DNy 1°	315 x 162	90	1,94 és 5,10	férfi	rabolt	koporsó
223	ÉK-DNy 9°	230 x 70	23	3,28 és 1,61	nő	nincs	
270	ÉNy-DK 350°	127 x 147 (+150)	67	nem megh.	férfi	rabolt	
275	ÉNy-DK 335°	315 x 153	54	2,05 és 4,81	férfi	rabolt	koporsó
303	ÉNy-DK 355°	153 x 78	8	1,96 és 1,19	nő	bolygatott	négyzetes árokkeret
324	ÉK-DNy 8°	194 x 80	75	2,42 és 1,55	gyermek	rabolt	körárok
349	DNy-ÉK 195° vagy ÉK-DNy 15°	355 x 258	72	1,37 és 9,15	nő	rabolt	koporsó

1. táblázat. A szarmata sírok jellemzői
Table 1. Characteristics of the Sarmatian graves

miszerint az árokkal jelölt sírok – utalva az eltemetett társadalmi rangjára – nagyobb méretűek (KULCSÁR 1998, 25), a bükkábrányi temetőben nem érvényesül.

A HALOTT FÖLDBEHELYEZÉSÉNEK MÓDJA
A 27 temetkezésből mindössze négy esetben – S:112, S:218, S:275 és S:349 – figyelhettük meg koporsó használatát. Két alkalommal a famaradványok alapján lehetett erre következtetni, az S:218 (13. tábla 9) és az S:349 sz. sírok (15. tábla 3, 4, 8–11) esetében pedig a koporsókapcsok jelölték a meglétét. A vas alkatrész nélküli rönkkoporsók a 2. század végétől, a 3. század elejétől jelennek meg (KULCSÁR 1998, 28), míg a fatörzsből készített és kapcsokkal ellátott koporsók használatával a 3. század második felétől lehet számolni (DINNYÉS 1975, 68). A bükkábrányi temetkezésekben kivétel nélkül ácskapocs alakúak fordulnak elő; az S:218 sz. sírban egyetlen példány, míg az S:349 sz. temetkezésben hat található. Ez a típus kifejezetten a szarmata korszakban tűnik fel az Alföld területén (KŐHEGYI-VÖRÖS 2011, 253–254). A nemek tekintetében semmilyen különbséget nem lehet megállapítani, ugyanis mind a két kapocs nélküliben, illetve mind a két kapocsosban egy-egy férfi és egy-egy nő volt eltemetve.

A temetkezések egyéb elemeire utaló közvetlen jegyeket nem tudtunk megfigyelni. Öt sír esetében a halottak szorosan egymás mellett talált végtagjai alapján (S:95, S:137, S:139, S:146, S:223) feltételezhetnénk, hogy a temetéskor belesavarták őket valamilyen szerves anyagba (textil, gyékény stb.), esetleg rönkkoporsóban helyezték el, azonban egyiknek sem voltak dokumentálhatóak a maradványai a feltárás során. Mindenesre a kutatás a halotti leplek megjelenését ugyanúgy kárpát-medencei sajátosságnak tekinti a szarmaták esetében, mint a már fentebb tárgyalt kapocsos koporsók feltűnését (KULCSÁR 1998, 30).

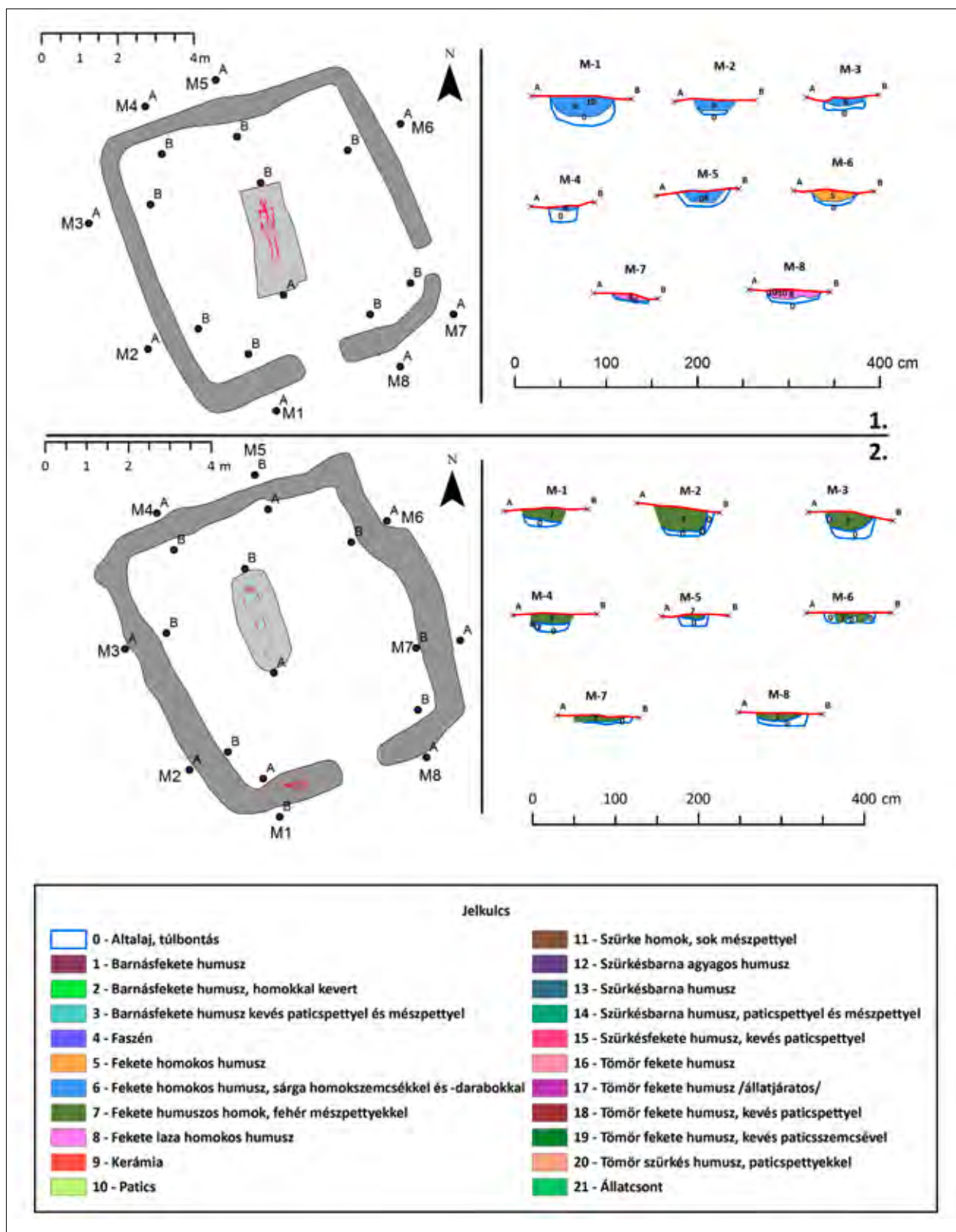
A nagyarányú rablottság ellenére megállapítható, hogy a bükkábrányi szarmata temetőben a szokásoknak megfelelően (KULCSÁR 1998, 31) a halottakat hátukra fektetve, többnyire nyújtott helyzetű végtagokkal helyezték el a sírokban. Kivételt képez ez alól négy temetkezés. Az S:137 sz. sír esetében a női halott kézfejeit a medencén helyezték el, míg az S:146 sz. temetkezés férfi halottjának bal végtagját könyökből a mellkasra hajlították, az S:223 sz. sír női halottjának pedig a jobb kezét könyökből a mellkasra hajlították, bal karját kissé kicsavarva a test mellé szorították. Az S:195 sz. női temetkezés halottjának kézfejeit a medence alá helyezték, illetve mindkét alsó végtagját felhúzták vagy feltámasztották. Utóbbi kettő azért is érdekes, mert rabolatlanságukban és leletanyagukban (kettős

fibulaviselet), továbbá a S:195 sz. a DNy–ÉK-i tájolásában is eltér a környező síroktól. A kutatás az ilyen típusú temetkezéseket rendellenesnek tartja, okát pedig egy másfajta etnikai csoport archaikus szokásaival vagy a halottól való félelemmel magyarázza (KULCSÁR 1998, 33).

A SÍROK JELÖLÉSE

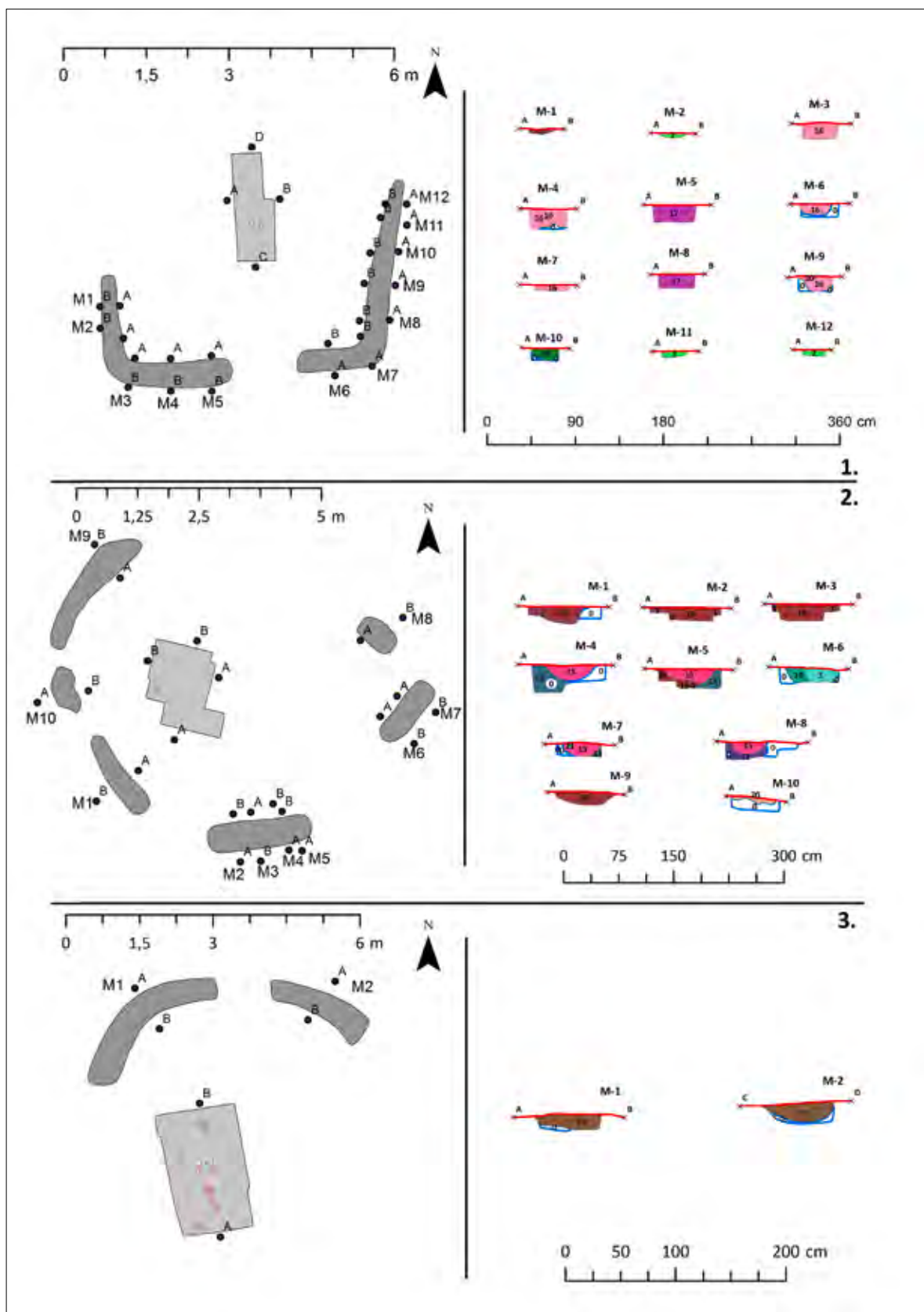
A Bükkábrányban feltárt 27 sírból öt temetkezést jelöltek nyitott árokkal. Ezek között kettő különböző típust is megtalálhatunk: két sírt – S:130 és S:324 – szeletekből álló körárkok, három sírt – S:95, S:132 és S:303 – négyzetes alakú, ugyancsak nyitott árokkeret vett körül. Az S:95 és S:132 sz. sírok érdekessége (4. kép 1 és 2), hogy tájolásuk nagyban eltér az É–D-i iránytól – ÉNy–DK 355° és ÉNy–DK 340° – és ezt az eltérést az árokkeretek tájolása is követi, amelyek bejárata így délkeleti irányból nyílik. Az S:130 sz. sír tájolása ugyancsak e sírokhoz illeszkedik – ÉNy–DK 350° –, a körárkok szeletei azonban nem maradtak fenn déli irányból, de feltételezhetjük, hogy ugyancsak délkelet felől lehetett a bejárat (5. kép 3). Hasonló tájolású bejáratokkal más temetőben is találkozhatunk (KŐHEGYI 1971, 213). Az S:303 és az S:324 sz. temetkezések és körárkaik tájolása (5. kép 1–2) nem tér el látványosan a temető többi sírjától. Az árkok 5–21 cm mélységűek és U-átmetszetűek. Kivételt ez alól az S:95 sz. temetkezés árokkerete képez, amely V-átmetszetű volt. Hasonlóan V-átmetszetet lehetett megfigyelni a Tiszavasvári-Városföldje, Jegyző-tag 7. sz. sírjához tartozó, négyzetes alakú árokkeret esetében (ISTVÁNOVITS 1990, 85). Az árkok betöltését illetően megállapíthatjuk (4. és 5. kép), hogy kivétel nélkül homogén jellegűek. Ez alapján feltételezhető, hogy kialakításuk után viszonylag rövid időn belül visszatemetésük is megtörténhetett.

Az árokkal jelölt sírok körével már számos helyen foglalkozott a kutatás (ZALOTAY 1953, 63–64; KŐHEGYI 1969; VADAY-SZÓKE 1983, 121; VÖRÖS 1985, 154–157; KULCSÁR 1998, 35–40). Négy főbb típusát lehet elkülöníteni az árkok alakjának: vannak a fentebb említett négyzetes alakú árokkeretek és a szeletekből álló körárkok, továbbá a megszakítás nélküli, nyitott körárkok, valamint előfordulnak zárt árkok kör vagy négyzetes formában is. Ezeken felül megtalálhatóak egyedi formájúak is: Orosházán az egyik sírt szabálytalan négyszög alakú, illetve egy másikat hatszög alakú árok kerített (ZALOTAY 1953, 63), Katymáron pedig ovális alakú formát is dokumentáltak (ZALOTAY-OLASZ 1954, 77; NAGY D. 2005, 18). Vannak temetők, melyek esetében egyszerre találkozhatunk a négyszögletes és a kör alakú árokformával

4. kép. 1. Az S:95 sz. temetkezés és körárka (S:94), 2. Az S:132 sz. temetkezés és körárka (S:133)

Fig. 4. 1. Burial S:95 and its circular ditch (S:94); 2. Burial S:132 and its circular ditch (S:133)

5. kép. 1. Az S:303 sz. temetkezés és körárka (S:304), 2. Az S:324 sz. temetkezés és körárka (S:325),
3. Az S:130 sz. temetkezés és körárka (S:131)

Fig. 5. 1. Burial S:303 and its circular ditch (S:304); 2. Burial S:324 and its circular ditch (S:325); 3. Burial S:130 and its circular ditch (S:131)

is, akárcsak Bükkábrányban: Endrőd-Szujókereszten a három árokkeretes sírból kettő körárkos, egy pedig négyzetes alakú volt (VADAY–SZŐKE 1983, 121). A kétféle alakú árokkeret egy temetőn belüli használatát azzal magyarázza a kutatás, hogy nem az árok alakja volt a legfontosabb szempont a kialakításánál, hanem a halott elhatárolása a környezettől (KULCSÁR 1998, 39). Az árkok betöltéséből számos esetben kerül elő leletanyag: kerámia, illetve állatsontok (VÖRÖS 1985, 133), vagy akár temetkezések (FODOR 1997, 110). Ez a jelenség interpretálható a halotti tor vagy áldozatok maradványaiként is (BOZSIK 2003, 98). A bükkábrányi sírok árokkereteiben jellemzően csak neolitikus kerámiát találtunk,³ viszont az S:132 temetkezés négyzetes árkában, a bejárat nyugati oldalán egy teljes lókoponyát tártunk fel. Hasonló szokással más temetőkben is találkozhatunk, a jelenség előfordulása általánosnak tekinthető (GULYÁS 2014, 40 és 27. lábjegyzet), és jellege alapján áldozati szerepet tölthetett be (KULCSÁR 1998, 73). Az árokkeretek nem köthetőek egy meghatározható csoporthoz a bükkábrányi sírok esetében, ugyanis három női, egy férfi és egy gyermek temetkezést jelöltek.

A SÍROK RABLÁSA

A temető 27 sírja közül csupán öt esetében – S:95, S:116, S:137, S:195 és S:223 – zárható ki teljes bizonyossággal a rablás, azaz majdnem 81%-os a temető rablottsága; ami más temetőkben is hasonlóan magas arányt képvisel (KŐHEGYI 1994, 277). Az S:2, S:63, S:146 és S:303 sz. sírok a gépi nyelés során sérültek,⁴ így esetükben nem volt megállapítható a bolygatás módja. Ha ezekkel nem számolunk, akkor sem változik számottevően az arány az egész temető tekintetében (78 %). Hét sír – S:86, S:100, S:112, S:132, S:135, S:139, S:140 – esetében megfigyelhettük, hogy a rablógödört a halott mellkasa felől nyitották meg, a mellkas csontjait és az itt található mellékleteket eltávolították, míg a medence és lábak tájéka teljesen érintetlenül maradt, néha még a koponya is. A temetkezések másik részében – S:130, S:194, S:196, S:197, S:218, S:275, S:349 – viszont a rablás során a sírgödör egészét érintették, így mind a fennmaradt vázrészek, mind a mellékletek erősen összedúlt állapotban, töredékesen maradtak fenn. Négy temetkezésnél – S:108, S:138, S:270, S:324 – mellékletek egyáltalán nem,

vázrészek is alig maradtak fenn a rablás következtében. A rablás típusait a nemek szempontjából vizsgálva nem állapíthatunk meg jelentős különbségeket. A mellkasi részt érintő rablások mindkét nemnél és a gyermek temetkezéseknél egyaránt előfordulnak, vagyis értékes, nemesfém ékszerek vagy viseleti elemek voltak eredetileg, kizárólag ezen a részen. A sírok egészét érintő rablások esetében ugyancsak feltételezhetjük ezt a női, férfi és gyermek sírok kapcsán egyaránt.

A TEMETKEZÉSEK LELETANYAGA

ÉKSZEREK ÉS VISELETI ELEMÉK

Torquesek

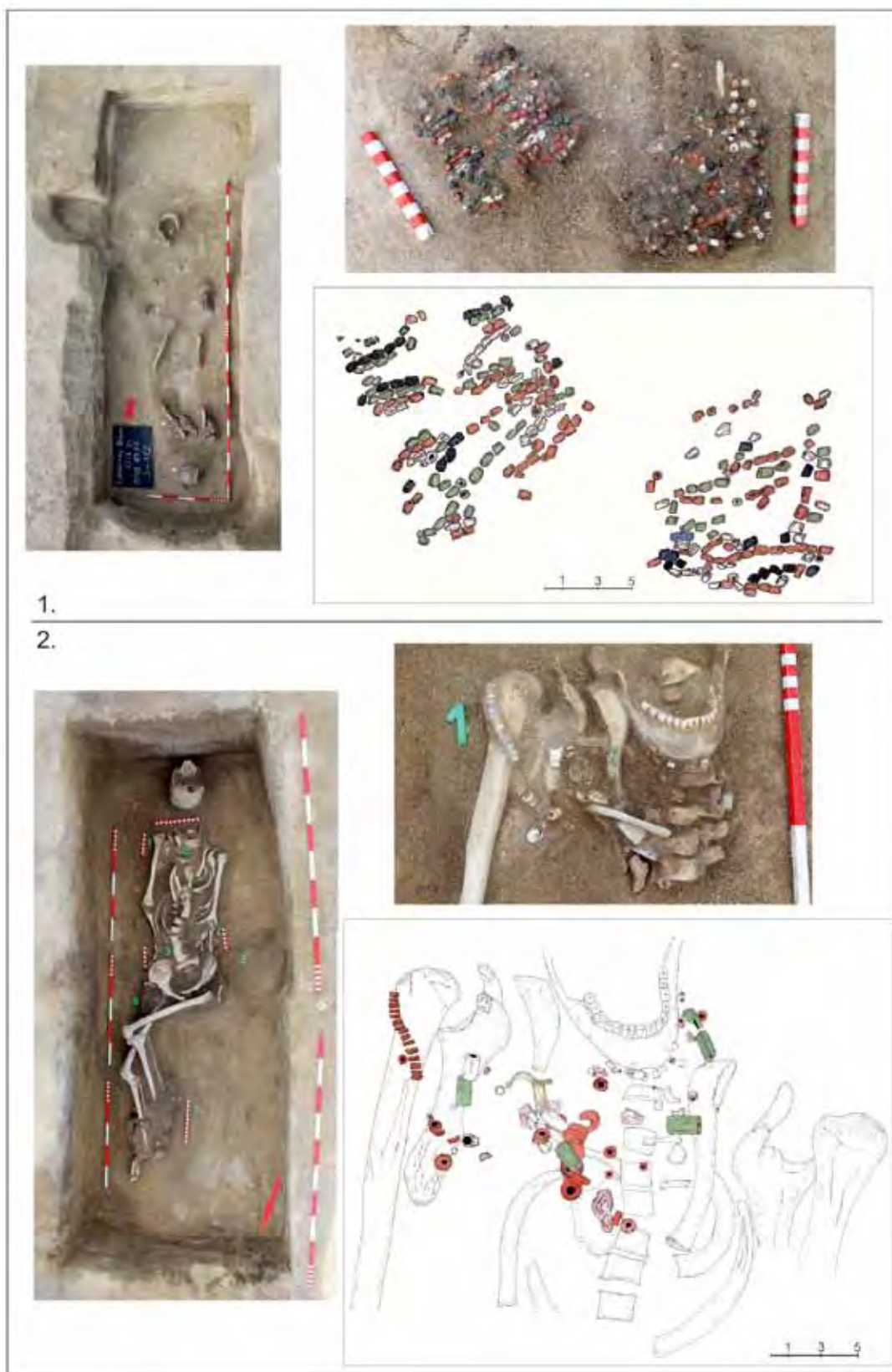
A 27 sír közül az S:116 sz. gyermek temetkezésében került elő az egykori koponya tájkán egy ezüsthuzalból hajlított, mindkét végén hurkos záródású féltorques (6. tábla 6), továbbá az S:197 sz., meghatározhatatlan nemű egyén sírjában két ezüstdrótból csavart, ugyancsak hurkos záródású torques kisméretű töredéke (11. tábla 5). A nyakperek nem számítanak a sírok leggyakoribb leletei közé (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 269). Ezüsből, vasból és bronzból készített változataik széles körben elterjedtek az alföldi szarmaták körében, az első példányok már az 1. században megjelentek és pontus-vidéki hagyatékként értelmezhetőek. Később felbukkannak a helyi variánsok, és egészen a kései szarmata korig jellemzőek is maradnak (VADAY 1989, 48). A bükkábrányi S:116 sz. sírban talált példányhoz hasonló került elő a madarasi temető 306., ugyancsak gyermek temetkezésében a nyak környékén (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 102 és 69. tábla 3), illetve a szeged-algyői 62. sírban bronzból (KŐHEGYI–VÖRÖS 1992, 67 és I. tábla 9). Az S:197. sz. sírban talált, kettő ezüstdrótból csavart nyakperec kis töredékének típusa már ritkábbnak számít az Alföldön (VADAY 1989, 49).

Gyöngy nyakláncok

A bükkábrányi sírokban négy női halott esetében figyelhettünk meg gyöngy nyakláncokat. Az S:2 sz. bolygatott sírban rendszertelenül helyezkedett el a 13 db karneol, 2 db hatszög alapú, hasábos, zöld üveg-, az 1 db hordó alakú üveg-, a 3 db hengeres üveg-, az 1 db lecsapott sarkú hasábos üveg-, az 1 db nyomott gömb alakú és a 2 db lapos, korong alakú üveggyöngy (1. tábla 1). A nyaknál előkerült gyöngyök nem tértek el nagyban a medencénél talált gyöngyöktől, viszont a lábnaál elhelyezkedő típusokhoz már egyáltalán nem hasonlíthatóak. Az S:137 sz. sír női halottjának gyön-

3 Az árokkereteket több esetben is a középső neolitikus – AVK korú település objektumaira ásták rá.

4 A XI. lelőhely feltárásának kezdetekor csupán szkréperládás humuszolásra volt lehetőségünk, az így sérült temetkezéseket bolygatottként jelöltem meg.

1.
2.

6. kép. 1. Az S:112 sz. temetkezés láb környékén előkerült gyöngyeinek második rétege,
2. Az S:195 sz. temetkezés gyöngy nyakláncja
Fig. 6. 1. A second layer of beads discovered in grave S:112 around the feet of the body,
2. Beaded necklace from grave S:195

gyökből fűzött nyakékében ugyancsak megtalálható volt a lapos, korong alakú, fekete színű üvegyöngy, a karneol- és az üvegyöngyök, továbbá egy kónikus kalcedon-, egy mészkő- és egy borostyángyöngy (8. tábla 4). A sír egészének gyöngykészletét tekintve ugyanazt állapíthatjuk meg, mint az előző esetben; a nyaknál és a medencénél előkerült gyöngyök típusai nagyjából megfeleltethetők egymásnak, de a lábnál találtak jelentősen eltérnek. A nő nyakláncát egy ezüst lunula csüngő egészítette ki (8. tábla 2). Az S:223 sz. női sírban csupán néhány gyöngyszem került elő (3 db borostyán, 1 db korall, 3 db üveg), további gyöngyök nem voltak a temetkezésben (14. tábla 7). A S:195 sz. női sírban kétségtelenül a gyöngy nyakláncok legteltesebbikét figyelhettük meg (12. tábla 1 és 6. kép 2). A három rétegben, *in situ* előkerült lánc 98 db gyöngyből, kettő bronzkarikából és egy bronzlemezéből állt. A láncot nagyrészt borostyángyöngyökből fűzték (58 db), ezt egészítették ki az üvegből, korallból, karneolból és mészkőből készített darabok. Mindenképpen meg kell jegyeznünk a borostyángyöngyök magasabb számát a temető többi sírával szemben, továbbá a korallgyöngyök is érzékelhetően nagyobb mennyiségben fordultak elő. Ezzel szemben az üvegyöngyök száma elhanyagolható, egyedül a nagyméretű, zöld színű, hatszög alapú hasábosak a kiemelkedőek mind mennyiségben, mind minőségben. Feltűnő továbbá, hogy az azonos típusú gyöngyök csoportokat alkottak a láncban belül, tehát egymás mellé fűzték az azonos példányokat. Érdeklenség, hogy a borostyánokhoz nagyban hasonlító, de semmiképpen sem különleges, egyetlen narancsszínű, korong alakú üvegyöngyöt is a borostyánok között helyezték el. Figyelemre méltó továbbá a mutatós, sokszögű karneolgyöngyök alacsony száma (2 db), mintha ezeket helyettesítették volna a nagyon hasonló, ugyancsak sokszög alakú, lila színű üvegyöngyökkel. A csuklónál talált borostyán- és korallgyöngyök ugyan összevethetőek a nyaklánc gyöngyeivel, de a lábknál találtak semmiképpen sem, mivel nincsen egyetlen azonos típus sem.

A szarmata sírokban a gyöngy nyakláncok tekinthetőek a leggyakoribb nyakéknek, amelyek két végét egyszerűen összecsomózhatták vagy egy 1–1,5 cm átmérőjű, fémkarikával összekötözhették (VADAY 1989, 46). Az S:137 sz. temetkezés mellkasának közepén egy kisméretű bronzkarika került elő gyöngyök társaságában (8. tábla 7), de nem volt eldönthető, hogy ezek nyaklánc vagy öv részei lehetnek. A gyöngyök száma síronként eltérő lehet, a madarasi temetőben egy fűzéken a legtöbb 82 db volt. E temetőben a gyöngy nyakláncos sírok

nagyobbik része a korábbi időhorizonthoz köthető (KÓHEGYI–VÖRÖS 2011, 299).

Mint láthattuk, a sírokban a nyak környékén előforduló gyöngyök nagy változatosságot mutatnak. A legváltozatosabb formában és a legnagyobb számban a borostyángyöngyök jelennek meg, e tekintetben az S:195 sz. női temetkezést emeltük ki. Ezek a gyöngyök a 2. században tűnnek fel a szarmata sírokban, és a 4. századig maradnak használatban (KÓHEGYI 1979, 122). Kisebb számban jelennek meg a karneol- és kalcedongyöngyök. Előbbiek esetében a gömbölyűekkel találkozhatunk a legkorábban, majd a 2. századtól kezdve feltűnnek a sokszögűek is. A lapos, hatszög alapúak nagyobb számban jelennek meg, majd a sokszögű, négyzetes átmetszetűek terjednek el leginkább (VADAY 1989, 104). A kalcedongyöngyök feltűnése hozzávetőlegesen megegyezik a karneolokéval, viszont a 3. század közepén már csak szórányosan találkozhatunk velük, a 4. század utolsó harmadára pedig teljesen el is tűnnek (VADAY 1989, 105). Az üvegyöngyök közül a nagyméretű, hatszög alapú, hasábosakat kell kiemelnünk. Ezeket az 1–3. században használták (DINNYÉS 1980, 201), de általánosabb elterjedésükkel a 2. században számolhatunk (DINNYÉS 1991, 158). A lapos, korong alakú üvegyöngyök mindenképpen a korai időszakhoz köthetőek (VADAY 1989, 103), a temető egyetlen, berakással díszített üvegyöngye a 2. század végétől keltezhető (DINNYÉS 1980, 201; VADAY–DOMBORÓCZKI 2001, 64). A korallt természetes formájában használják fel a gyöngyök készítésénél, ugyanis a hajtások belső járatai szolgálnak furatként, de előfordulhat, hogy valamilyen geometriai formára csiszolják ezeket (VADAY 1989, 106). Használatuk általánosnak tekinthető az egész szarmata időszakban (DINNYÉS 1980, 201). A mészkőből készített gyöngyök ugyancsak az 1–4. század folyamán találhatóak meg (DINNYÉS 1991, 160). Az S:194 sz., feldúlt sírban talált barázdált üvegyöngy előkerülési helye ugyan nem határozható meg (11. tábla 2.2), de párhuzamai alapján az 1–3. századra keltezhető (DINNYÉS 1980, 201).

Csüngők

A bükkábrányi szarmata temetőben a csüngők fő típusát a félhold alakúak képviselik. Az S:137 sz. női temetkezésben a bal oldali kulcsosont tájékán egy ezüst, lemezes példány került elő, amelyet filigrán technikával és granulációval díszítettek; függesztő fülét az alsó lemezből hajlították ki (8. tábla 2 és 7. kép 1). Egy granulált díszítéssel ellátott, hasonlóan ezüstdől készült csüngő került elő Rákóczi-falva-Kastélydomb lelőhelyen (VADAY 1989, 264 és Tafel 88. 1). A gra-

nulált díszítésre példaként említhető egy aquincumi, 2. századra keltezhető hamvasztásos sírban előkerült darab aranyból (KABA 1983, 27–28), illetve az Alföldön is találkozhatunk granulált díszű példányokkal (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2006, 215). Az S:223 sz. női sírban egy sodrott végű, ezüsthuzalból hajlított darab került elő az állkapocs alól (14. tábla 3). Párhuzama megtalálható a madarasi temető 621. női sírjában (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 163 és 123. tábla 4), továbbá Szolnok-Szandaszőlős, Netovább-Csárda lelőhelyen (VADAY 1989, 268 és Tafel 93. 6). Ez a típus a 2. század folyamán tűnik fel, és bizonyos variánsai a késő szarmata korig megtalálhatóak (VADAY 1989, 56). A római területeken a lunulák a gyöngysorokkal együtt egészítették ki a viseletet, előbbieket a nők és a leányok amulettként viselték, és kedvelt ajándéknak számítottak a források alapján (FACSÁDY 2007, 27). Mindkettő bükkábrányi lunula viseleti helyzetben, a nyaknál került elő, gyöngyök társaságában. Ezek alapján megállapítható, hogy a csüngők és a gyöngyök együttesen felfűzve díszítették a nyak környékét.

Csüngőként értelmezhetjük még azokat a kisméretű bronzkarikákat, illetve bronzlemezeket is, amelyeket a nyak és a mellkas környékén helyezkedtek el a sírokban. Az S:2 sz. női temetkezésben egy kisméretű, kerek, lapos bronzlemez került elő a halott állkapcsa közelében (1. tábla 5). Az S:195 sz. női sír esetében a gyöngy nyaklánc elemei között, felfűzve találtunk kettő darab kisméretű bronzkarikát (12. tábla 1.19) és egy hengeres kis bronzlemezeket. Az S:223 sz. női temetkezésben egy ezüstlemezről hajlított kisméretű lemezke került elő a gyöngyök és a lunula mellett az állkapocs környékén (14. tábla 4). Mindhárom esetben feltételezhető, hogy ezek a kis karikák, illetve lemezek az egyéb díszek (gyöngyök és csüngők) mellett lehettek felfűzve a nyakláncra, de az S:195 sz. sír hosszú gyöngysorának esetében feltételezhető egyfajta rögzítő funkció is a két kisméretű karika kapcsán. Mindkét elképzelésre találhatunk példákat más temetőben is (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 302–303).

Fülbevaló

A bükkábrányi temetkezések közül mindössze az S:223 sz. rabolatlan, női sírban került elő egy ezüst, egytagú, hurkos-kampós záródású fülbevaló a koponya bal oldalán (14. tábla 1). A bronzból és ezüsből készült darabok egyaránt a leggyakoribb példányoknak számítanak, megjelenésükkel a 2. század közepétől számol a kutatás az alföldi szarmaták körében; méretük a 3. századtól egyre nagyobb lesz (VADAY 1989, 45). Hasonló ezüst példányok kerültek elő a madarasi temető 85. gyermek temetkezésében (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 47

és 21. tábla 11–12), illetve Tápíószele–Pedagógusföldek 4. sírjában nagyobb tekerccseléssel (DINNYÉS 1980, 13. tábla 10). A fülbevalók általában páros ékszerként találhatók a sírokban, de számos esetben megfigyelhető, hogy egyetlen darab kerül elő a feltárás során. Nem kizárt, hogy egyetlen fülbevalóval temetik el a halottakat, de az is elképzelhető, hogy a jó anyagú darabok mellé egy vékony, korrodálódó darabot helyeztek a sírokba, ami nem minden esetben maradt fenn (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 295).

Karékék

A bükkábrányi sírok közül három esetben volt megfigyelhető, hogy bronzból készült karperecet helyeztek el a sírban. Az S:95 sz. férfi temetkezésében a jobb csukló tájékán került elő egy négyzetes átmeteszettű, nyitott, bronz huzalkarperec pár (4. tábla 3–4). A típus megjelenésével a 2. századtól számolhatunk, a 3. század közepéig pedig széles körben elterjednek (VADAY 1989, 51). Így párhuzamait számos helyen megtalálhatjuk, mint a 3. század első felére keltezett békéssámsoni 42. női sírban (RÓZSA 2005, 60 és 9. kép 2), vagy a Kiskundorozsma-subasai sírokban (KÜRTI 2005, 86 és 10. kép 5, 12. kép 4–5), továbbá Szentes-Nagynyomás (PÁRDUCZ 1944, 22 és XLVI. tábla 4, 9), Szentes-Sárgapart (PÁRDUCZ 1950, 10 és XVI. tábla 12–13) és Csongrád-Határút (PÁRDUCZ 1944, 19 és XXVIII. tábla 4, 5) lelőhelyeken. A madarasi temetőben megfigyelték, hogy a férfiak temetkezéseiben a karperecek kizárólag a jobb karon helyezkednek el (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 283). A bükkábrányi S:112. sz. női sírban egy bronz pántkarperec darabjai kerültek elő a bal csukló környékén (6. tábla 3). A kígyófejes karperecekhez hasonlóan végei erősen elvékonyodnak, felületén a végei felől három pontszerű díszítés található. Az állatfejekben végződő nyitott karpereceket igen gyér előfordulásának tekinti a kutatás a szarmata anyagban (VADAY 1989, 52). A nyitott, plasztikusan megmunkált karperecek már a görög és hellenisztikus időkben megjelentek, sőt igen kedveltek voltak. Az ezeknek tulajdonított bajelhárító szerep később is fennmaradt, azonban a gondos kidolgozás egyre inkább leegyszerűsödött a római császárkor folyamán. A 2. században ezen kígyófejes karpereceket párban viselték, és pontcolással díszítették a római területeken. Később öntött, vagy huzalból hajlított, elkalapált végű példányokkal találkozhatunk, amelyek az eredetiektől már igen távol állnak (FACSÁDY 2009, 48). Az S:195 sz. női sírban a jobb csuklónál került elő a női temetkezések harmadik karperece (12. tábla 3). A végeinél enyhén kiszélesedő bronz pántkarperec tremolórozott díszítésével teljesen

megegyező példány került elő a madarasi temető 597. sírjában (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 158 és 117. tábla 8–9). A trapézszerűen kiszélesedő, bronzpántból készült karperecek megjelenését a 2–3. századtól keltezi a kutatás (VADAY 1989, 51).

Gyöngyből fűzött karéket a temetőben biztosan csupán egyetlen esetben figyeltünk meg. Az S:195 sz. női sírban a halott mindkét kézfejenél gyöngyök kerültek elő. A bal csuklónál helyezkedett el a szerényebb, kevesebb gyöngyből álló karék, itt összesen hét darab korallból és üvegből készített gyöngyöt találtunk (12. tábla 5). A jobb kézfejenél 11 darab vegyes anyagú (korall, üveg és borostyán) gyöngy került elő (12. tábla 6). A jobb csuklót így két karék is díszítette: egy díszes, gyöngyökből fűzött lánc és a már fentebb említett bronz pántkarperec. A csuklónál előkerült gyöngyök kissé eltérnek a halott nyakláncának gyöngyeitől, ugyanis az csak szórványosan tartalmazott üvegyöngyöt. Gyöngyből készült karékek esetében általában 5–20 szemet fűznek fel (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 307), és jellemzően csak a kislányok és a nők sírjaiban fordulnak elő. Az utóbbiakban pedig együtt is megtalálhatóak a fém karperecekkal (VADAY 1989, 49), mint ahogy a bükkábrányi S:195 sz. sír esetében.

Fibulák

A 27 temetkezésből mindössze öt sírban találtunk bronz fibulát, továbbá az S:95 és S:197 sz. sírokban vasból készült példányok kisebb töredékeit. Az öt sír közül három esetben a fibulákat párban helyezték el a halott mellkasán. A kettős fibulaviselet előfordul más temetőkben is: Madarason javarészt a korai, 3. század közepe előtti időszakhoz köthető, és kivétel nélkül gazdag temetkezésekben fordul elő (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 296–297). Az S:100 sz. sírban egy törött, egytagú, aláhajtott lábú bronz fibula került elő a halott mellkasának jobb oldalán (2. tábla 5). Hasonló példánnyal találkozhatunk Szentes-Kaján lelőhelyen a 4. sírban (PÁRDUCZ 1950, 21). A kör átmetszetű kengyel- és félkör átmetszetű lábrésszel rendelkező darabok – mint az S:100 sz. sírban talált is – az egyik leggyakoribb típusnak számítanak (VADAY 1989, 87). A 2. század végétől jelentek meg, és a 3. században terjedtek el Pannoniában (PÁRDUCZ 1942, 62), illetve a szarmaták körében egyaránt (PÁRDUCZ 1944, 41). Az S:195 sz. női sírban egy számszerű fibula helyezkedett el a bal vállnál (12. tábla 2). Ezeket a kisméretű, bronzból készült, magas tűtartós példányokat a 2. század második felére, 3. század elejére keltezhjük (VADAY 1989, 78). A bükkábrányihoz nagyban hasonlító bronz fibula került elő Túrkevről (VADAY 1989, 290 és Tafel

155. 2), Szeged-Tápé lelőhelyről pedig egy-egy ezüst példány a 28. és 29. sírokból (VÖRÖS 1996, 117 és 32. kép 9, 35. kép 12). Az S:223 sz. női sírban talált, párban elhelyezett bronz fibulák egyike egy kéttagú, magas tűtartóval ellátott, eredetileg felsőhúros példány (14. tábla 5). Ezeknek számos variánsa fellelhető (COCIȘ–BÂRCĂ 2014, 195–197), a kutatás hozzávetőlegesen a 2–3. század fordulójára keltezi a típust (PEŠKAŘ 1972, 106–107). Hasonló került elő Tiszaalpárról (PÁRDUCZ 1941, 11 és V. tábla 6.), illetve Debrecen-Hortobágy-híd 10. sírjából (PÁRDUCZ 1941, 11 és VI. tábla 6), amelyeknek lábrésze kevésbé volt tagolt. A sír másik fibulája ugyancsak egy kéttagú, magas tűtartós példány, azonban alsóhúros kialakítású (14. tábla 2). Feltételezhetően e kéttagú, magas tűtartós típusba sorolhatjuk az S:95 sz. férfi temetkezésben a mellkas középső, kissé jobb oldali részén előkerült, bronzból készült példányt is, amelynek rugószerkezete és tüje hiányzik (4. tábla 1). A sír másik fibulája egy vasból készült darab töredéke volt (5. tábla 2). Az S:137 sz. női sírban ugyancsak kettős fibulát találtunk. A kisebbik példány egy bronzból készült térdfibula, amely a bal váll környékén került elő (8. tábla 3). Ezeket a kisméretű, gyakran díszített, félkörös fejlapal ellátott, félkör átmetszetű kengyelű, kissé magasabb tűtartós példányokat a kutatás a 2–3. század fordulójára keltezi (VADAY 1989, 79). A sírban, ugyancsak a bal váll környékén talált másik bronz fibula kétségtelenül a temető legizgalmasabb példánya (8. tábla 1 és 7. kép 1). A fejlap szintén félkörös, a kengyel erősen ívelt és széles, a tűtartó nem túl magas. A hosszú, vas rugótekercset egy hengeres bronzlemezzel fedték be egészen, amelyre egy granulált díszű ezüstlemezket erősítettek. Ugyanilyen, díszítésében megegyező ezüstlemezke fedte a fejlapot is. Ez sajnos az előkerüléskor már sérült, rögzítetlen állapotú volt. Ezek az S-formában hajlított kengyelű példányok Almgren V. csoportjának 8. típusához sorolhatóak, egy- vagy kéttagúak. Utóbbiak közös jellemzője a lapos, hajlított kengyel, a fejrész esetenként ezüstdróttal vagy préselt lemezzel való díszítése, néhány esetben fedett, hosszú rugótekercs alsó- vagy felső húrral, illetve az alacsonyabb, trapézformájú tűtartó. Kialakulásukat a lengyel területekhez köthetjük, nagyobb számban az Alsó-Visztula vidékén, Szilézia és Lengyelország középső, nyugati régiójában, a Przeworsk-kultúra elterjedési területein belül tűnnek fel, ritkábban pedig a délebbi vidékeken is megjelenhetnek. Ezután terjednek el a balti, a cseh és a kárpát-medencei területeken egyaránt (PEŠKAŘ 1972,

1.
2.

7. kép. 1. Az S:137 sz. temetkezésben előkerült fibula és lunula csüngő, 2. Az S:140 sz. temetkezésben előkerült bronz késnyél
 Fig. 7. 1. Fibula and lunula pendant found at burial S:137; 2. Bronze knife handle found at burial S:140

92).⁵ Ehhez a kultúrkörhöz köthető a hévízgyörki 28. sz. férfi sír aranylemezzel borított fibulája (DINNYÉS 1991, 167 és 12. tábla 1), illetve a tiszavasvári 7. sz. sír ugyancsak arany fedlapos fibulája (ISTVÁNOVITS 1990, 89–90 és II. tábla 1), amelyekkel a szarmatán kívül ugyancsak a Przeworsk-, illetve csernyahovi területeken találkozhatunk, és előfordulásukat a 2–3. század fordulójára tehetjük (ISTVÁNOVITS 1990, 90). A 137. sz. női sírban a két fibula előkerülési helye is említésre méltó, ugyanis mindkettőt a bal vállnál, egymástól néhány centiméterre találtuk.

Csatok

A bükkábrányi 27 síros temető hat sírjában kerültek elő csatok a viselet részeként. Ezek közül három sírban vas-, kettőben bronz-, egy sírban pedig ezüstcsatot és tartozékait találtuk meg. Az S:86 sz. férfi temetkezésben a vascsat az egykori medence jobb oldalánál helyezkedett el (3. tábla 3). A hiányos csatfej téglalap alakú, kissé lekerekített sarkú, törött; kettős lemezes szíjszorítója négyzetes alakú, egyik vége kissé lekerekített sarkú. A felerősítést négy kis szegecs szolgálta, amelyikből az egyik hiányzik. Ehhez tartozhatott egy vékony, téglalap alakú, rossz állapotú vas szíjvég. Hasonló típusú csatok a madarasi temető férfi sírjaiban is megtalálhatóak voltak, ahol ez a típus már a legkorábbi sírok időszakában megjelent (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 285). A csat a viseleti helyének megfelelően került elő, a szíjvég azonban a medence külső oldalára került, feltehetően a bolygatás eredményeként. Az S:95 sz. férfi sírban egy öntött, trapéz alakú bronzcsatot találtunk (4. tábla 5). A pecek hiányzik, e rövidebb oldala vasból készült, a hosszabbik oldalon kisméretű bevésés szolgált a pecek számára. Ezen kívül egy egytagú vascsat került a halott mellé, amelynek kettős, lemezes szíjszorítója erősen lekerekített végű (5. tábla 6). Az öntött, szögletes, bronzból készült övcsatok a madarasi temető legkorábbi horizontjához köthetőek (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 286). A bronzcsat feltehetően viseleti helyzetben, a medence középső részén, míg a vascsat a jobb combcsont közepén került elő. Ha elfogadjuk a sír bolygatatlanságát, utóbbi esetben feltételezhető, hogy egy második övet helyeztek el a halott mellett, lecsatolt állapotban. A két csat elhelyezésére a férfi sírokban számos példa található (VÖRÖS 2001, 322–323), jellemzően a 2. századtól kezdve, egészen a szarmata kor végéig találkozhatunk ezzel a szokással (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2002, 102). Ezeket a kisméretű, egytagú, négyszögletes fejű csattípusokat a

kutatás a szarmata időszak egyik legkorábbi leletípusaihoz sorolta (PÁRDUCZ 1944, 37), amelyekből a kéttagú csatok is kialakultak (VADAY 1989, 66). Az S:100 sz. sírban az enyhén trapéz formájú bronzcsat ugyancsak viseleti helyzetben, a medence bal oldalánál került elő (2. tábla 6). Közvetlenül mellette helyezkedett el egy kisméretű, téglalap alakú veret. A már fentebb említett, enyhén trapéz alakú típusokhoz tartozó, hasonló példányok fordulnak elő a madarasi temető 392. és 393. sz. férfi sírjaiban (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 286), illetve két darab a vizesdpusztai 4. halom alatti sírban (PÁRDUCZ 1950, 79). Az S:139 sz. temetkezés vasból készült, D- vagy félkör alakú csatfejjel és lekerekített sarkú szíjszorítóval ellátott, kéttagú övcsatja feltehetően ugyancsak viseleti helyzetben, a medence bal oldalán került elő (9. tábla 3). Ez a típus megtalálható a római területeken is; egyaránt készülhettek bronzból vagy vasból, feltűnésükkel a 2. század utolsó harmadától számolhatunk (VADAY 1989, 67–68). Hasonló darabokkal találkozhatunk a szentes-kistókei temető 133. sírjában (PÁRDUCZ 1944, 15 és XVI. tábla 1–2). Az S:146 sz. férfi sírban a mellkas alsó részén, a behajlított bal kar alatt helyezkedett el egy ugyancsak vasból készült, kéttagú példány (10. tábla 11). Ezek a téglalap alakú csatfejjel és kettős lemezes szíjszorítóval ellátott csatok ugyancsak jelen voltak már a madarasi temető legkorábbi időszakában (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 285). Az S:218 sz., erősen rabolt férfi sírban előkerült két kisméretű, egytagú csat és a hozzájuk tartozó szíjvégek díszítésük alapján egy ezüstgarnitúra részei lehettek (13. tábla 1–3). Az egy síron belüli, egységet alkotó csatok és tartozékaik más lelőhelyeken is megfigyelhetők; tartozhattak övhöz vagy bokaszíjhoz, ha a láb környékén helyezkedtek el, és viselőik mindenképpen az adott közösség legmódosabb férfi tagjai lehettek (DINNYÉS 1991, 162–163). A bükkábrányi sírban előkerült csatok eredeti helye sajnos nem megállapítható, de kis méretük alapján tartozhattak lábbelihez. Az egytagú, ún. szarmata csatok használatát – legyen szó bokaszíjakról vagy övekről – a kutatás a 2. század második harmadától a 3. század első negyedéig keltezi (VADAY–KULCSÁR 1984, 258; DINNYÉS 1991, 164–165). A bükkábrányi facettált díszű csatokhoz hasonló került elő a Monor melletti Csév-pusztán (PÁRDUCZ 1941, 19 és XXIII. tábla 18–19), Jászberény-Csegelapos lelőhelyen (VADAY 1989, 236 és Tafel 22. 1), illetve a vizesdpusztai 4. halom sírjából is ismerünk hasonlóan díszített szíjvégeket (VADAY 1986, 205 és Abb. 2. 13–14).

⁵ A fibula típusához az V. csoporthoz tartozó 120–131. típusok sorolhatóak (ALMGREN 1923, Tafel VI. 120–131).

Gyöngyös övek

A temető sírjai közül csupán kettőnél állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy a nők öveit gyöngyökkel díszítették. Esetükben az övek két végét egyszerűen összecsomózták, vagy karikára kötötték. Az övkarikák általában a bal oldalon kerülnek elő, a lecsüngő részek is ezen az oldalon helyezkednek el (VADAY–SZÓKE 1983, 103). A bükkábrányi S:2 sz. temetkezés a bolygatottsága miatt nem teszi lehetővé a pontos meghatározást. Az biztosnak mondható, hogy a medence környékén előkerült bronzkarika töredéke egy textil- vagy bőrvözhöz tartozhatott, amelyet egy nagyobb méretű, nyomott gömb alakú, szintelen, egy ugyancsak nagyméretű, nyomott gömb alakú, fekete színű üvegyöngy és egy kisebb méretű, lecsapott sarkú hasábos, zöld színű üvegyöngy díszített (1. tábla 2). Az ide tartozó egyéb gyöngyök a bolygatás alkalmával semmisülhettek meg.

Az S:137 sz. női sír esetében a bal oldalon elhelyezkedő vaskarika (8. tábla 6), a kisebb méretű bronzkarika (8. tábla 7), illetve a mellkas és a medence környékén előkerült gyöngyök magasabb száma alapján két különböző övtípusra következtethetünk (8. tábla 4–5).⁶ A nagyobb méretű, egyik oldalán erősen elkopott, a bal medencecsontnál előkerült vaskarika tartozhatott egy textilövhez, amelynek lecsüngő részén lehettek a medence környékén talált különböző típusú, apróbb méretű gyöngyök. A bronzból készült karika a deréktájon helyezkedett el, kisebb mérete megkérdőjelezheti ugyan övkarika funkcióját, az egyik oldalán megfigyelhető erőteljes kopásnyomok alapján azonban egykor lecsüngő elemek díszíthették. Amennyiben ezt elfogadjuk, akkor a karika kisebb mérete alapján egy vékonyabb textil-, esetleg bőrszíjat képzelhetünk el, amelyre nagyobb méretű gyöngyöket rögzíthettek. Ez megmagyarázná a mellkas bal oldalának középső részén előkerült gyöngyöket, amelyek a temetéskor szabadon elmozdulhattak. Mindkét övtípussal találkozhatunk más temetőkben is (VADAY–SZÓKE 1983, 103; VÖRÖS 1985, 132; KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 308; GULYÁS 2014, 49), de együttes használatuk egyáltalán nem jellemző.

A ruhák aljának gyöngyözése

A lelőhelyen feltárt 27 temetkezés közül hét női sírban is megfigyelhető volt a ruhák gyöngyözésének szokása (2. táblázat), melynek nyomai a szarmaták körében az egyik leggyakoribb leletnek számítanak az Alföldön

(KULCSÁR 1998, 48). Az S:2 sz. női sír esetében a bolygatás miatt már csak azt dokumentálhattuk, hogy a gyöngyös viselet nem különült el a két lábfej környékén (1. tábla 3). Az S:63 sz. temetkezés láb környéki gyöngyeinek magas száma (756 db) ellenére sem lehetett közelebbi megfigyeléseket tenni, mint ahogy az előző sír esetében sem (2. tábla 3). Az S:130 sz. temetkezés gyöngyei feltehetően másodlagos helyzetben kerültek elő a sír rablottsága miatt, így különösebb következtetések ugyancsak nem állapíthatóak meg a viselettel kapcsolatban (7. tábla 4). Feltűnő ez esetben, hogy csak üvegből készített gyöngyök kerültek elő a láb környékén, illetve a lecsapott sarkú hasábos típus a meghatározó, és a piros a leggyakoribb szín.

Ugyancsak másodlagos helyzetet feltételezhetünk az S:303 sz. sír esetében, de sem a gyöngyök alacsonyabb száma (110 db), sem a helyzete nem adott lehetőséget a pontosabb megfigyelésekre (9. tábla 5).

Bolygatatlan helyzetben az S:112 sz. temetkezés láb környéki gyöngyei maradtak fenn (616 db), ezek dokumentálására kettő rétegben került sor (6. tábla 5). Az első réteg alapján már megállapítható volt, hogy a viselet elkülönült a két lábfej környékén, majd a második rétegben már a gyöngysorok is megfigyelhetőek voltak: mindkét oldalon egymást váltották a lila vagy kék, a zöld, a fehér és a piros gyöngysorok (6. kép 1). A típusok közül mindenképpen a lecsapott sarkú hasábos gyöngyök a leggyakoribbak, ezt követik a hólyagosak és az egyszerű hasábosak. A színeket tekintve a piros dominanciája volt észlelhető mindkét rétegben, az összes típus esetében, amelyet a zöld szín követett. Megjegyzendő, hogy üvegen kívül más anyagú gyöngyök nem kerültek elő ezen sír esetében a láb környékén.

A S:137 sz. sírban a rabolatlanság ellenére sem lehet messzemenő következtetéseket levonni a gyöngyök viszonylag alacsony száma miatt (94 db), melyek a láb környékén fordultak elő (8. tábla 8). Ez esetben ugyancsak üvegyöngyök alkották a ruha alsó részének a díszítését, a leggyakoribb típus pedig szintén a lecsapott sarkú hasábos gyöngy volt. A piros színét viszont itt felváltotta a zöld szín dominanciája.

A temetőben legnagyobb számban az S:195 sz. bolygatatlan temetkezés halottjának lába környékén dokumentáltunk gyöngyöket (821 db; 12. tábla 8). Gyöngysorok nem voltak megfigyelhetőek a halott felhúzott alsó végtagjainak helyzete miatt, a két lábfej környékén elkülönülő viselet azonban igen. A nagyszámú üvegyöngy közé egy korong alakú borostyán- és egy korallgyöngy is vegyült. A színeket tekintve a piros és a zöld hozzávetőlegesen hasonló számban fordult

⁶ A gyöngy nyakláncoknál már említettem, hogy a mellkas középső részén előkerült kisméretű bronzkarika és gyöngyök csoportjáról nem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy nyaklánchoz vagy öv részeihez tartozhattak.

SE SZÁMA	BOROSTYÁN	MÉSZKŐ	KORALL	ÜVEG													EGYÉB	ÖSSZESEN
				HORDÓ		LECSAPOTT SARKÚ HASÁB	HÓLYAGOS	KÁSA	NYOMOTT GÖMB		HENGER		HASÁB		CSÖVECSKE	KORONG		
KIS	NAGY			KIS	NAGY				KIS	NAGY	KIS	NAGY	KIS	NAGY			KIS	NAGY
2	1 db nyomott gömb			2	1	3 87 73 7 1 29	5 22 40 1	4 4 8	14 7	7	2 31 11 6 2	16 18	1 1	1 1			5 db fehér hossz. gömb üveg	412
63	24 db hasáb	3 db hasáb 1 db gúla				134 59 2 10 39	1 5 1	1 136 107 2 6 126			2 1 1	59 25 5 2	1 1				1 db zöld iker üveg 1 db gömb karneol	756
112 R1						1 23 5 3 2	14 38 49 1	4	1		3	27 21 27 1 1						221
112 R2						1 102 62 6 39 7	9 54 39 1 2	3 1		2 4	1	20 23 18						395
130						2 50 5 2 4 9	4 2 13			12 3	13	21 2 1						143
137						5 2 15 3 12	4 8 10		2 4 7 3		1			4		1		94
195	1 db korong	1				45 125 193	84 23 29	2 75 55 2 64	13		12 1	1	1	1		1	2 db amorf fehér üveg	821
303						88 2	1 2	6 54 25 6		2 5				2				110

2. táblázat. A szarmata sírok láb környékén előkerült gyöngyei
 Table 2. Beads unearthed around the feet of the dead in Sarmatian graves

elő, a lecsapott sarkú hasábos típus pedig ez esetben is jelentősen dominált.

A Bükkábrány-Bánya, XI/A lelőhelyen feltárt szarmata temető sírjai esetében is megállapítható, hogy a női sírok legelterjedtebb lelettípusai a gyöngyök – mégpedig a láb környéki viselet részeként – a temetkezésekben. A típusokat tekintve (2. táblázat) feltűnik, hogy az üvegből készített példányok számítanak a leggyakoribbaknak. Más lelőhelyeken is megfigyelték a lecsapott sarkú, hasáb alakú típusok nagyobb számú előfordulását (HULLÁM 2012, 368), még ha eltérő színben is (GULYÁS 2014, 50). Ezek megjelenésével a 2. századtól számolhatunk, és még az 5. század közepén is fellelhetőek; a hólyagos típusúak viszont csak a 3. századtól fordulnak elő (VADAY 1989, 103). A többi, üvegből készült típus ugyancsak általánosan megtalálható a 2. századtól a késő szarmata korszakig (VADAY 1989, 103).

Arany flitterek

Az S:349 sz. női sírban arany fóliatöredékek is előkerültek (15. tábla 6). Az erősen kirabolt sírban több kisebb töredéket találtunk, épségben egyik sem maradt fenn. A nagyobb méretű töredékek alapján feltételezhető, hogy bronz ptykékre préselt díszű, nagyon vékony arany fóliákat hajtogattak, és rögzítettek fel a ruhára. Az alföldi aranyleletes sírokat a kutatás a legkorábbi szarmatákhoz köti (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2006, 211), de előfordulhatnak a későbbi időszak leletanyagában is (KŐHEGYI 1984, 342). Az aranyleletek a Pontusvidékről kerülnek a Kárpát-medencébe, feltehetően még az első bevándorlók hozzák magukkal erre a területre (ISTVÁNOVITS–KULCSÁR 2006, 216). Sajnos a bükkábrányi szarmata sírban csupán kevés, kisméretű töredék került elő, erősen rabolt környezetből, de ezek feltételezhetően a halott ruhájának díszítésére szolgáltak valamilyen formában.

A TEMETKEZÉSEKBEN ELHELYEZETT MELLÉKLETEK

Edények

A Bükkábrányban feltárt szarmata temető nyolc sírjában találtunk edénymellékletet. A sírokban nagyjából a láb tájékán, egyesével helyezték el a kerámiaedényeket, egyedül az S:130 sz. sír esetében figyelhattunk meg a női halott mellett kettő edényt (8. kép). Mindenképpen a leggyakoribb mellékletnek tekinthetőek a szarmata sírokban, és legtöbbször egy edénnyel találkozhatunk a halott lábánál (KULCSÁR 1998, 66–67). A bükkábrányi temetőben négy női, kettő férfi, egy gyermek és egy

meghatározhatatlan nemű egyén sírjában találtunk kerámiamellékletet a lábak környékén. Az S:63 sz. női temetkezés kisméretű, füles korsója (2. tábla 1) a díszítetlen, kisebb űrtartalmú korsók sorához tartozik (VADAY 1989, 139). Karakteres megjelenését a profilált váll és az erősen kihalasodó forma segíti; érdekes, hogy a letörött fül helyét utólag eldolgozták. Hasonló forma került elő Jászberény-Mészhomok-Téglagyár lelőhely 2. sz. női sírjából (VADAY 1989, 238 és Tafel 26. 2). Ugyanezen típusba sorolható az S: 100 sz. férfi sír ugyancsak díszítetlen, letört fülű korsója (2. tábla 7). Ezek jobbára a 2. század második, illetve a 3. század első felére keltezhetőek (VADAY 1989 140). Az S:95 sz. férfi sír hengeres nyakú, kónikus alsótestű, talpgyűrűs pohara a téglavörös vagy sárgásbarna színű típushoz sorolható leginkább; felületén besimított díszítés látható (4. tábla 6 és 9. kép). Ezen változatok a 2. század végén tűnnek fel a római területeken, tömeges elterjedésük pedig a 3. században figyelhető meg (VADAY 1989, 145). Ugyancsak pohárformához sorolhatjuk az S:132 sz. meghatározhatatlan nemű egyén sírjának kettős kónikus testű, kihajló peremű, ívelt nyakú edényét (7. tábla 7), amelyhez hasonló, de nyúlankabb forma került elő Tiszafüred-Jámbor-tanya lelőhelyen (PÁRDUCZ 1950, 60 és CXXXIX. tábla 7). Az S:130 sz. női sírban ugyanúgy egy korsót helyeztek el a halott lábánál, amelynek felső részén besimított díszítés található, a füle szintén hiányzik (7. tábla 2 és 8. kép). Talpgyűrűs aljának kialakításában talán római hatást feltételezhetünk (VADAY 1989, 140). Hasonló formával találkozhatunk a Tápaiósztele-Pedagógusföldek lelőhely 2. sz. sírjában talált, ugyancsak besimított díszű edénynél (DINNYÉS 1980, 189 és 11. tábla 2), mely a 2–3. században általános típusnak tekinthető (DINNYÉS 1980, 199). A sír másik edénye egy kisméretű, kónikus alsótestű, egyenes talpú, gyorskorongon készült – talán pohárforma – alsó része, amelynek teljes felső teste hiányzik, így típusa nehezen meghatározható (7. tábla 3 és 8. kép). Az S:2 sz. női sírban talált talpgyűrűs, feltehetően kónikus alsótestű edény felső kétharmad része ugyancsak hiányzik (1. tábla 4). A temetőben mindössze kettő, kézzel formált edény került elő, amelyek a kisebb, vagy közepes méretű fazekak csoportjába sorolhatóak (VADAY 1989, 178). Az S:112 sz. női (6. tábla 1) és az S:135 sz. gyermek sírban (9. tábla 1) is egy-egy kissé tojásdad alakú, egyenes talpú fazék került elő. Utóbbi kissé magasabb példány. Hasonlóak ismertek Debrecen-Hortobágyhíd lelőhely 11. sírjából (ISTVÁNOVITS 1990, 94 és X. tábla 9), Kiskundorozsma-Subasa lelőhely 64. sírjából

8. kép. Az S:130 sz. sírban előkerült edények
Fig. 8. Vessels found at burial S:130

9. kép. Az S:95 sz. temetkezésben előkerült pohár
Fig. 9. Cup found at burial S:95

(KÜRTI 2005, 90 és 12. kép 6), illetve Csongrád-Határút lelőhely 11. sír női sírjából (PÁRDUCZ 1944, 20 és XXXII. tábla 2).

Érmék

A temető 27 sírja közül az S:86 (3. tábla 6), az S:139 (9. tábla 2) és az S:218 sz. temetkezésekben (13. tábla 6) kerültek elő római érmék. Mindhárom közös jellemzője, hogy jó minőségű ezüsből készültek, a kora császárkorban kerültek kibocsátásra, és férfi temetkezésekben kaptak helyet. Az S:86 és S:139 sz. sírokon pontos helyük is dokumentálható volt a combsontok környékén: az S:86 sz. sír egy vaskés és egy bronztű társaságában (talán egy tarsolyban), míg az S:139 sz. temetkezésben egy vaskés mellett feküdt. Az érmék megjelenése a 2. századtól tekinthető általánosan elterjedtnek, viszont nem tartozik a gyakori mellékletek közé (KULCSÁR 1998, 58). Férfi és női sírokon egyaránt megtalálhatóak, habár utóbbiakban ritkábbnak számítanak. A sírokon belüli elhelyezésnél a nők esetében inkább a jobb, a férfiaknál pedig a bal oldal dominál (KULCSÁR 1998, 59).

Kések

A Bükkábrányban feltárt szarmata temető sírjai közül nyolcban helyeztek el vaskést a halott mellett. Női és férfi sírokon egyaránt megtalálhatóak (VADAY 1989, 119), leggyakoribb helyük a medence, illetve a kéz tájéka; ez alapján feltételezhető, hogy övre erősítve viselték őket (Kulcsár 1998, 56). Az S:95 sz. férfi sírban a medence középső részén egy kissé ívelt hátú, egyenes élű,

középső nyélállású, nagyobb méretű példány került elő (5. tábla 1). Erre a típusra jellemző, hogy a tengely vonala elmetszi a kés hátának vonalát. A kutatás jobbára a 2–3. századra keltezi ezeket (VADAY 1989, 121). Az S:139 sz. férfi temetkezésben a jobb combcsont környékén egy törött állapotú, de meghatározható darabot találtunk; éle egyenes, háta kissé ívelt, a nyéltüske középső állású (9. tábla 4). Ezeknek a szimmetrikus példányoknak a megjelenését a kutatás a 3. századtól eredezteti (VADAY 1989, 120). Ezen típushoz sorolható az S:197 sz. erősen rabolt temetkezés szegeccsel ellátott darabja (11. tábla 4), továbbá feltételesen az S:86 sz. rabolt férfi sír nyéltüske nélküli kése és töredékei is (3. tábla 2, 4), illetve az S:132 sz. sírban a jobb combcsontnál talált töredékek (7. tábla 2). Az S:196 sz., ugyancsak rabolt sírban egy egyenes hátú, felső nyélállású kés töredéke került elő nyélrészén famaradványokkal (11. tábla 4). E típusnál feltehetően a kés tengelye párhuzamos a hát vonalával, az él szintén egyenes. Feltűnésüket a 2. századra keltezi a kutatás, a 3. századi leletanyagban magasabb a számuk (VADAY 1989, 121). Ehhez a változathoz tartozhat az S:146 sz. bolygatott férfi sír töredékes kése is (10. tábla 13). Vannak azonban olyan kisméretű töredékek, amelyek esetében nem állapítható meg a pontos típus. Ilyen az S:63 sz. női sírban talált darab, amelyet feltételesen egy kés hegyeként határozhatunk meg (2. tábla 4), továbbá az S:218 sz. férfi temetkezés középső nyélállású késének két töredéke is (13. tábla 8). A tárgytipuson belül kétségkívül a leginkább figyelemre méltó darab az S:140 sz. rabolt férfi sír (10. tábla 1–3 és 7. kép 2). A halott medencéjének jobb oldalán egy vaskés töredékeit találtuk egy bronz késnyél társaságában. A késnyél a jobb oldali medencecsonton helyezkedett el, a penge a medence középső része felé mutatott. A henger alakú fém nyél gombszerű végződésénél egy lyuk található, feltehetően ez szolgált az eszköz felfüggesztésére. A késnyél penge felőli végén a négyzetes átmetszetű nyéltüske és a tok faborítása maradt fenn. Sajnos a penge típusa a töredékessége miatt nem határozható meg.

Orsógombok

A bükkábrányi szarmata temető hét női sírjában találtunk orsógombokat. Megfigyeléseink alapján nem állapítható meg szigorú, állandó helye a temetkezésekben: az S:2 sz. sír esetében a medence jobb oldalán (1. tábla 6), az S:63 sz. sírban a jobb lábfej környékén (2. tábla 2), az S:112 sz. sírban a medencétől jobbra (6. tábla 2), az S:130 sz. sírban a bal oldali combcsontnál (7. tábla 1), az S:195 sz. sírban a bal kar környékén (12. tábla 4) és az S:223 sz. temetkezésben a lábaktól délre került elő (14. tábla 6), míg az S:194 sz. rablott sírban

nem ismerjük az orsógomb eredeti helyét (11. tábla 1). Ugyanez figyelhető meg más temetőkben is (KULCSÁR 1998, 57), de a halott jobb oldalánál érzékelhetően több esetben kerülnek elő. A medence környékén talált orsógombok esetében számolhatunk azzal a lehetőséggel, hogy ezeket a halott keze közelébe helyezték, mint munkaeszközt (KŐHEGYI–VÖRÖS 2011, 316), míg a lábnál való elhelyezésénél nem az efféle gyakorlatiasságon van a hangsúly, hanem csak maga a szokás a lényeges (KULCSÁR 1998, 57). A típusukat tekintve nagyjából egységesnek mondhatóak a bükkábrányi temetőben előkerült bikónikus testű orsógombok: egy részük szimmetrikusan kettős kúpos, másik részük pedig aszimmetrikus kiképzésű.

Tű

Tűt csupán egyetlen sírban, az S:86 sz. férfi temetkezésben találtunk (3. tábla 5), amely egy ezüst érme és egy vaskés mellett helyezkedett el a bal combcsonton, feltehetően egy tarsolyban. A vasból és bronzból készített tűket eszközként mindkét nem sírjaiban elhelyezhetik, habár a nők mellett gyakoribb mellékleteknek számítanak (KULCSÁR 1998, 57).

Pattintott kő leletek és vas csiholó

Pattintott kő leleteket a temető öt sírjában találtunk. Az S:108 sz. meghatározhatatlan nemű egyén sírjában egy szilánk (5. tábla 8), az S:140 sz. férfi temetkezésében szintén egy szilánk (10. tábla 4) és egy magkő (10. tábla 5), az S:146 sz. férfi sírjában öt (10. tábla 6–10), az S:270 sz. férfi temetkezésében pedig egy szilánk került elő (14. tábla 11). A pattintási stigmák és a leletek morfológiája alapján egyértelműen egyetlen darabról sem állítható biztosan, hogy – valamilyen tűzkészítés részeként – használatuk csak tűzgyújtással lenne kapcsolatba hozható. Ennek az obszidián vagy az opál esetében maga a nyersanyag is ellentmond. Feltehetően mindegyik kőlelet csak jelképes eszközként értelmezhető, viszont az S:218 sz. sírből előkerült egy karikás végű vas csiholó is (13. tábla 7). A tűzhasználathoz egyaránt szükséges csiholókat és tűzköveket ritkán találjuk egymás mellett a temetkezésekben, legtöbbször csak az egyik kerül a halott mellé (VÖRÖS 2015, 78). A szarmata korszak településeinek és sírjaiban fellelhető kőeszközök használatával, azok értelmezésével kapcsolatban további részletes, esetleg kísérleti régészettel kiegészített kutatások szükségesek.

Bronz szegecses és lemeztöredékek

Az S:349 sz. női sírban egy kisebb méretű, eredetileg szegecselt bronz lemeztöredéket és négy darab bronz szegecses találtunk (15. tábla 1, 7). Ezek feltehetően

egy fából készült, bronzveretes edényhez (vödör vagy ládika) tartozhattak. Sajnos sem famaradvány, sem pedig pontosabban meghatározható veret nem került elő. Az biztos, hogy a szegecselt lemeztöredéket egykor felerősítették, de a feldúlt sírban talált apró töredékek nem alkalmasak a közelebbi értékeléshez. Veretes faedényeket ismerünk szarmata sírokból (GULYÁS 2014, 60), legtöbbször a szegecses és a peremet díszítő vasalások segítik a pontos meghatározást. Feltételeken a vasalások körébe sorolhatjuk az S:95 sz. férfi sír szegecselt vaslemez töredékét is (4. tábla 2).

A TEMETŐ ÉRTÉKELÉSE

Mindenképpen szerencsés körülményként értékelhetjük a feltárásokat indokoló beruházás sajátos jellegét, ami alapján hatalmas méretű, egybefüggő területek kutatására nyílik lehetőségünk Bükkábrány térségében. Így teljes településeket és temetőket tárhatunk fel számos régészeti korszakból, módunkban áll egy kisebb terület alapos megismerésére, mielőtt a végleges és visszafordíthatatlan kitermelés eléri ezeket.

A fentebb bemutatott 27 sírból álló szarmata temető térben és időben egyaránt jól körülhatárolható egységhez köthető. Annak ellenére, hogy csupán öt temetkezést állapíthattunk meg érintetlenként, a fennmaradó rablott sírok is számos, a keltezést nagyban meghatározó leleteket tartalmaztak. A rabolatlan sírok közül mindenképp ki kell emelnünk az S:195 sz. női temetkezést (12. tábla), mind az eltemetés temetőn belüli szokatlan módját, mind a sírban feltűnő leleteket illetően. A halott jobb vállánál elhelyezett fibula a 3. század elejéhez, a díszített bronz pántkarperec ugyancsak ehhez az időszakhoz köti, *in situ* feltárt gyöngysora még inkább alátámasztja a keltezését. Az S:223 sz. női sír (14. tábla) fülbevalójának, illetve ezüst lunula csüngőjének típusai már a 2. század folyamán megjelennek a szarmaták körében, viszont a sírban talált két, magas tűtartós fibula alapján a 2–3. század fordulójára keltezhetjük a temetkezést. A harmadik rabolatlan női sír, az S:137 sz. (8. tábla) esetében szintén a fibulákat kell kiemelnünk: a bronz térdfibula és az ezüst fedlapos, ugyancsak bronz fibula a 2–3. század fordulójához köti a temetkezést. Az S:95 sz. férfi sír (4–5. tábla) bronz huzalkarperec párjával a 2. századtól találkozhatunk, akárcsak a sírban előkerült edény megjelenésével. Típusaik szélesebb körben való elterjedésével a 3. század elejétől számolhatunk, alátámasztja ezt a sírban előkerült trapéz alakú bronzcsat, az egytagú vascsat, valamint a magas tűtartós bronz fibula is. Az S:116 sz. gyermeksír (6. tábla) ezüst féltorquesét

egyéb leletek hiányában csak feltételeken köthetjük a fentebbi sírok időszakához.

A rabolt sírokból is találkozhatunk a hiányos együtteseket keltező leletekkel. Az S:100 sz. temetkezésben (2. tábla) talált aláhajtott lábú fibula és a kissé trapéz alakú bronzcsat ugyancsak a 3. század elejére keltezhető, akárcsak a sír kisméretű, füles korsó típusa. Az S:86 (3. tábla), az S:139 (9. tábla) és S:146 (10. tábla) sz. sírokból előkerült csatok típusaival szintén a 2–3. század fordulójának tájékán számolhatunk. Ki kell emelnünk az S:218 sz. férfi sír (13. tábla) egytagú csatjait és szíjvégeit, amelyek egy ezüst garnitúra részeit alkothatták, és a 2. század második harmadától a 3. század első negyedéig keltezhetőek. Amennyiben elfogadjuk ezt, akkor a sírban talált ácskapocs alakú koporsókapcsok használatát mindenképpen korábbra kell helyezni, mint a kutatás által korábban elfogadott 3. század közepe. Ugyanez mondható el az S:349 sz. sírral kapcsolatban is, amelyben az arany flitterekként meghatározott tárgyak töredékei kerültek elő. Töredékességük miatt típusuk sajnos nem állapítható meg pontosan, azonban az aranyleletes sírokat a kutatás mindenképpen a korábbi időszakhoz köti. A sírban ugyancsak megjelentek a koporsókapcsok, így ez esetben szintén indokolt, hogy a tárgytypust korábbra helyezzük. A két sírban az előkerült leletek és a sírgödörök mérete alapján mindenképpen a temető legrangosabb halottjait temethették el, akik a közösségük legelőkelőbb tagjai lehettek egykor.

Összességében megállapíthatjuk a fentebb bemutatott szarmata temető sírjairól, hogy az itt eltemetetteket a 2–3. század fordulójának környékén helyezték földbe.

A Bükkábrány-Bánya, XI. lelőhely déli részén található kisméretű szarmata temető fontos adalékkul szolgál a környék császárkori történetéhez. Ha megvizsgáljuk a közvetlen közelében elhelyezkedő szarmata települést, a távolabbi Csörsz-árkot, illetve a közelében található, és azóta feltárt további három temetőt és településeket, a jövőben alkalmunk nyílna az egykori Csinse-patak egy szűkebb régiójának maradéktalan feltérképezésére a teljes szarmata időszakban.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Elsősorban a XI. lelőhelyet feltáró másik régésznek, férjemnek, Kalli Andrásnak tartozom köszönettel, aki az ásatásunk hosszú és a feldolgozás még hosszabb ideje alatt mindvégig segítséget nyújtott, és támogatott. A tanulmány lektorálását és a hasznos tanácsokat Dr. Istvánovits Eszternek köszönhetem. Köszönet illeti a rajzok elkészítőit, többek között Nagy Gergőt, Orosz Adriánt és Tóth Róbertet. A térinformatikai feldolgozást és a térképek elkészítését elsősorban Kiss Dánielnek, továbbá Füzesi Andrásnak

köszönhetem. A kőszközök részletes meghatározását, és az ezzel kapcsolatos megfigyeléseket Szolyák Péternek, az embercsontok vizsgálatát Dr. Köhler Kittinek, míg a restaurált tárgyak fényképfelvételeinek elkészítését Kiss Tanne Istvánnak köszönöm. A beruházó részéről Molnár Istvánnak köszönjük a feltárás egész ideje alatt, illetve azóta is nyújtott nélkülözhetetlen segítségét. Végül, de nem utolsó sorban a feltáráson résztvevők kitartó, néha már emberfeletti munkáját kell megemlíteni és megköszönni, külön kiemelve a környező településekről (Csincse, Vatta, Emőd, Mezőkeresztes, Mezőnyárad, Bükkábrány) érkező és jelenleg is velünk dolgozó embereket.

RÖVIDÍTÉSEK

AVK – alföldi vonaldíszes kerámia kultúrája
 átm. – átmérő
 Fá. – fenékmérő
 Há. – hasátmérő
 HOM RégAd – Herman Ottó Múzeum, Régészeti Adattár
 m. – mélység
 M – magasság
 mé. – méret
 RIC – Roman Imperial Coinage
 sz. – szélesség
 Szá. – szájmérő
 V – vastagság

IRODALOM

- ALMGREN, Oscar
 1923 *Studien über Nordeuropäische Fibelformen*. Verlag von Curt Kabitzsch, Leipzig.
- BOZSIK Katalin
 2003 Szarmata sírok a Kiskundorozsma-Subasai 26/78. számú lelőhelyen. In: SZALONTAI Csaba (szerk.): *Úton – Útfélen. Múzeumi kutatások az M5 autópálya nyomvonalán*, Szeged. 94–105.
- COCIȘ, Sorin–BÂRCĂ, Vitalie
 2014 The „Sarmatian” Brooches (Headknob and Full Catchplate Variant, Almgren Group VII, Series I) in the Dacia Province and the Barbarian Environment of the Tisza River Basin. *Dacia* LVIII. 189–214.
- DINNYÉS István
 1975 Az S alakú koporsókapcsok használatáról. *Studia Comitatensia* 3. 61–77.
 1980 II–III. századi sírok Tápíószelén. *Studia Comitatensia* 9. 187–234.
 1991 A hévízgyörki szarmata sírok. *Régészeti tanulmányok Pest megyéből. Studia Comitatensia* 22. 145–201.
- FACSÁDY Annamária
 2007 A nők ábrázolásának ikonográfiája az aquincumi sírköveken. *Budapest Régiségei* 41. 21–43.
- R. FACSÁDY Annamária
 2009 Aquincumi ékszerek. *Az Aquincumi Múzeum Gyűjteménye* 1. Budapest.
- FODOR István
 1997 Hajdúdorog-Csárdadomb. In: RACZKY Pál–ANDERS Alexandra–NAGY Emese Gyöngyvér (szerk.): *Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései [Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 motorway]*, Budapest. 110–113.
- GARAM, Éva–PATAY, Pál–SOPRONI, Sándor
 2003 Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken. *Régészeti Füzetek* Ser. II. No. 23. Budapest.
- GULYÁS Gyöngyi
 2014 Késő szarmata temetőrészletek Óföldrak-Ürmös II. lelőhelyen. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* LVI. 15–107.
- HULLÁM Dénes
 2012 Római császárkori temetkezések Pócspetri és Kántorjánosi határában. In: SZABÓ Ádám–MASEK Zsófia (szerk.): *Ante via stratam. A Magyar Nemzeti Múzeum megelőző feltárásai Kántorjánosi és Pócspetri határában az M3 autópálya nyírségi nyomvonalán*, Budapest. 351–394.
- ISTVÁNOVITS Eszter
 1990 A Felső-Tisza-vidék legkorábbi szarmata leletei – 2–3. századi sírok Tiszavasváriból. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* XXVII–XXIX (1984–1986). 83–133.
 1991 Adatok a Felső-Tisza-vidék 4–5. századi történetéhez a tiszadobi temető alapján. *A népvándorláskor fiatal kutatóinak szentesi találkozóján elhangzott előadások. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1984/85–2. 29–54.
- ISTVÁNOVITS Eszter–KULCSÁR Valéria
 2002 Csata a szarmata viseletben és a temetkezési rítusban. *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* XLIV. 95–111.
 2006 Az első szarmaták az Alföldön (Gondolatok a kárpát-medencei jazig foglalásról). *A nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve* XLVIII. 203–237.
- KABA Melinda
 1983 Az aquincumi – Benedek Elek utcai – római kori temető aranyleletei. *Monumenta Historica Budapestinensia* 14. 27–28.
- KŐHEGYI Mihály
 1969 Die Bestattungsart von Prochorowka-Typ bei den Sarmaten in Ungarn. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1969–2. 93–103.
 1971 Előzetes jelentés a Madaras-Halmok későszarmata-hunkori temetőjének ásatásáról. *Archaeologiai Értesítő* 98. 210–215.
 1979 Borostyángyöngyök szarmata sírokban. *Savaria – A Vas Megyei Múzeumok értesítője* 7–8 (1973–1974). 121–132.
 1984 Kora szarmata aranyleletes női sírok az Alföldön. *A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve* 1982. 267–351.
 1994 Sírrablás a magyarországi szarmatáknál. In: LŐRINCZY Gábor (szerk.): *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*, Szeged. 277–283.
- KŐHEGYI Mihály–VÖRÖS Gabriella
 1992 3–4. századi temető és 4–5. századi település Szeged-Algyőn. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1989/90–1. 63–116.

- 2011 Madaras-Halmok. Kr. u. 2–5. századi szarmata temető. *Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről* 1. Szeged.
- KULCSÁR Valéria
1998 *A kárpát-medencei szarmaták temetkezési szokásai*. Aszód.
- KÜRTI Béla
2005 Szarmata temetőrészlet Kiskundorozsma-Subasáról. *A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve* 7. 85–109.
- NAGY Dániel Sándor
2005 Az Orosházi-tanyák, MÁV-Homokbánya szarmata temetője. *A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve* 7. 11–48.
- NAGY Margit
2014 Megjegyzések a Budapest, XVII. Rákocsaba-Péceli út mellett és a Madaras-Halmokon (Bács-Kiskun m.) feltárt császárkori temetők temetkezési szokásaihoz. In: ANDERS Alexandra–BALOGH Csilla–TÜRK Attila (szerk.): *Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára*, Budapest. 115–160.
- PÁTEK Erzsébet
1942 A pannoniai fibulatípusok elterjedése és eredete. *Dissertationes Pannonicae* Ser. II. No. 19. Budapest.
- PÁRDUCZ Mihály
1941 A szarmatakor emlékei Magyarországon I. *Archaeologia Hungarica* XXV. Budapest.
1944 A szarmatakor emlékei Magyarországon II. *Archaeologia Hungarica* XXVIII. Budapest.
1950 A szarmatakor emlékei Magyarországon III. *Archaeologia Hungarica* XXX. Budapest.
- PEŠKAŘ, Ivan
1972 *Fibeln aus der römischen Kaiserzeit in Mähren*. Academia, Praha.
- RIC II: MATTINGLY, Harold–SYDENHAM, Edward A.
1926 *The Roman Imperial Coinage Vol. II*. Spink & Son, London.
- RIC III: MATTINGLY, Harold–SYDENHAM, Edward A.
1930 *The Roman Imperial Coinage Vol. III*. Spink & Son, London.
- RÓZSA Zoltán
2005 Szarmata telep- és temetőrészlet Békéssámson, Erdőháti-halom lelőhelyen. *A Szántó Kovács Múzeum Évkönyve* 7. 49–83.
- H. VADAY, Andrea
1986 Beitrag zum Fund von Vizeds-Puszt. *Folia Archaeologica* XXXVII. 197–223.
1989 Die Sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok. Ein Beitrag zur Archäologie und Geschichte des sarmatischen Barbaricums. *Antaeus. Communicationes ex Instituto Archaeologico Academiae Scientiarum Hungaricae* 17–18 (1988–89).
- VADAY, Andrea–DOMBORÓCZKI, László
2001 Mezőszemere-Kismari-Fenek. Spätkaiserfrühvölkerwanderungszeitliches Gräberfeldsdetail. *Agria. Annales Musei Agriensis* XXXVII. 5–206.
- VADAY, Andrea–KULCSÁR Valéria
1984 A. X. Вадан–В. Кульчар: К вопросу о так называемых сарматских пряжках. *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 36. 239–261.
- H. VADAY Andrea–SZŐKE Béla Miklós
1983 Szarmata temető és gepida sír Endrőd-Szujókereszten. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1983. 79–126.
- VÖRÖS Gabriella
1985 Hunkori szarmata temető Sándorfalva-Eperjesen. *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve* 1982/83–1. 129–172.
1996 Temetkezési szokások és viselet egy dél-alföldi szarmata temetőben (Szeged-Tápe). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* II. 111–176.
2001 Övek a szarmata férfiak sírjaiban (A hódmezővásárhely-kopáncsi sír leleteinek újraértelmezése). *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica* VII. 319–331.
2015 Szarmata temetőrészlet Kunfehértóról a 2–3. századból. In: SZAKÁL Aurél (szerk.): *Emlékkönyv a Thorma János Múzeum 140. évfordulójára, Halasi Múzeum* 4. 65–85.
- ZALOTAY Elemér
1953 A prochorovkai temetkezési szokás nyomai az alföldi szarmatáknál. *Archaeologiai Értesítő* 80. 63.
- ZALOTAY Elemér–OLASZ Ernő
1954 Orosháza-Orosházi tanyák vasútállomás. In: RADNÓTI Aladár (szerk.): *Leletmentő ásatások az 1952. évben, Archaeologiai Értesítő* 81. (69–82) 76–77.

SARMATIAN BURIALS IN THE LIGNITE MINE OF BÜKKÁBRÁNY SARMATIAN GRAVES AT THE ARCHAEOLOGICAL SITE OF BÜKKÁBRÁNY-BÁNYA XI/A

Keywords: Roman Imperial Period, Sarmatians, AD 2nd–3rd century, graves with enclosing ditch

The settlement called Bükkábrány is located in Borsod-Abaúj-Zemplén County, along Main Road no. 3. The neighboring villages are Vatta, Csincse and Mezőkeresztes (Fig. 1). Extended lignite resources have been utilized in this area since the 1960s, with a potential amount of lignite up to several hundred million tons. The rescue excavations associated with the improvements in the mining area started in 2007 under the supervision of the Herman Ottó Museum in Miskolc. A small, well-defined zone was mapped in 2011, when mining activities reached the area of the Csincse Stream. Field walks estimated the size of the site to 25.56 hectares. The site is located on an elevated bank, 5–6 m higher than its surroundings, west of the Csincse Stream (Fig. 2). Archaeological excavations started in July, 2012 and ended in March, 2014. More than 3,700 archaeological features were brought to light in an area of 130,000 m², divided into different working zones. In this paper, the Sarmatian graves unearthed in zone XI/A are discussed (Fig. 3).

The cemetery consisted of 27 burials which were fully excavated. There were no more graves. The Sarmatian burial site was located on a sandy hill in the southern part of the site, within the Csörsz Trench, and in a 500 m distance of the latter. The map of the cemetery shows two distinct clusters of burials. The northern cluster consists of 15 graves which were not arranged into rows, while in the southern cluster, six of the eleven graves formed a clear row. Grave S:223, an undisturbed female burial, was interpreted as a connection between the two clusters. Graves enclosed by ditches were present in both clusters. Three of the trenches were rectangular, two circular. The majority of graves a northwest-southeast or northeast-southwest orientation, only two burials were oriented from southeast to northwest and another two from southwest to northeast. Almost 81% of the graves had been robbed.

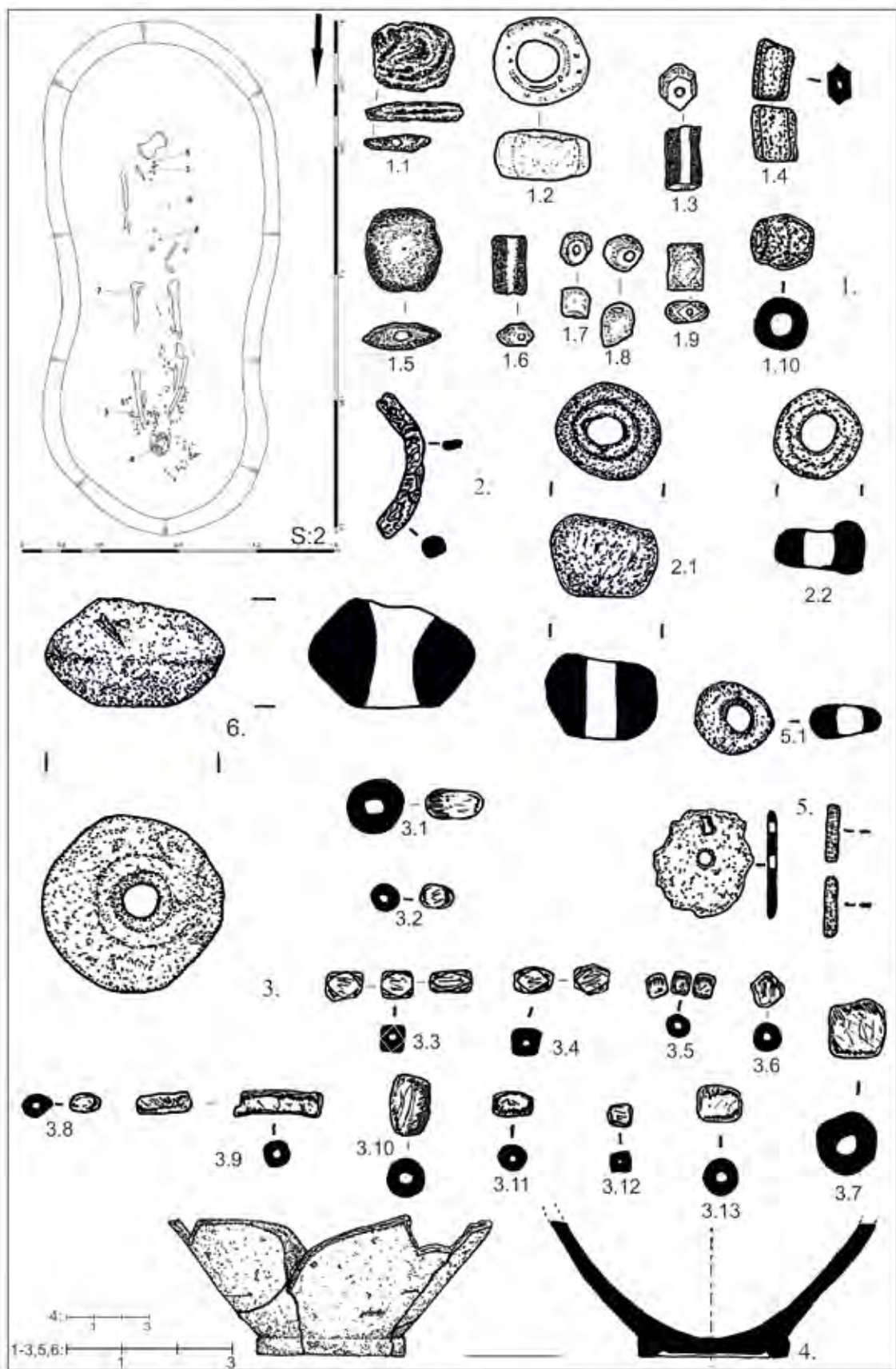
The presented 27 graves are all associated with a chronologically and spatially well-defined cultural unit. Only five of the burials remained undisturbed, but even the robbed graves yielded a considerable number of finds that made dating possible. Of the undisturbed graves, the female grave S:195 is of special interest (Plate 12), both because of the unusual mode of interment and its grave goods. A fibula dated to the early 3rd century was placed beside the right shoulder of the deceased, while an ornamental bronze bracelet and a necklace of 98 beads unearthed in situ also confirm this dating. The type of earring and lunula pendant found in the female grave S:223 (Plate 14) appeared in Sarmatian contexts already in the 2nd century, but the two fibulae with high catchplates in the same grave suggest a dating to the turn of the 2nd and 3rd centuries. Dating of the third undisturbed female grave, S:137 (Plate 8) was dated by two fibulae as well. A bronze kneebrooch and another bronze fibula with silver plaque decoration associated this burial with the turn of the 2nd and 3rd centuries, too. Bronze wire bracelets similar to those found in the male grave no. S:95 (Plates 4–5) appear from the 2nd century, and the same is true for the type of pot discovered in the same grave. This bracelet type became more widespread from the early 3rd century. The dating is also confirmed by a trapezoid-shape bronze buckle, a single-piece iron buckle and the bronze fibula with high catchplate. The silver torc discovered in a child's grave (S:116, Plate 6) was only hypothetically associated with the period defined by the findings discussed above, due to the lack of other finds in this burial.

Even in the disturbed graves there are finds that make the dating of these robbed assemblages possible. In burial S:100 (Plate 2) a bolt fibula and a slightly trapezoid bronze buckle are dated to the early 3rd century. The same dating is suggested by a small jug with a handle, also unearthed from here. Buckle types found in S:86 (Plate 3), S:139 (Plate 9) and S:146 (Plate 10) are also associated with the turn of the 2nd and 3rd centuries. The single-piece buckles and strap ends found in the male burial S:218 (Plate 13) are of special interest, as these may have constituted parts of a silver set, dated to the decades from the second third of the 2nd to the first quarter of the 3rd century.

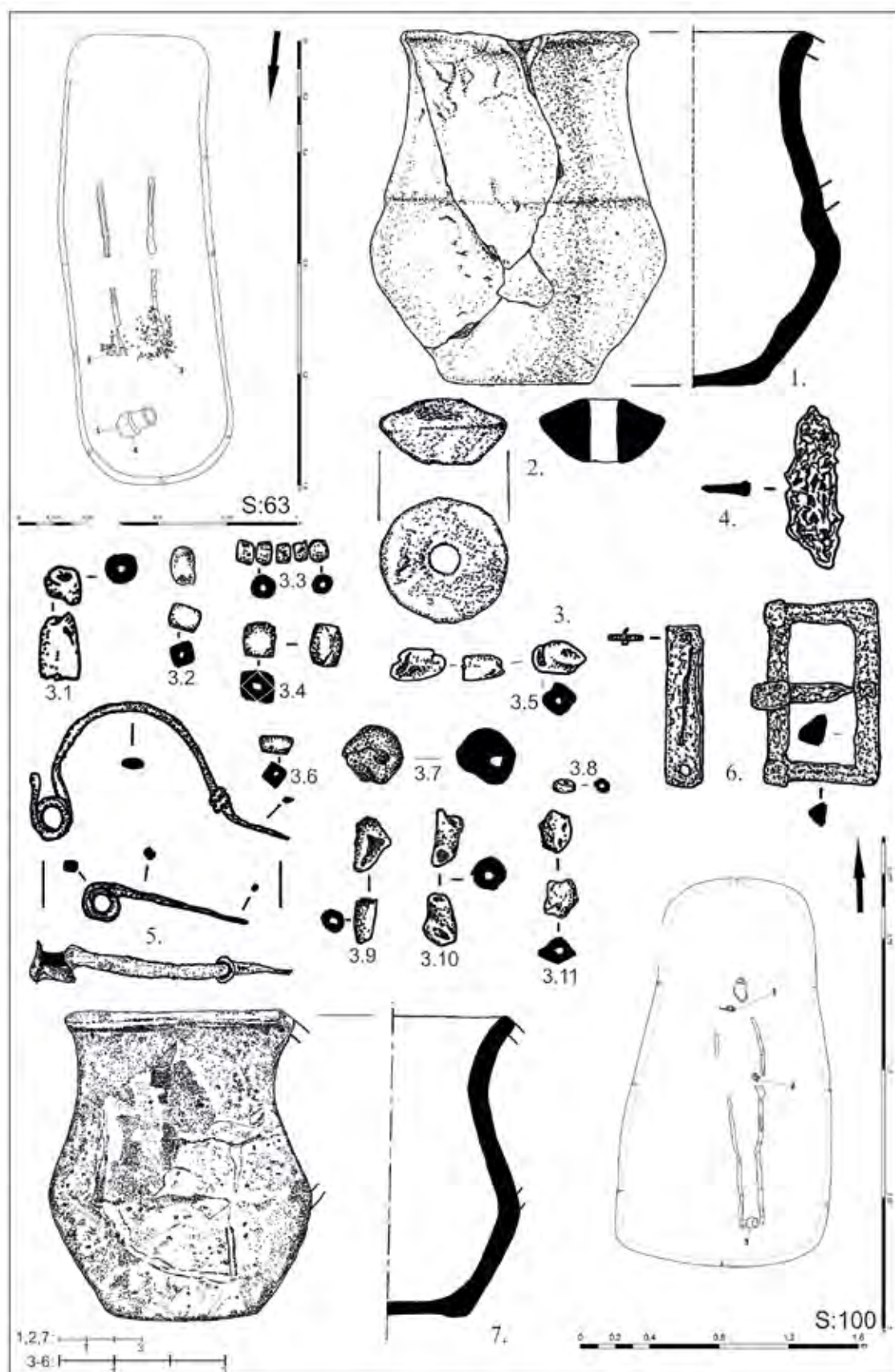
Objects yielded by the female grave S:349 and hypothetically identified as golden spangles are worth mentioning. Although the type they belong to is uncertain due to their poor preservation, research associates graves with golden objects with a later period. Another exceptional find is the bronze knife handle brought to light from the male grave S:140, because of both its type and form. To sum up, it can be concluded that the dead in this Sarmatian cemetery were interred around the turn of the 2nd and the 3rd centuries.

The small Sarmatian cemetery in the southern part of the site Bükkábrány-Mine XI revealed important additional data to the Roman Period history of the area. The investigation of the nearby Sarmatian settlement, the Csörsz Trench and the other tree cemeteries and settlements excavated recently in the vicinity, will provide an opportunity for the extensive archaeological mapping of the region of the Csincse Stream in the Sarmatian period.

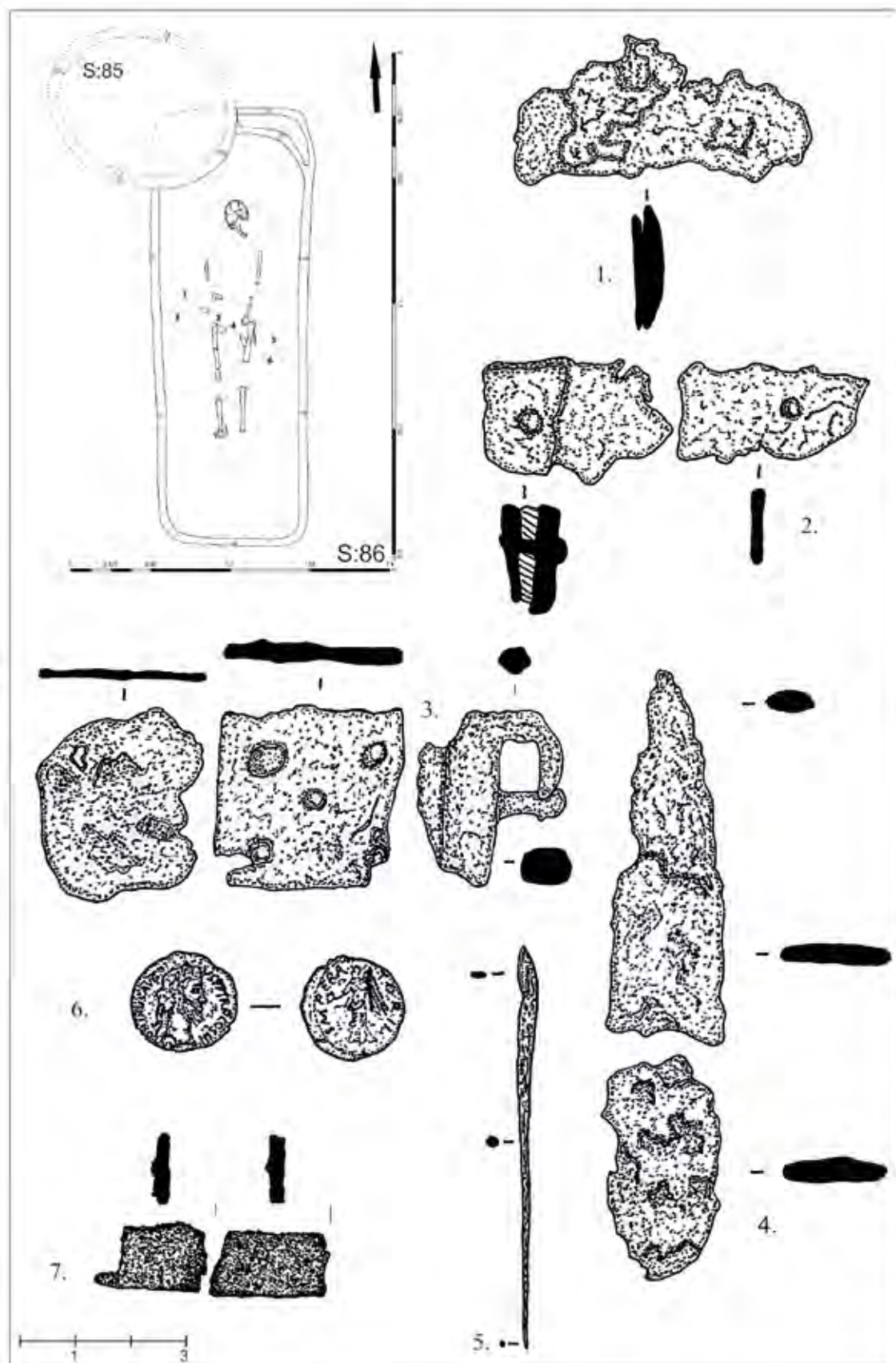
[Translated by Kyra Lyublyanovics]

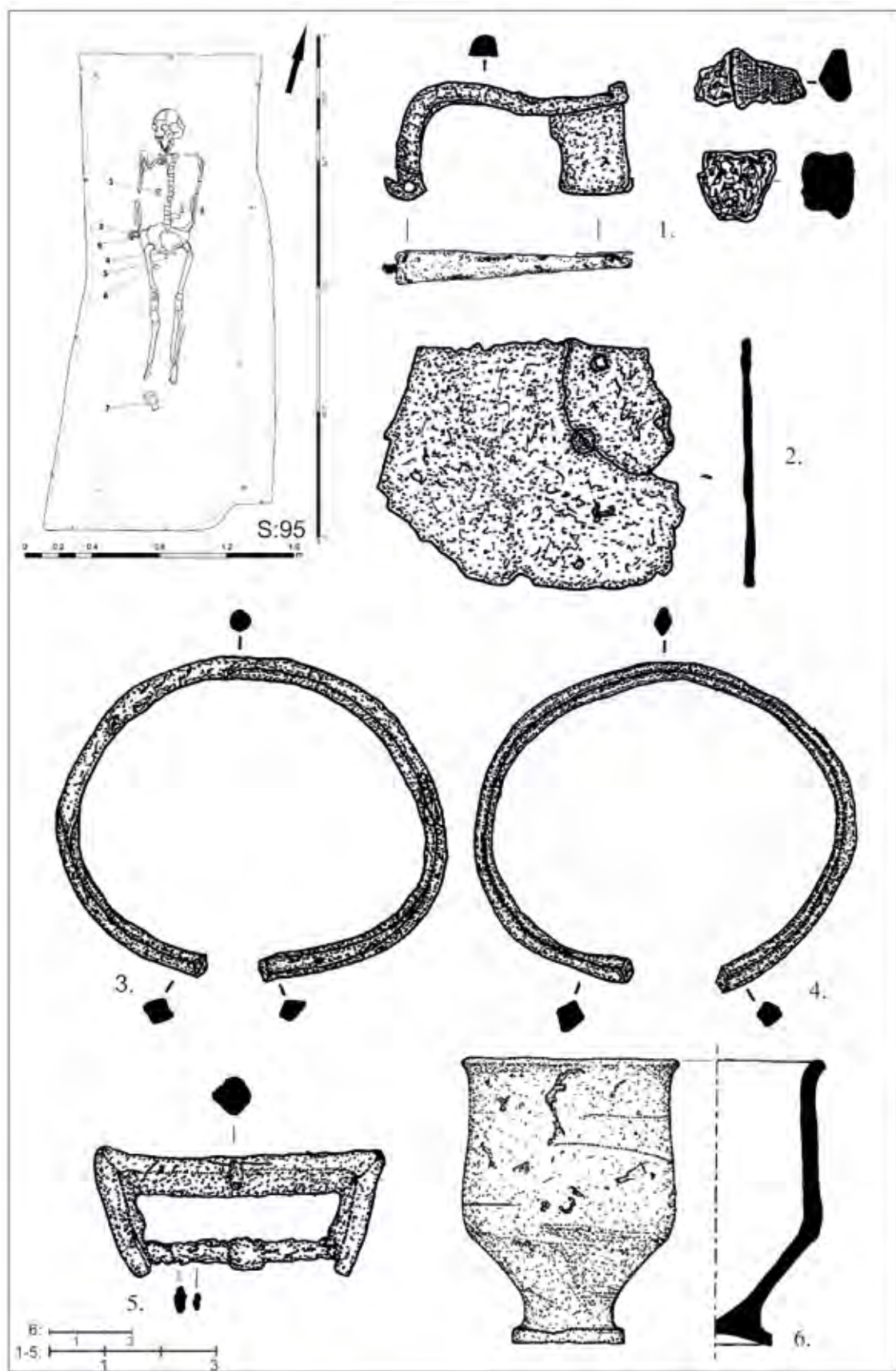
1. tábla. S:2
Plate 1. S:2

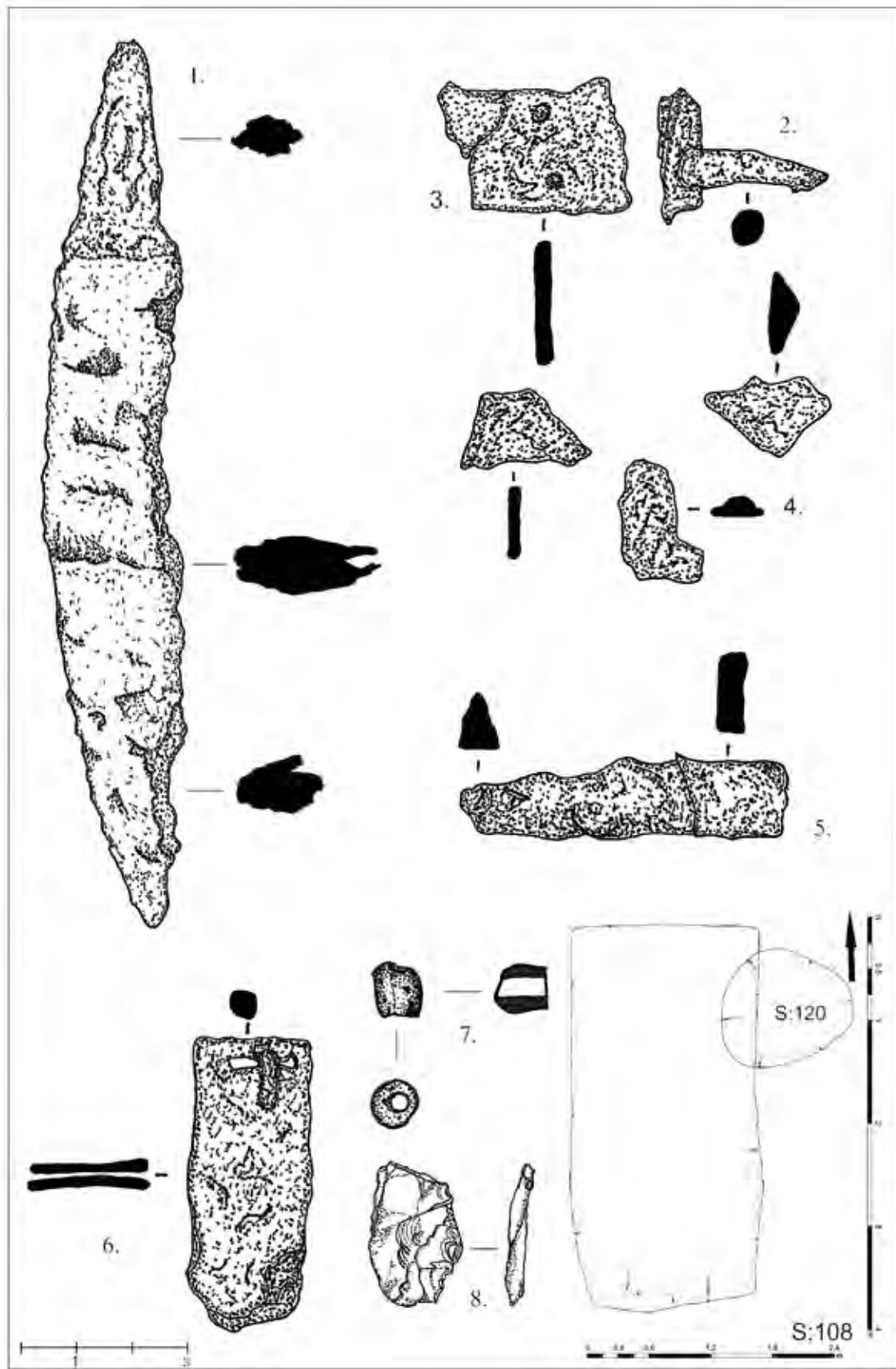
2. tábla. 1-4. S:63, 5-7. S:100
 Plate 2. 1-4. S:63, 5-7. S:100

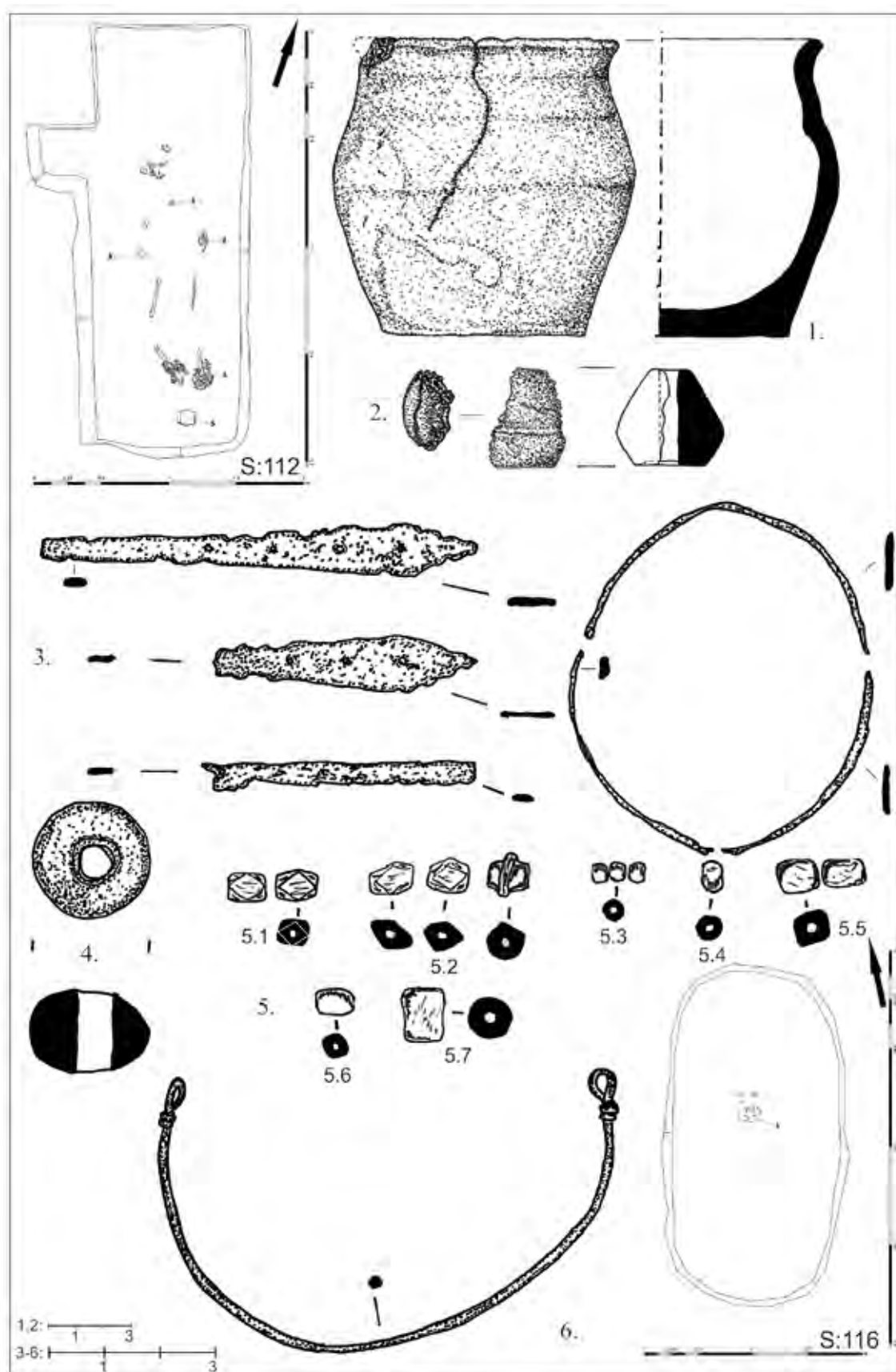
3. tábla. S:86
Plate 3. S:86

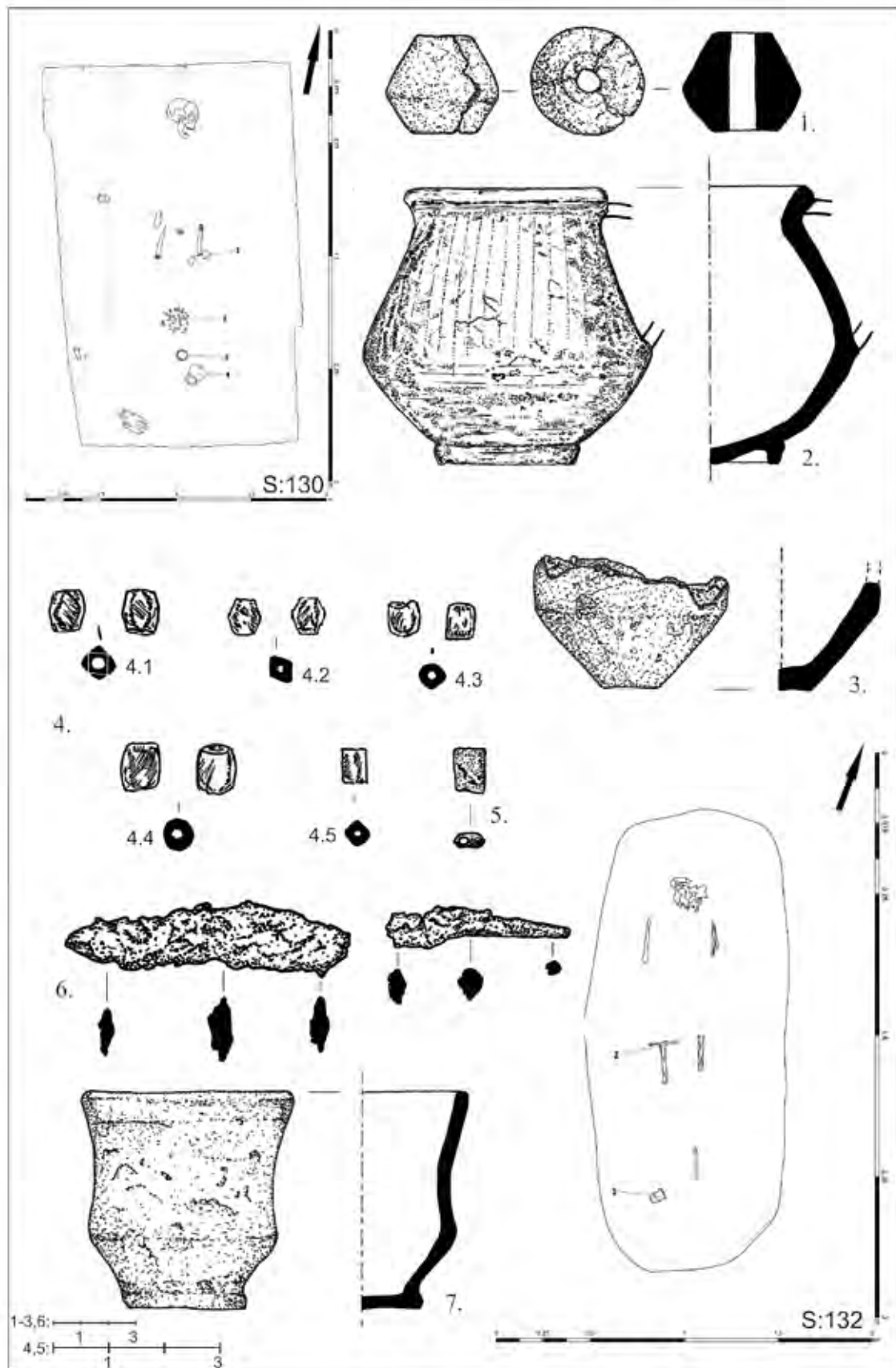
4. tábla. S:95
Plate 4. S:95

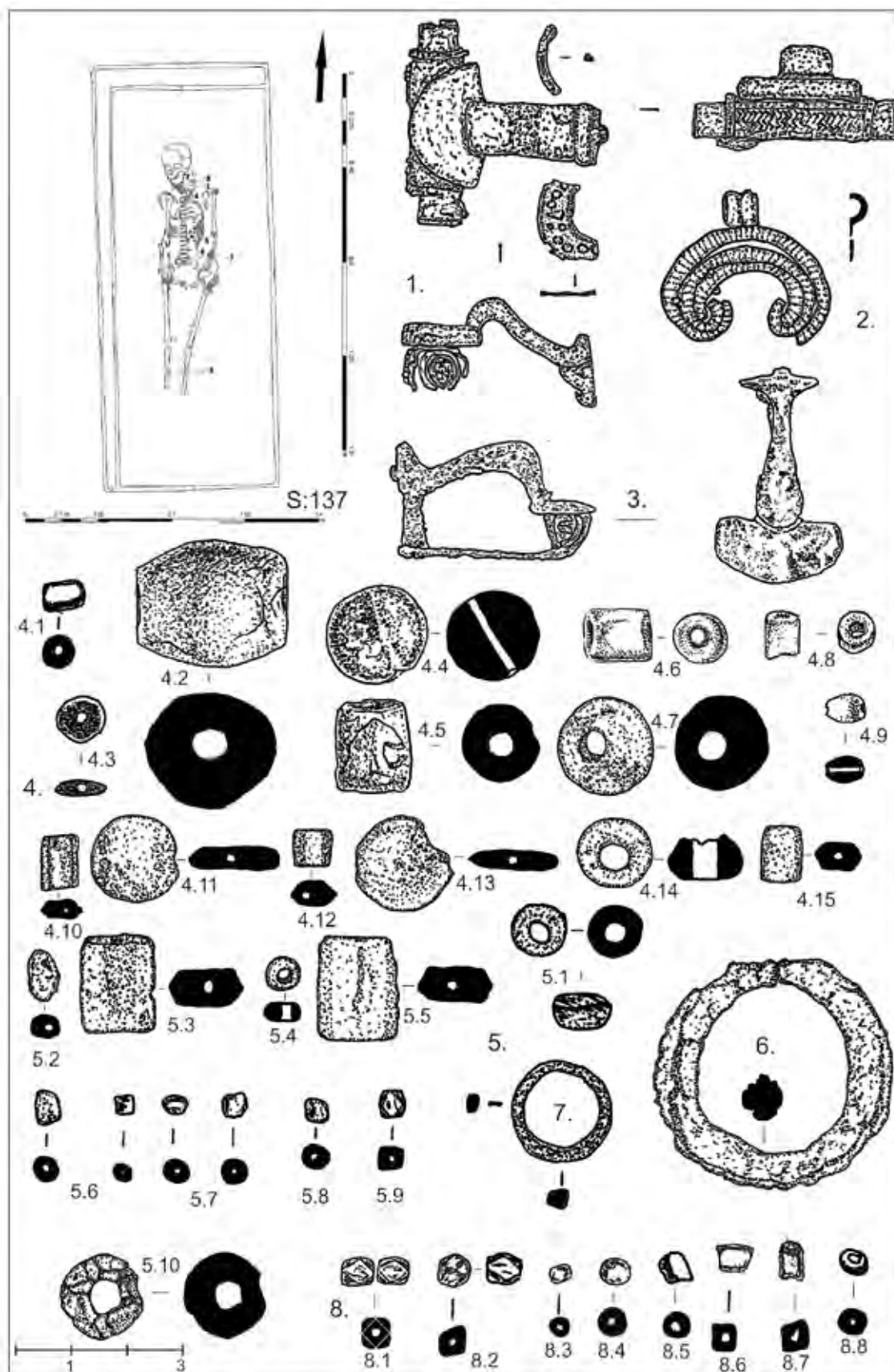
5. tábla. 1–6. S:95, 7–8. S:108
 Plate 5. 1–6. S:95, 7. S:108

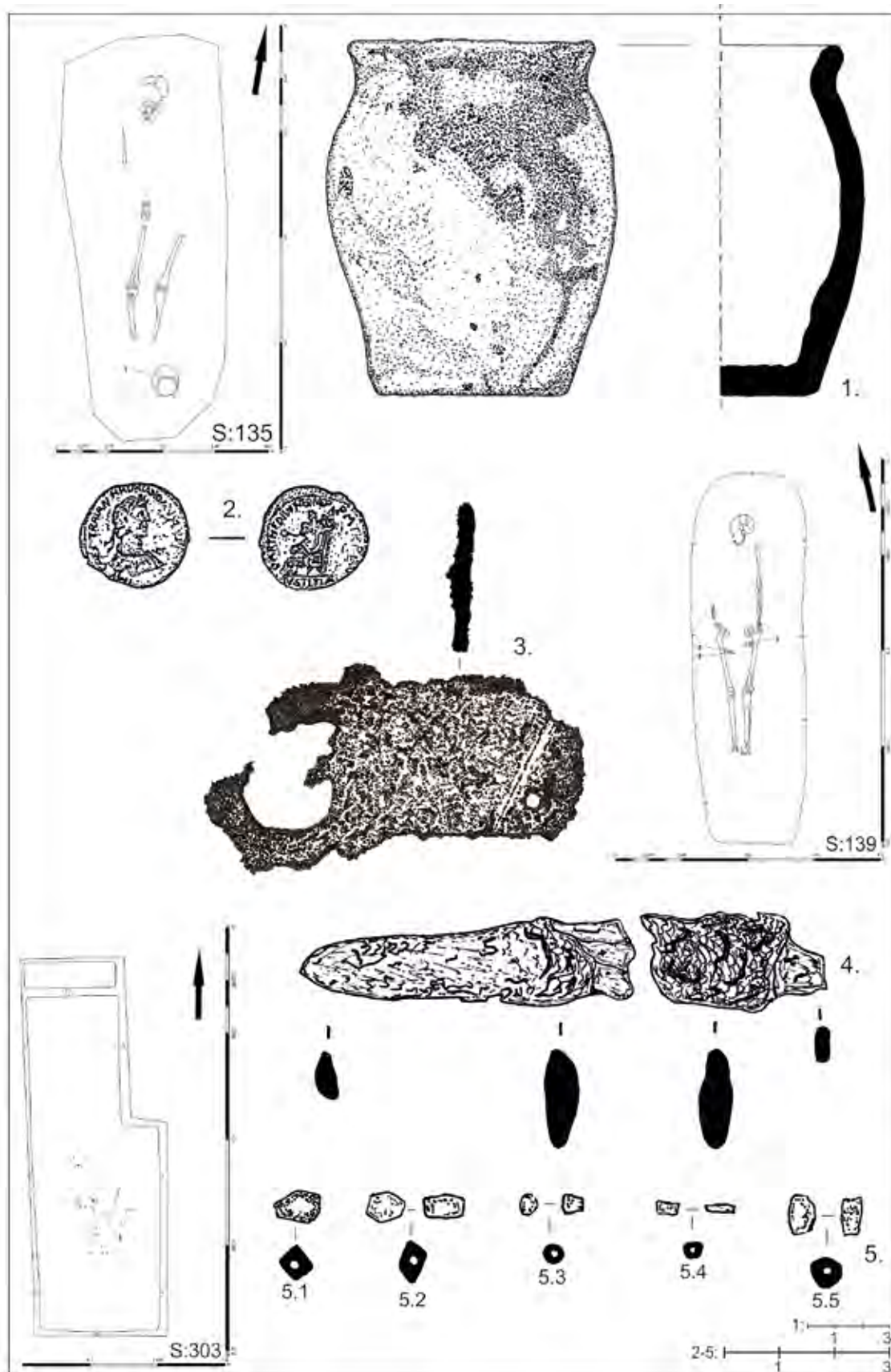
6. tábla. 1-5. S:112, 6. S:116
Plate 6. 1-5. S:112, 6. S:116

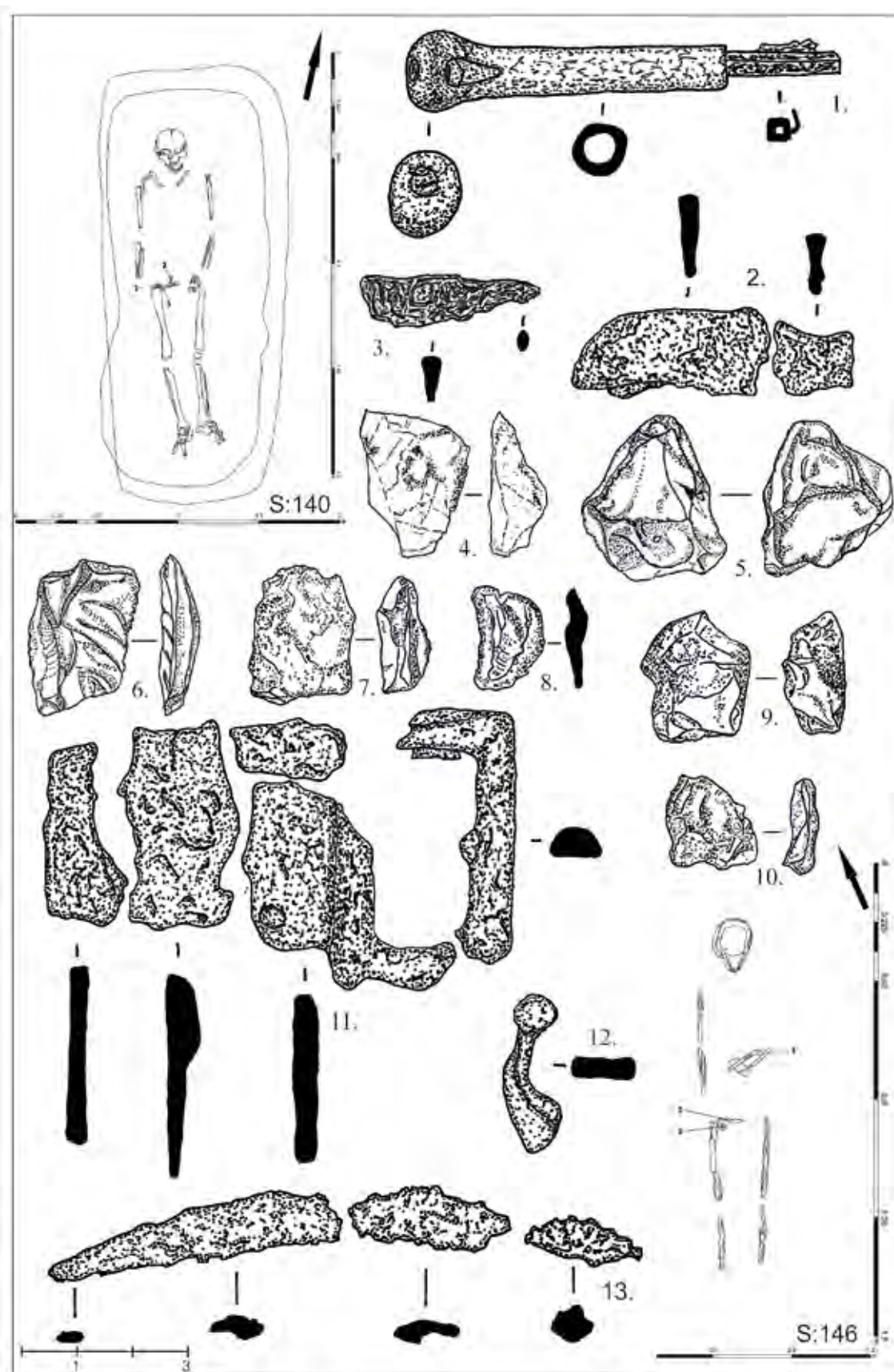
7. tábla. 1–5. S:130, 6–7. S:132
 Plate 7. 1–5. S:130, 6–7. S:132

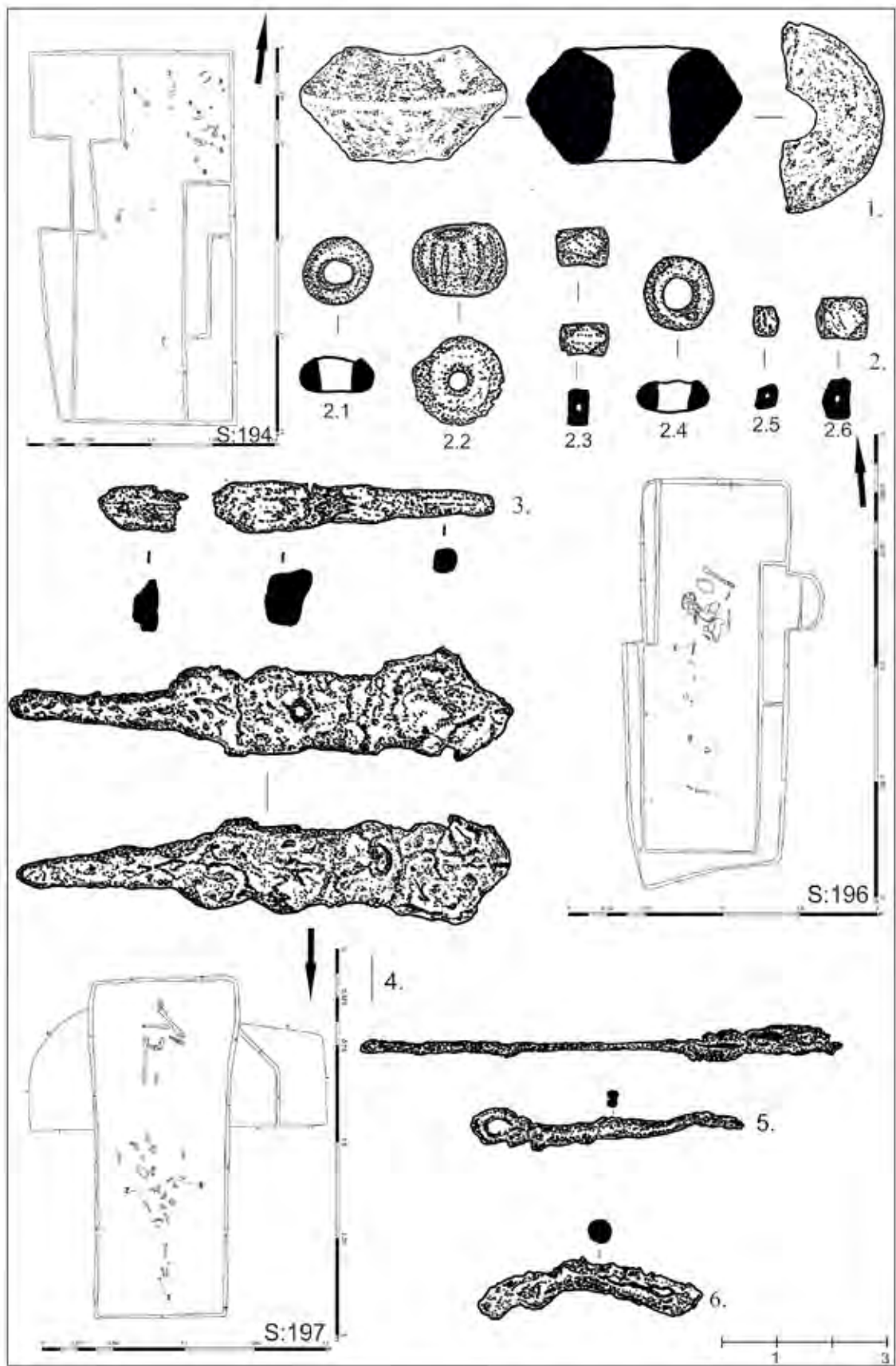
8. tábla. S:137
Plate 8. S:137

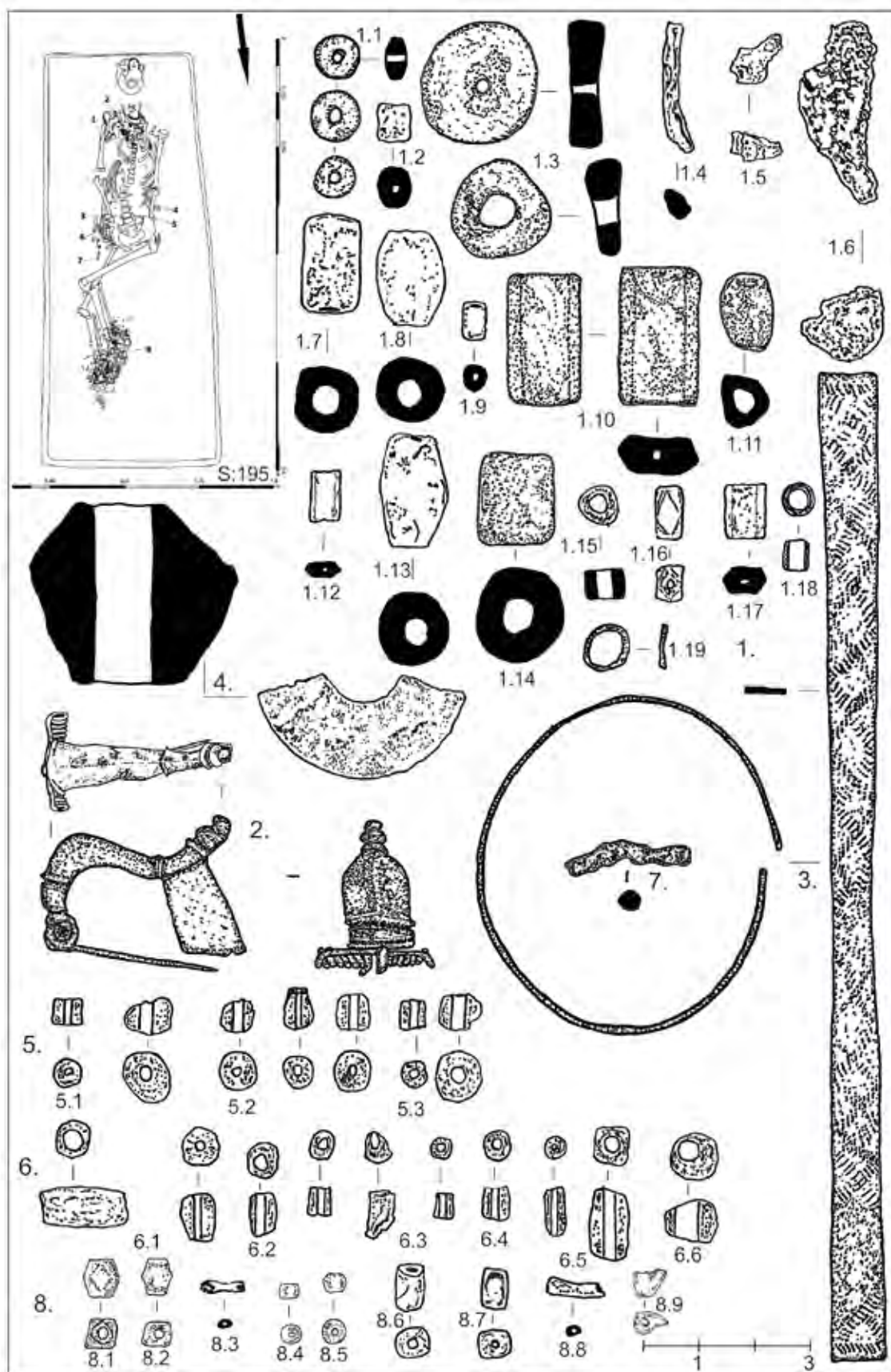
9. tábla. 1. S:135, 2–4. S:139, 5. S:303
 Plate 9. 1. S:135, 2–4. S:139, 5. S:303

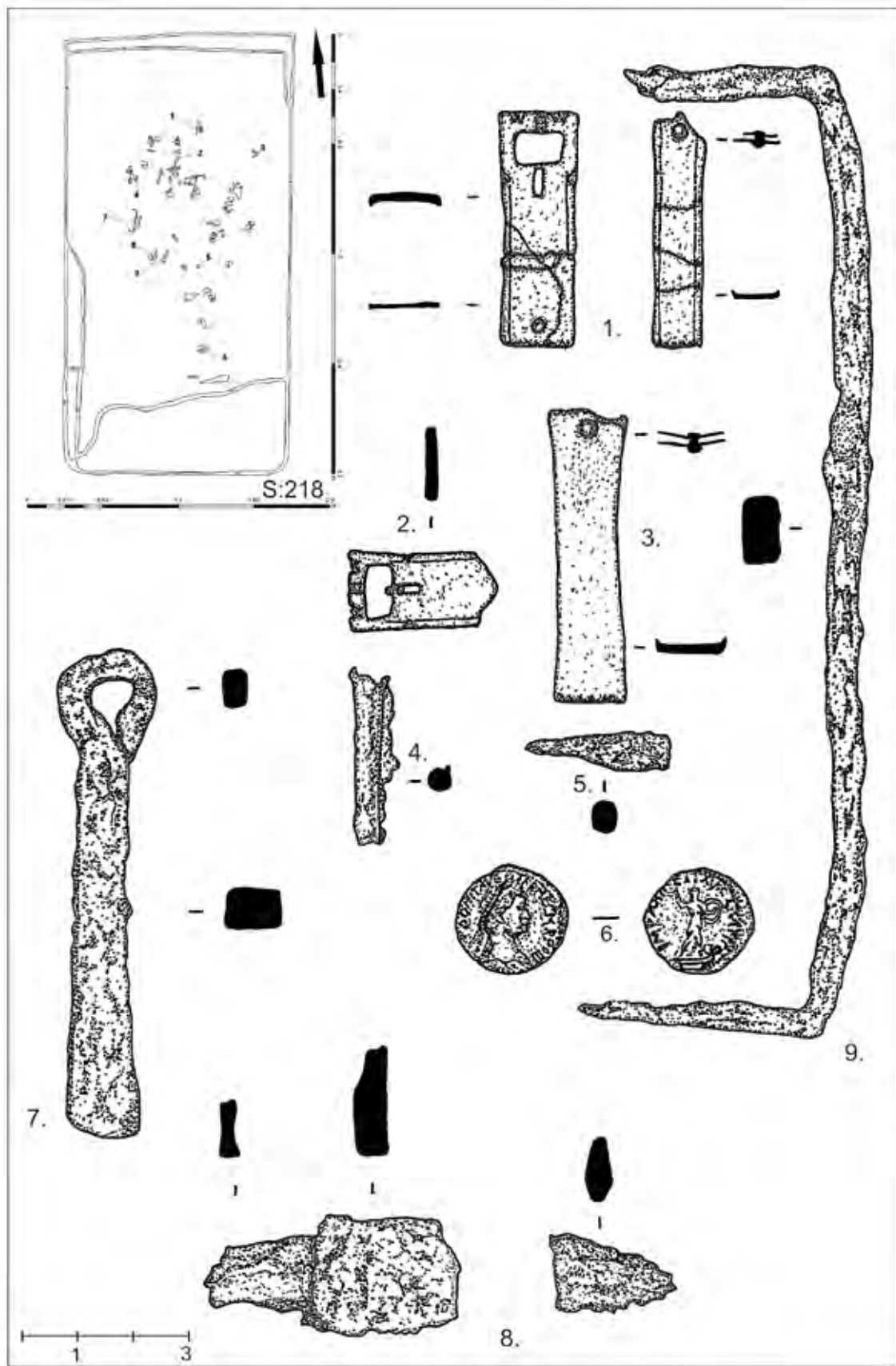
10. tábla. 1–5. S:140, 6–13. S:146
Plate 10. 1–5. S:140, 6–13. S:146

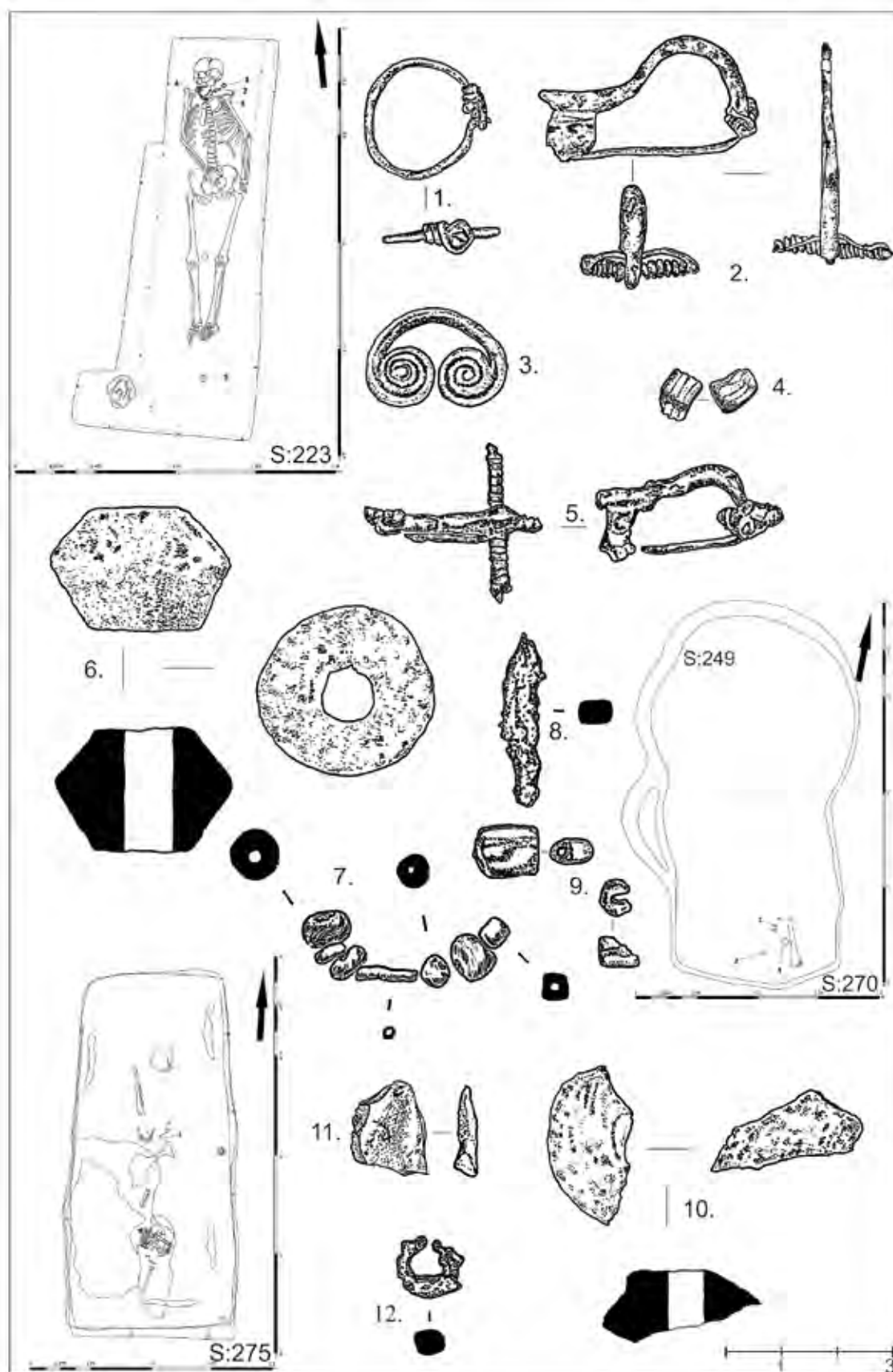
11. tábla. 1–2. S:194, 3. S:196, 4–6. S:197
 Plate 11. 1–2. S:194, 3. S:196, 4–6. S:197

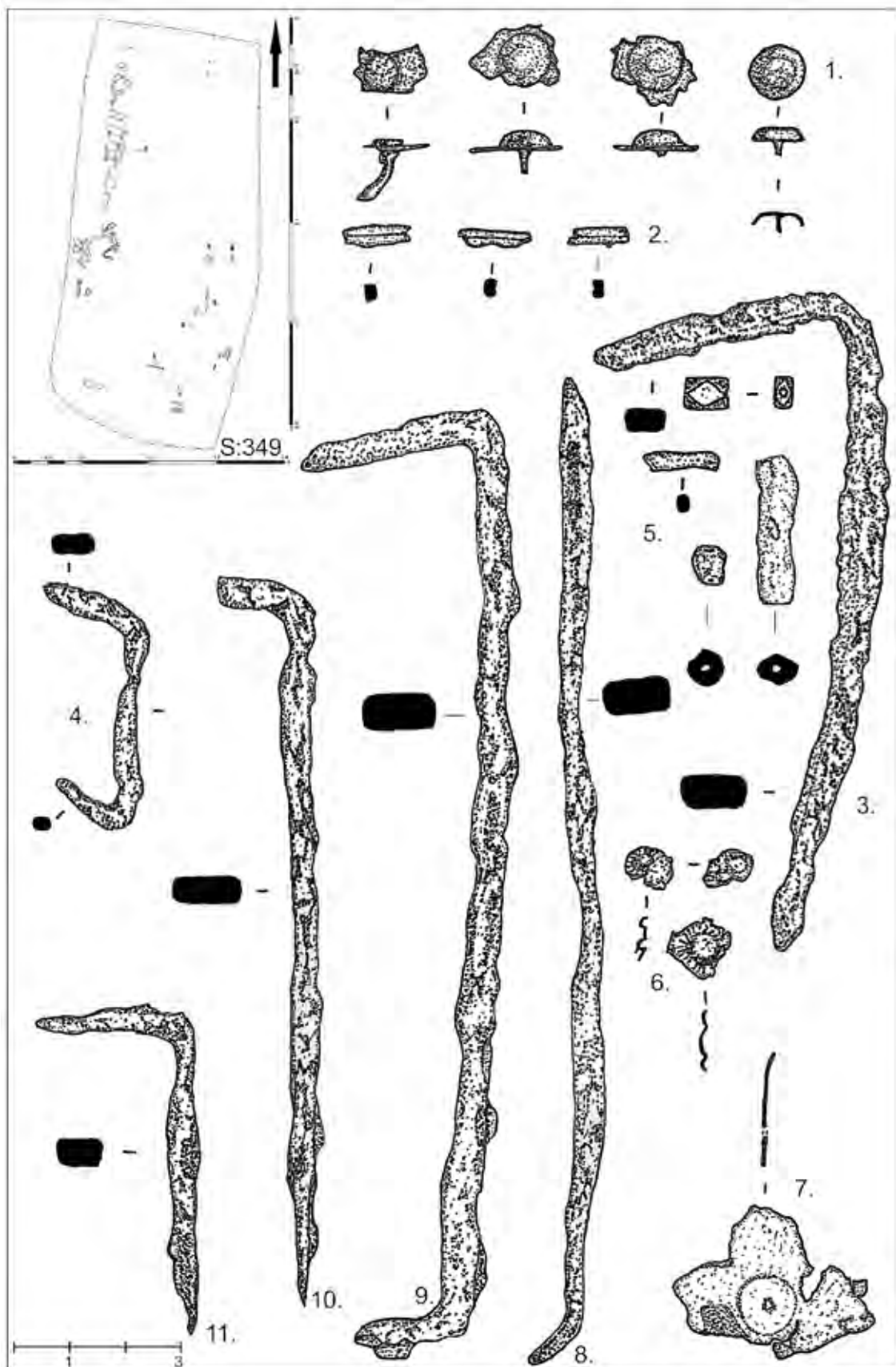
12. tábla. S:195
Plate 12. S:195

13. tábla. S:218
 Plate 13. S:218

14. tábla. 1–7. S:221, 8–11. S:270, 12. S:275
 Plate 14. 1–7. S:221, 8–10. S:270, 11. S:275

15. tábla. S:349
Plate 15. S:349